

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND

ÕIGUSTEADUSKOND

Karistusõiguse osakond

Margit Nurk

**ELUAEGSETE KINNIPEETAVATE KAEBUSED EESTI RIIGIKOHTU
LAHENDITES AJAVAHEMIKUL 2010-2017: KAS MONOLOOG VÕI DIALOOG?**

Magistritöö

Juhendaja
dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. Eluaegse vangistuse mõistmise ja eluaegsest vangistusest vabastamise õiguslikud alused ning Eesti eluaegsete vangide karakteristikud	10
1.1 Eluaegse vangistuse mõistmise alused	10
1.2 Eluaegsest vangistusest vabastamise taotlemise võimalused	13
1.3 Eesti eluaegsete vangide karakteristikud.....	21
2. Kinnipeetavate kaebeõigus ja -võimalused	30
2.1 Kinnipeetavate põhiõigustest	30
2.2 Kinnipeetavate kaebeõigus vaidemenetluses	33
2.3 Kinnipeetavate kaebeõigus halduskohtumenetluses	35
2.4 Kinnipeetavate Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördumise võimalused.....	35
3. Vangistusõiguslaste kaebuste laekumine Eesti kohtutesse ning kinnipeetavate vaiete ja kaebuste ohjamiseks pakutavad lahendused	37
3.1 Vangistusõiguslaste kaebuste laekumine Eesti kohtutesse.....	37
3.2 Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste ohjamiseks pakutavad lahendused.....	40
4. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate kaebuste sisu Riigikohtu lahendites aastatel 2010-2017	44
4.1 Analüüsi lähtesituatsioon ja eesmärk	44
4.2 Eesti eluaegsete vangide poolt esitatud kaebuste sisu ja kohtulahendid.....	45
5. Eluaegsete vangide kaebused, mis on kujundanud Eesti õigust ja EIK praktikat ...	49
5.1 Romeo Kalda kaebus internetile juurdepääsu võimaldamiseks RKÜK 30.juuni 2017 otsus 3-3-2-1-16	49
5.1.1 Mida on ette võetud Eesti riigi poolt Romeo Kalda kaebuse ja EIK 19.01.2016 otsuse nr 17429/10 valguses?	53
5.2 Romeo Kalda nõue eraldi kambri saamiseks RKHK 19. jaanuar 2012. otsus 3-3-1-76- 11.....	55
5.3 Eluaegse kinnipeetava Andrei Tali hagi vanglaametnike vastu mittevavalise kahju hüvitamiseks seoses jõu kasutamisega RKTS 14. juuni 2016 määrus 3-2-1-40-16...57	
5.4 Eluaegse kinnipeetava Vladimir Botško kaebus Tallinna Vangla vastu ebainimlikest kinnipidamistingimustest tulenenud mittevavalise kahju hüvitamiseks RKHK 27.aprill 2016 otsus 3-3-1-68-15	59
KOKKUVÕTE	61
RESÜMEE	65

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU.....	70
Kasutatud kirjandus	70
Kasutatud normatiivmaterjal.....	75
Kasutatud kohtupraktika	76

SISSEJUHATUS

Eluaegne vangistus ei ole alati olnud raskeim karistuse liik Euroopas. Varem oli selleks surmanuhtlus, mille elluviimiseks kasutati elektritooli, surmavat süsti, mahalaskmist, poomist või giljotiini.¹ Eestis kaotati surmanuhtlus 13. mail 1998. aastal Riigikogus vastu võetud seadusemuudatusega, millega tühistati kriminaalkodeksis surmanuhtlust reguleerinud paragrahvid.² Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni (edaspidi EIÕK) protokolli nr 13 surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta ratifitseeris Eesti 12. novembril 2003. aastal.³

Võitluses kuritegevusega kutsutakse üles suunama põhitähelepanu tagajärgedelt põhjustele. Seda kindlas usus, et kui õnnestub läbi lõigata kuritegevuse juured, likvideerida selle põhjused, kaob tagajärg iseenesest.⁴ Üheks reaktsiooniks kuritegevusele on ka eluaegne vangistus, kuna ei ole suudetud likvideerida kuritegevuse põhjust. Õigupoolest ei olegi seda võimalik teha, sest alati on olnud ja jäävad olema inimesed, kes erinevatel põhjustel ei käitu õiguskäitumisele. Samas, tuginedes Emile Durkheimi seisukohale kuritegevuse rolli kohta ühiskonnas, tõusetub küsimus selle nähtuse likvideerimise vajalikkusest. Nimelt on E. Durkheim leidnud, et kuritegevus on ühiskonna arengu jaoks vajalik nähtus. Ta oli seisukohal, et on olemas teatav normaalne kuritegevuse tase, millest allapoole jõudes hakkaks kuritegevuse-vastane võitlus vähendama ühiskonna arenguvõimalusi. Kuid see „normaalne kuritegevuse tase“ on kahtlemata oluliselt allpool näiteks Eesti praegusest kuritegevuse tasemest. Seega ei saa Durkheimi vaadetest teha järeldust, et kuritegevuse vastast võitlust ei ole vaja. Tema vaadetest tuleneb vaid see, et kuritegevuse vastases võitluses ei ole mõtet püstitada kuritegevuse likvideerimise eesmärki.⁵

Kurjategija karistamise ühe eesmärgina võib kindlasti nimetada (nii üld- kui eri-) preventsiiooni. Juba Platon märkis: „...nii on karistuse tegelik eesmärk kahesugune: keda on õigesti karistatud, peab saama paremaks ja sellest kasu või peab temast saama eeskujuna oma kaaslasele, et nad näeksid, kuidas ta kannatas ja kardaksid samamoodi kannatada ning muutuksid seeläbi paremaks. Kuid need, kes on olnud süüdi raskeimates kuritegudes ja on seetõttu parandamatud, ei saa nemad sellest head, vaid saavad teised, kes näevad neid igavesti talumas kõige

¹ Amnesty International. Death penalty. – <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (01.03.2018).

² U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juura 2003, lk 4.

³ J. Laffranque. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mõju demokraatia ja õigusriigi arengule Eestis. Tallinn: Juura 2017, lk 16.

⁴ E. Raska. Kriminoloogia. Sisesejuhatus ainesse. Tallinn 2002, lk 103.

⁵ S. Kaugia, J. Ginter. Emile Durkheim ja hälbekäitumise sotsioloogia. – Juridica 1998/5, lk 256 -257.

koledamaid ja hirmsamaid kannatusi nagu on nende pattude karistus – seal nad on ülesriputatuna maailma vangimajas justkui hoiatav eeskuju ja vaatepilt kõikidele patustele.”⁶ Eluaegse vangistuse kasuks võrreldes surmanuhtlusega räägib kindlasti asjaolu, et elu kui ülim väärtus on kaitstud esimese puhul. Samas seab see isiksusele olulisi (tema tegudest tulenevalt õigustatud) piiranguid. Kuigi vanglast väljaspool olev inimene näeb vanglat oluliselt teistsugusena ja ei saa kunagi lõpuni mõistma sealset keskkonda, on autor seisukohal, et kurjategija jaoks on humansem surmanuhtlus kui eluaegne viibimine vangistuses kõigi seal ettetulevate (olmeliste, turvalisuse, tervisega seonduvate, eksistentsiaalsete ja muude) probleemidega. Kuigi autori arvamus läheb vastuollu üldlevinud vaadetega, mille kohaselt inimelu on ülim väärtus, jääb autor siiski oma seisukoha juurde, et surmanuhtluse korral vabaneb inimene süümeepiinadest, kõigest koormavast, vanglakannatustest. Isegi kui on lootus ennetähtaegselt vabaneda, on pikalt kinnipidamisasutuses olnud inimesel raske taas ühiskonnaga liituda.

Viimastel aastatel on ühiskonnas hakanud tekkima kahtlused eluaegse vangistuse (eelkõige majandusliku) otstarbekuse suhtes. Ühe vangi ülalpidamiskulu kuus on 1417 eurot, sh toidukulu 1,2 eurot päevas.⁷ Surmanuhtluse pooldajad on arvamisel, et kurjategija hukkamine on suhteliselt odavam kui tema eluaegne ülalpidamine maksumaksja, sh ohvrite või nende omaste kulul. Samas on surmanuhtlus ilmselgelt kaasaegsetes demokraatlikes riikides oma aja karistusliigina ära elanud.

Eesti Siseministeeriumi õigusnõunik S. Meister on kirjutanud: „Loomulikult ei tule surmanuhtluse taastamine karistusena enam kõne allagi, kuna karistuspoliitikat tänases Eestis mõjutavad Euroopas selles valdkonnas kehtivad reeglid ja tavad, mida Eesti Euroopa Liidu liikmena peab järgima. Nimetatud reeglid ja tavad seavad esiplaanile inimese vabaduse ja demokraatlike põhiõiguste tagamise ning need kehtivad isegi eluaegset vanglakaristust kandvate mõrtsukate puhul. Seega oli surmanuhtluse kaotamine karistusliku sanktsioonina ja selle asendamine eluaegse vangistusega paratamatu, kuna surmanuhtlus ei kuulu demokraatlikus riigis aktsepteeritavate sanktsioonide hulka.”⁸

⁶ N. Morris, D. Rothman. The Oxford history of the prison: the practice of punishment in western society. Oxford University Press 1998, p 5.

⁷ Vangistuse kulud. Vanglateenistuse kodulehekül. – <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud>. (01.03.2018).

⁸ S. Meister. Eluaegsed vangid Eestis (Tallinna Vangla näitel). – S. Kaugia. Koostaja. Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. Avatar Holding 2009, lk 233-234.

Harvardi ülikooli professor Bruce Western leiab, et ka modernne vangla söövitab isikut ja tema subjektiivset eneseväärtustamist. Kaotades oma vabaduse, kaotab isik õigused, mis defineerivad indiviidi liberaalses ühiskonnas. Sellega kaotab ta tähised, mis on aluseks tema individuaalsusele.⁹

Olenemata vangistuse õilsatest eesmärkidest suunata kinnipeetav edaspidi õiguskuulekale teele, on inimese vangistamine tema jaoks igal juhul kriis.¹⁰ Vangla keskkond ei ole mugav, kinnipeetavad on rangel režiimil – inimestel on liikumis-, suhtlemis-, tegevusvõimalused piiratud. Nad ei saa elada sellist elu nagu vabaduses olevad inimesed. Olenevalt indiviidist võivad vangistamise mõjud tabada isikut väga raskelt ning tuua halvimal juhul kaasa vaimse ja füüsilise tervise häired.¹¹ Osadel kinnipeetavatel aitab usk vangistusega kohaneda ja vanglaelu muuta talutavamaks – nagu kirjutab Irene Becci, tõusetuvad just vangla pingelises keskkonnas eksistentsiaalsed küsimused, kuna seal toimub igapäevane heitlus oma vabaduste ja ruumi, aja ja keha eest.¹² Seega võivad religioon ja filosoofia anda isikule vahendid oma elule (uue) tähenduse leidmisel.¹³

Iga eluaegne kinnipeetav peab leidma ja leiabki toimetuleku viisi, kuidas vangla elukeskkonnas kohaneda. Peeter Kangro¹⁴ on oma blogis kirjutanud „...olen oma 12a vangistuse jooksul (Soome eluaegne) kohtunud kümnete eluaegsetega, hetkelgi on E-4. eluosakonnas 7 eluaegset, kellest ühega elukambrit jagan. Ükski neist pole olnud ülbe ega loomastunud. /.../ Üks minu väga hea tuttav, kes on tänaseks 15a oma eluaegsest srokist ära tõukand, on vaimustuses geeniusmõtteleja Uku Masingu elutõdedest. Masingu „Pessimismi põhjendus“ on tal kapsaks loetud ja märkeid täis joonitud. See on mees, kes olevat ta õigesti mõtlema õpetanud.“¹⁵ Nii otsitakse vanglas erinevat tegevust, mis aitab saada tuge ja nii-öelda leida elu mõtet.

⁹ B. Western. Introduction to the Princeton Classic Edition. – G. M. Sykes. The Society of Captives. Princeton University Press 2007, lk 30.

¹⁰ E. Mulcahy, S. Merrington, P. Bell. The Radicalisation of Prison Inmates: Exploring Recruitment, Religion and Prisoner. Vulnerability. – Journal of Human Security 2013 (9) 1, lk 7.

¹¹ S. Brown, A. Day. Role of Loneliness in Prison Suicide Prevention and Mangement. – Journal of Offender Rehabilitation 2008 (47) 4, lk 433-449.

¹² I. Becci. Imprisoned Religion. Transformations of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany. Ashgate Publishing Limited 2012, lk 2 jj.

¹³ D. Van Zyl Smit, S. Snacken. Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights. Oxford University Press 2009, lk 2.

¹⁴ M. Hänni. Eesti aktiivseim vang blogib otse trellide tagant. – <http://ekspress.delfi.ee/elu/eesti-aktiivseim-vang-blogib-otse-trellide-tagant?id=76854178>. Peeter Kangro blogi asub internetiaadressil <https://peeterkangro.wordpress.com/sisukord/> (01.03.2018).

¹⁵ Samas.

Kinnipeetava poolt kaebuste esitamine võib olla ka üheks tema toimetuleku viisidest vanglas. Vanglas olles on inimene haavatavam. Haavatavus on aga soodne pinnas erineva vaimse ja materiaalse toe otsimiseks ja pakkumiseks.¹⁶ Üheks vangi psühholoogiliseks kaitsemehhanismiks on põgenemine tegutsemisse, s.t kaebuste koostamist, edasikaebamist ja kõigi elu korraldamist.¹⁷

Eesti Vabariigi Põhiseaduses¹⁸ (edaspidi PS) on märgitud Eesti Vabariigi kodanike kui ka Eestis viibivate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute põhiõigused, sh õigus kohtulikule kaitsele (PS §-des 13, 14 ja 15).¹⁹ Kuigi seaduse järgi ja kohtupraktika kohaselt on inimestel õigus kohtulikule kaitsele, kui tema õigusi või vabadust on rikutud, ei kehti see kinnipeetavatele vanglas automaatselt.

Vang saab oma õigusi kaitsta eelkõige vaidemenetluses. Vaide saab esitada vaid oma õiguste kaitseks. See, kellele vaie esitada, sõltub sellest, kas otsuse tegi või toimingu sooritas vangla direktor või temast madalama ametiastme ametnik. Esimesel juhul esitab vang vaide justiitsministeeriumile, teisel juhul vangla direktorile. Justiitsministeeriumile esitatakse vaie vangla kaudu. Vangla edastab vangla direktori otsuse või toimingu peale esitatud vaide koos vajalike dokumentidega ja oma seisukohtadega justiitsministeeriumile. Vaidemenetlus lõpeb justiitsministeeriumi või vangla direktori vaideotsusega. Vaideotsuse täitmine on vanglale kohustuslik. Vaide lahendamiseks on ette nähtud 30 kalendripäeva. Alles pärast vaidemenetluse läbimist tekib vangil õigus pöörduda samas asjas halduskohtusse.²⁰

PS järgi peab igaühele olema tagatud edasikaebeõigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale. PS § 24 lõikes 5 sätestatud õigus edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule, on vajalik kohtulahendite õigsuse kontrollimiseks. Astmeline kohtusüsteem tagab kontrolli madalama astme kohtu lahendite üle. Kui kinnipeetav ei saavuta õigusrahu oma õiguste kaitsmisel, siis on tal edasikaebeõigus tema suhtes tehtud kohtuotsuste peale, siseriiklikult kuni Riigikohtuni välja.

¹⁶ H. Trujillo, J. Jordán, J. Gutiérrez, J. González-Cabrera. Radicalization in Prisons? Field Research in nœ Spanish Prisons. – Terrorism and Political Violence 2009 (21) 4, lk 562.

¹⁷ M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, lk 129.

¹⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus, §-id 13-15. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

²⁰ Vangi kaebeõigus- ja võimalused. Vanglateenistuse kodulehekülg. – <http://www.vangla.ee/et/kaebused-ja-vastuvott/vangi-kaebeoigus-ja-voimalused> (01.03.2018).

Õigusemõistmise ning kohtupraktika ühtlustamise seisukohalt on suur tähtsus Riigikohtu lahenditel, mida võib pidada täiendavaks õigusallikaks.²¹

Riigikohtu otsus on lõplik ning selle peale pole võimalik edasi kaevata. Kui õigusvaidluse lahendamiseks on Eesti-sisesed võimalused ammendatud, võib isik pöörduda eraldi kaebusega Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) poole. Prantsusmaal Strasbourg'is asuv kohus saab tuvastada, kas riik on rikkunud inimese põhiõigusi, kuid ei saa Eesti kohtu otsust tühistada.²²

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on leida vastus küsimusele, kas Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate kaebused on õigustatud, ja kui on, siis kas need on kaasa toonud tingimuste parandamist vanglates, muudatusi seadustes vms. Nimetatud eesmärgil analüüsitakse magistritöös eluaegsete kinnipeetavate kaebuste kohta tehtud Riigikohtu lahendeid perioodil 2010-2017. Töös käsitletakse Eesti eluaegsete kinnipeetavate kaebustest alguse saanud EIK praktikat ning selle mõju Eesti õigusele.

Töö hüpoteesiks on väide, et eluaegset vanglakaristust kandvate isikute kaebused on valdavalt nii-öelda igavus- ehk ajaviitekaebused. Töö mahu piiratuse tõttu on autor põhjalikumaks käsitlemiseks välja valinud mõned olulisemad valdkonnad ja ühiskonna arenguga seotud teemad (suitsetamise keeld, internetilehekülgedele juurdepääs).

Nimetatud teema valis autor selle aktuaalsuse tõttu. Teema aktuaalsusele viitab halduskohtute töökoormus seoses kinnipeetavate kaebustega ning asjaolu, et kinnipeetavate kaebused on läbi aja moodustanud suure osa halduskohtu asjadest.²³

Teadusliku meetodina kasutati töö koostamisel dokumentide analüüsi. Uurimisküsimusele vastamiseks kasutas autor kombineeritud uurimismeetodit, mis seisnes selles, et kohtupraktika empiirilist analüüsi kõrvutati koos tehnilises kirjanduses käibivate lahendusmudelitega.

Eluaegsete kinnipeetavate Riigikohtu lahendite leidmiseks kasutas autor Riigikohtu kodulehel www.nc.ee asuvat lahendite otsingumootorit. Otsingumootori lahtrisse „Tekst“ või „Annotatsioon“ sisestati eraldi 41 eluaegse kinnipeetava ees- ja perekonnanimi ning otsingu

²¹ M. Sillaots. Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana. – Juridica, 2001, nr 2, lk 87.

²² Eesti kohtusüsteem on kolmeastmeline. – <https://www.riigikohus.ee/et/eesti-kohtususteem/eesti-kohtususteem-kolmeastmeline> (02.03.2018).

²³ P. Talv. Uus halduskohtumenetluse kord kiirendab kohtupidamist. Justiitsministeeriumi kodulehekül. – <https://www.just.ee/et/uudised/uus-halduskohtumenetluse-kord-kiirendab-kohtupidamist> (28.02.2018).

tulemusena kuvati uuritavate isikute suhtes tehtud Riigikohtu lahendid. Autor muid otsinguparameetreid lahendite leidmiseks ei kasutanud.

Samuti kasutati töö koostamisel Riigi Teataja portaalis²⁴ olevaid kohtuotsuste kokkuvõtteid. Kokkuvõtetes on lühidalt toodud kohtuasja asjaolud ja kohtu seisukohad, mis on koostaja tõlgenduse kohaselt olulised.

Kohtulahendite andmete töötlemiseks koostas autor tabelarvutusprogrammis Excel tabeli, milles jagas eluaegsete kinnipeetavate kaebused kategooriatesse, et analüüsi koostamisel oleks võimalikult täpselt teada kinnipeetavate Riigikohtusse pöördumise põhjus, kaebuste sisu ning kohtulahendi põhjendused. Sellise tabeli alusel oli autori hinnangul võimalik hiljem teha olulisi järeldusi.

Töö koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis käsitletakse eluaegse vangistuse mõistmise aluseid ning eluaegsest vangistusest vabastamise tingimusi. Samuti tuuakse välja Eesti eluaegsete vangide karakteristikud (vanus, rahvus, haridus, emakeel, kantud karistus aastates jne). Teises peatükis vaadeldakse kinnipeetavate kaebeõigusi ja -võimalusi, sh ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördumise võimalusi. Kolmandas peatükis keskendutakse vangistusalaeste kaebuste paljususele ning tuuakse välja lahendusi kaebuste ja vaiete ohjamiseks. Neljandas peatükis analüüsitakse Eesti eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate kaebuste sisu Riigikohtu lahendites aastatel 2010-2017. Autor toob välja Riigikohtuni jõudnud eluaegsete kinnipeetavate vaidlused ning peamised probleemid, mille üle kaevatakse. Viies peatükk on pühendatud eluaegsete vangide kaebustele, mis on kujundanud Eesti õigust ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat.

Magistritöös kasutatud märksõnad: eluaegne vangistus, armuandmispalve, ennetähtaegne vabastamine, kinnipeetavate kaebeõigus, eluaegsete kinnipeetavate kaebused.

²⁴ Kohtulahendite kokkuvõtted. Riigi Teataja võrguväljaande veebileht. – https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendite_analysid.html (02.03.2018).

1. Eluaegse vangistuse mõistmise ja eluaegsest vangistusest vabastamise õiguslikud alused ning Eesti eluaegsete vangide karakteristikud

1.1 Eluaegse vangistuse mõistmise alused

18.12.1996.a. jõustus Kriminaalkodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus, mille § 2 kohaselt § 23 lg 1 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt: „vabadusekaotust võib mõista tähtajaga kolmest kuust kuni viieteistkümne aastani või eluaegsena“.²⁵ Sellest tulenevalt saab seadusemuudatuse Eestis eluaegset vanglakaristust määrata.

Eluaegne vangistus on karistus, kus isik peab toime pandud kuriteo eest veetma oma ülejäänud elu vanglas. Olenevalt kuriteo äärmuslikkusest, karistatakse isikut eemaldades ta ühiskonnast pika ajaperioodi vältel, mille jooksul ei võimaldata kinnipeatavale vangistusest vabanemist.²⁶

Eluaegse vangistuse tunnuseks on tema määramatus: erinevalt teistest kinnipeatavatest, ei tea eluaegne kinnipeatav, millal ja kas ta kunagi vabaneb.²⁷ Kohus määrab kõigi teiste karistuste puhul kindla määratud aja, mil kinnipeatav peab vanglas olema. Kinnipeatav saab oodata vanglas oma karistuse lõppu ning selle lõppedes on tal võimalik olla taas vaba inimene. Eluaegne vangistus elimineerib selle võimaluse koos lootusega kunagi vabaneda, mistõttu kaob inimesel tihti ka elutahe.²⁸

Eluaegne vangistus on võimalik määrata enamikus Euroopa riikides. Niisugune sanktsioon puudub või seda ei kohaldata Norras ja Islandil ning reas lõunapoolsetes Euroopa riikides: Hispaanias, Portugalis, Andorras, Horvaatias, Bosnias ja Hertsegoviinas, Serbias, Sloveenias.²⁹

13. jaanuaril 1997 esitas valitsus Riigikogule Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokolli nr 6 ratifitseerimise seaduse eelnõu, mis nägi ette surmanuhtluse

²⁵ Kriminaalkodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus. – RT II 1998, 14, 22.

²⁶ F. Lüdtke. Life Imprisonment (without parole). – Turkey's Center for Prison Studies, 2015, lk 4.

²⁷ J. P. McCutcheon, G. Coffey. Life Sentences in Ireland and the European Convention on Human Rights. – The Irish Yearbook of International Law, Vol 1, No 3, 2006, lk 101.

²⁸ E. Gumboh. The penalty of life imprisonment under international criminal law. – African human rights law journal, Vol 11, No 1, 2011, lk 78.

²⁹ R. Kristoffersen. Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2011-2015. University College of Norwegian Correctional Service Lillestrøm, 2016. – https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/nordic_statistics_2011-2015.pdf (23.03.2018).

kaotamise. 18.03.1998.a. võttis Riigikogu vastu Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokolli nr 6 ratifitseerimise seaduse, millega võttis Eesti riik endale kohustuse kaotada surmanuhtlus. Surmanuhtlus säilis meie seadustikus kuni 1998. aastani.

Kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seaduse § 122 lg 6 sätestas, et kriminaalkoodeksi § 61¹ lg 1, § 64¹ lg 2, § 65 lg 1, § 101 ja § 184² lg 2 järgi surmamõistetud isikute karistused tuli vastavusse viia kriminaalkoodeksi sanktsioonidega, asendades karistusena mõistetud surmanuhtluse eluaegse vabadusekaotusega.³⁰

Eluaegne vangistus on Eestis kehtiva Karistusseadustiku (edaspidi KarS)³¹ mõistes esimese astme kuriteo üks karistustest. Kui süüdimõistva kohtuotsusena on karistuseks mõistetud eluaegne vangistus, siis sellise kohtuotsuse täitmine ei aegu. KarS § 45 lg 1 sätestab, et kohus võib kuriteo eest mõista kolmekümnepäevase kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt ei või kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui kaheksateistaastasele isikule mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust.

Kriminaalkoodeksi (KrK) kehtivuse lõpul augustis 2002 sai määrata eluaegse vangistuse järgmistel juhtudel: §-d 61¹ lg 1, 64¹ lg 2, 65 lg 1, 101, 144 lg 2 ja 184² lg 2.

KarS sätestab süüteod, mille alusel saab määrata eluaegse vangistuse järgmistel juhtudel: §-d 89, 90, 95, 96, 114, 184 lg 2¹, 185 lg 3, 231 lg 1, 232 lg 1, 234¹, 237 lg 1, 237¹ lg 1, 244, 246 lg 1 ja 405 lg 3.

³⁰ Kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1998, 51, 756.

³¹ Karistusseadustik. – RT I, 30.12.2017, 29.

Tabel 1. KrK eriosa ja KarS eriosa paragrahvide võrdlustabel³² kuritegude kohta, mille alusel määrati varem ja määratakse nüüd eluaegset vangistust

KrK	Kuriteod	KarS	Süüteod
§ 61 ¹ lg 1	Inimsusevastane kuritegu	§ 89	Inimsusvastane kuritegu
§ 61 ¹ lg 1	Inimsusevastane kuritegu	§ 90	Genotsiid
		§ 91	Agressioonikuritegu
		§ 95	Tsiviilelanikkonna vastu suunatud sõjategevus
		§ 96	Sõjapidamisvahendite ebaseaduslik kasutamine tsiviilelanike vastu
		§ 97 lg 2 p 2	Tsiviilelanikuvastane rünne
		§ 99 lg 2 p 2	Kinnipeetud isiku vastane rünne
		§ 101 lg 2 p 2	Võitlusvõimetu võitleja ründamine
		§ 102 lg 2 p 2	Kaitstud isiku vastane rünne
		§ 112 lg 2 p 3	Lennuohutusvastane rünne
§ 101	Tahtlik tapmine raskendavatel asjaoludel	§ 114 lg 1 p 8	Mõrv
		§ 184 lg 2 ¹	Narkootilise ja psühhotroopse aine suures koguses ebaseaduslik käitlemine
		§ 185 lg 3	Narkootilise ja psühhotroopse aine edasiandmine nooremale kui kaheksateistaastasele isikule
		§ 231 lg 1	Eesti Vabariigi vastu suunatud vägivaldne tegevus
		§ 232 lg 1	Riigireetmine
		§ 234 ¹	Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine
		§ 235 lg 1	Eesti Vabariigi põhiseadusliku korra vastane ühendus
§ 64 ¹ lg 2	Terrorism	§ 237 lg 1	Terrorikuritegu
		§ 237 ¹ lg 1	Terroristlik ühendus
		§ 244 lg 2	Rünne kõrge riigiametniku elule ja tervisele
§ 65 lg 1	Terroristlik akt välisriigi esindaja vastu	§ 246 lg 2	Rünne rahvusvaheliselt kaitstud isiku elule ja tervisele
§ 144 lg 2	Vara tahtlik hävitamine või rikkumine lõhkeseadeldise või lõhkematerjali kasutamisega, mis põhjustas isiku surma	§ 405 lg 3	Plahvatuse tekitamine
§ 184 ² lg 2	Vägivald politseiametniku või politseiametnikuga võrdsustatud isiku suhtes, kui sellega põhjustati raske või üliraske kehavigastus või kannatanu surm		

³² Võrdlustabel on koostatud justiitsministri 25.03.2002 käskkirja nr 150 punkti 14 alusel Justiitsministeeriumi karistusõiguse osakonna poolt. Tegemist on ametialaseks kasutamiseks mõeldud materjaliga.

Tabelist nähtub, et KarS-s on võrreldes varem kehtinud KrK-ga rohkem sätestatud süütegusid, mille eest saab määrata eluaegset vangistust. Ainsana ei ole KarS-s ettenähtud eluaegset vangistust varem KrK § 184² lg 2 sätestatud kuriteo eest, mis seisnes vägivallas politseiametniku või politseiametnikuga võrdsustatud isiku suhtes, kui sellega põhjustati raske või üliraske kehavigastus või kannatanu surm. Nimetatud tegude eest mõistetakse eluaegne vangistus teo esmakordsel toimepanemisel.

2017.a. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõuga kavandatakse kehtestada kohustuslik eluaegne vangistus vähemalt teist korda tapmises süüdimõistmise korral. Samuti kavandatakse luua võimalus mõista eluaegne vangistus ka raske tervisekahjustuse, vägistamise või muu lapsevastase seksuaalse enesemääramise vastase kuriteo toime pannud isikule, kui see isik on varem toime pannud tapmise, mõrva, raske tervisekahjustuse või lapsevastase seksuaalse enesemääramise vastase kuriteo. Karistusjärgse kinnipidamise puudumisel on eluaegse vangistuse võimaluse sätestamisega võimalik senisest efektiivsemalt kurjategijast tulenevale ohule reageerida nendel juhtudel, kus raskete kuritegude toimepanemine on saanud talle harjumuseks.³³

1.2 Eluaegsest vangistusest vabastamise taotlemise võimalused

Eluaegne vangistus tähendab seda, et kinnipeetav veedab terve oma ülejäänud elu vanglas, ent isikutel on pärast teatud aastaid vangistust võimalus asja uueks hindamiseks ning sõltuvalt asjaoludest, vabanemiseks.³⁴

Euroopas on eluaegne vanglakaristus kõige rängem karistus ning erinevalt mõnedest õigussüsteemidest (nt USA, Jaapan, Hiina, Iraan, Saudi Araabia, Kongo jt) on surmanuhtlus siin keelatud. Euroopas on fookus vangide rehabiliteerimisel vastandina nende karistamisele. Oluline on vangidele seada eluaegne karistus realistliku väljavaate olemasoluga vabanemiseks. Eluaegse vanglakaristuse määramine iseenesest ei riku edaspidi EIÕK artiklit 3. Liikmesriikidel on otsustusõigus karistuse kestvuse osas. Siiski, kui eluaegse karistuse saanud vangil ei ole vabanemislootust või puudub selge ja efektiivne eluaegse karistuse ülevaatamise mehhanism, muudab see karistuse mitte ühilduvaks EIÕK artikliga 3. EIK leidis, et vabanemise väljavaade

³³ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (ohtlikud kalduvuskurjategijad, välismaalastest kuritegude toimepanijad, juriidilise isiku vastutus), 18.05.2017. – Eelnõude infosüsteem - <http://eelvoud.valitsus.ee/main#4fbGEfLT> (23.03.2018).

³⁴ E. Gumboh, lk 76.

peab olema olema nii de jure kui de facto.³⁵ EIÕK nõuab seda, et peab olema väljavaade vangi vabastamiseks ja peab olema olema selge ning efektiivne eluaegse karistuse ülevaatamise protseduur.

Euroopas on riiklikul tasandil ka erinevaid standardeid seoses minimaalse vangistuse ajaga, mis tuleb ära kanda enne seda, kui vangil tekib õigustatud ootus vabastamiseks. Tundub, et Euroopas kehtestatakse õigusaktides tüüpiline minimaalne periood 12 kuni 25 aastat, enne kui eluaegset karistust kandev isik võiks saada ennetähtaegselt vabastatud. Näiteks võimaldavad Poola, Sloveenia ja Slovakkia inimesel saada vabastust pärast 25a karistuse kandmist, Horvaatias ja Rumeenias aga pärast 20a karistuse kandmist.³⁶

Eestis KarS § 77 kohaselt võib kohus eluaegse vangistusega karistatud isiku katseajaga tingimisi karistusest vabastada, kui süüdimõistetu on karistusajast tegelikult ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat. Katseajaks määratakse viis kuni kümme aastat. Juhul, kui isik paneb katseajal toime uue tahtliku kuriteo, saadetakse ta eluaegset vangistust kandma.

Kõrge eluaegsest vangistusest ennetähtaegse vabanemise võimaluse miinimumtähtaeg 30 aastat ei motiveeri kinnipeetavaid õiguskaualekalt käituma, sest vabanemisperspektiiv on kaugel. Samuti võib see pärssida ennetähtaegselt vabanenu eeldusi ühiskonnaeluga kohanemiseks.³⁷ Autori arvates on vabanemisvõimalus eluaegsele kinnipeetavale iseenesest hea, kuid arvestades, et eluaegset vangistust kohaldatakse ilmselt äärmuslikel juhtudel (karistus peab vastama toimepandud teole/tegudele), siis on põhjendamatult sellist isikut lühema aja vältel vabastada. Oluline on vangidele seada eluaegne karistus realistliku väljavaate olemasoluga vabanemiseks. Eluaegses vangistuses viibivate kinnipeetavate puhul tuleks individuaalselt läheneda igale kinnipeetavale ja kinnipidamispoliitikat tuleks nende suhtes korraldada selliselt, et nad saaksid osaleda erinevates töö- ja koolitusprogrammides, mis võimaldaksid progressiivset liikumist vanglakaristuse jooksul. Selliselt saaksid eluaegsed kinnipeetavad vabanemise korral kasu konstruktiivsest ettevalmistusest ning oleks võimalik vältida vanglakaristuse destruktiivseid mõjusid ja suurendada vangide võimalusi ühiskonda tagasitulekuks.

³⁵ The Legality of life imprisonment: Comparative analysis of International, European, and dutch law, Legal Memorandum. Public International Law & Policy Group NL. Mai 2016, lk 11. – <https://pilpnjcm.nl/wp-content/uploads/2016/09/PILPG-NL-Life-Imprisonment-Comparative-Analysis-26.05.16.pdf> (27.03.2018).

³⁶ The Legality of life imprisonment: Comparative analysis of International, lk 15. (27.03.2018).

³⁷ Justiitsministeerium. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (ohtlikud kalduvuskurjategijad, välismaalastest kuritegude toimepanijad, juriidilise isiku vastutus) 18.05.2017.a. – Eelnõude infosüsteem <http://eelroud.valitsus.ee/main#4fbGEfLT>, lk 2. (27.03.2018).

Paljude EIK liikmesriikide seadusandlus näitab samuti üha suuremat pühendumist eluaegset karistust kandvate vangide rehabiliteerimisele. Näiteks on rehabilitatsiooni küsimus tõusnud esile Itaalia ja Saksamaa Konstitutsioonikohtutes. Saksamaa Konstitutsioonikohus vaatles selles küsimuses inimväärikuse kontseptsiooni ja rõhutas, et rehabiliteerimist nõutakse põhiseaduslikult mistahes kogukonnas, kus on keskne inimväärikuse temaatika. Süüdlasel peab olema võimalus ühiskonda uuesti siseneda ja riigil on kohustus võtta kasutusele kõik vajalikud meetmed selle eesmärgi saavutamiseks. Kohus rõhutas, et vanglad peavad püüdlema vangide resotsialiseerimise ehk taasühiskonnastumise poole, et säilitada võime eluga toime tulla ja võidelda vangistuse negatiivsete mõjudega ning isiksust hävitavate muutustega, mis kaasnevad vangistusega. Kuigi kohus tunnistas, et on kurjategijaid, kes jäävad ühiskonnale ohuks, ei pruugi kunagi saada rehabiliteerituks, on nende võimetus rehabiliteeruda seotud nende isikliku olukorraga ja mitte asjaoluga, et neile ei pakutud rehabilitatsiooniteenuseid.³⁸

Vangide taasühiskonnastumise mõtet kannab ka 02.03.2018 esimest korda Eestis Tallinna vanglas korraldatud TEDx-i inspiratsioonikonverents Müüritud, kus keskenduti küsimusele, kas vanglas olevad isikud peaksid elama müürideta või müüride sisse raamitud (mõtte)maailmas. Leiti, et vanglasse on oluline tuua värskeid tuuli ja vanglarutiinist väljaspool ringlevaid mõtteid ühiskonnast. Samas peeti oluliseks ka seda, et vanglas viibijate lood kuulduksid väljapoole.³⁹

Vangide resotsialiseerimisele on suunatud ka *podcastide*⁴⁰ sari Müüritud, mille eesmärgiks on paremini mõista vangla elu ja aidata kinnipeetavatel naasta ühiskonna ellu. *Podcastide* seeria aitab mõista, miks tuleb vanglast ja vangidest rääkida. Näiteks räägitakse Oslo vangla direktori Øyvind Alnæsiga sellest, miks on head suhted valvurite ja kinnipeetavate vahel olulised, mis on dünaamiline turvalisus, miks peab Norra vangistuspoliitika oluliseks kinnipeetavate väärikat ja humaanset kohtlemist ning kuidas jõudis Norra oma tänase vangistuspoliitika põhimõtteni. Samuti räägitakse kahekordse vanglakogemusega, nüüdse religiooniantropoloogia magistrandi, kinnipeetavate tugiisiku Immanuel Volkonskiga ning 18 aastat trellide taga olnud, nüüd bussifirmas töötava Dmitri Gammeriga⁴¹ vanglast kinnipeetavate pilgu läbi ning sellest, kuidas

³⁸ The Legality of life imprisonment: Comparative analysis of International, lk 15. (27.03.2018).

³⁹ TEDxTallinnaVangla. – <http://www.tedxtallinnavangla.ee/#Avaleht> (05.03.2018).

⁴⁰ Podcaste või üldiselt Netcast on digitaalsete audio- või videofailide episoodiline seeria, mida kasutaja saab alla laadida ja kuulata. – <https://et.wikipedia.org/wiki/Taskuh%C3%A4%C3%A4ling> (23.03.2018).

⁴¹ Dmitri Gammer kandis karistust 18,5 aastat. Vanglasse sattudes oli tal 6 klassi haridust. Vabanemise päevaks oli ta lõpetanud gümnaasiumi, puhastus- ja eripuhastustööde eriala, läbinud keevitaja kutseõppe ning omandanud eesti keele C1 taseme. Õppides hakkas ta tajuma, kuidas mõttemaailm avardub. Täna töötab Dmitri puhastusteeninduse valdkonnas ja on oma valikuga väga rahul. Tulevikus aga sooviks ta avada oma ettevõtte. Osa

vanglast normaalsusesse naasta. Inspiratsioonikonverentsi vedurid on radikaalne humanist ja vanglate uurija Margot Olesk ning sotsioloog Mari-Liis Sööt.⁴²

Eluaegse vangistusega karistatud isik võib taotleda enda vabastamist või karistuse kergendamist armuandmise korras Vabariigi Presidendilt.

Võimalus vangistusest ennetähtaegselt vabanemise taotlemiseks on olnud Eesti õiguspraktikas ühel eluaegsel kinnipeetaval: 2013. aastal möödus 30 aastat vangistuse algusest Oleg Pjatnitskil, kelle suhtes esitas Tallinna vangla 13. mail 2013 Harju maakohutule materjalid tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamiseks. Ennetähtaegseks vabanemiseks ei pea vangid üldjuhul ise taotlust esitama, vaid kui saabub tähtaeg ennetähtaegseks vabanemiseks, siis saadetakse nende materjalid automaatselt kohtusse, kes teeb otsuse selle kohta, kas vang vabastada ennetähtaegselt või mitte. Eluaegse vangistuse puhul peab süüdimõistetu karistusest olema kandnud aga vähemalt 30 aastat. Kuna Pjatnitski puhul oli seadusega ette nähtud aeg täitunud, siis on tema suhtes alustatud tingimisi ennetähtaegse vabastamise menetlust.⁴³ Harju maakohus jättis määrusega tema taotluse tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamiseks rahuldamata.⁴⁴ Samasuguse otsused tegi Tartu Maakohus 25.10.2016.a.⁴⁵ ja 22.01.2018 kohtuasjas 1-13-4429.⁴⁶ Kohus leidis mõlemal korral, et Pjatnitski puhul esineb vangla hinnangul riske ja ohtlikkust, mis tulenevad tema varasemast elukäigust, isiksuseomadustest ja käitumisest. Karistuse kandmise ajal on Pjatnitski olnud riskikäitumisega vaatamata sellele, et ta on osalenud ja osaleb ka praegu vangla majandustöödel. Ta on omandanud keskhariduse ja õppinud riigikeelt, samuti on läbinud sotsiaalprogramme. Kohtu hinnangul ei kaalu Oleg Pjatnitski puhul esinevad positiivsed asjaolud (head vabanemisjärgsed elutingimused ning individuaalses täitmiskavas ettenähtud tegevuste läbimine) üle negatiivseid (varasem elukäik, toimepandud kuritegude asjaolud, distsiplinaarkaristuse olemasolu). Kohus leiab, et korduvalt nii raskete kuritegude eest karistatud isiku, kes on taas asunud toime panema distsipliinirikumisi, vabastamine oleks ennatlik.

tulevikumõtteid on aga hoopis seotud Tartu Ülikooliga, kus ta sooviks õppida eesti keelt võõrkeelena. Tema lemmiklugemiseks on Tammsaare „Tõde ja õigus“ ja Saint-Exupéry „Väike prints.“ – <http://www.tedxtallinnavangla.ee/#Avaleht> (24.03.2018).

⁴² TED*TallinnaVangla inspiratsioonikonverents. - <http://www.tedxtallinnavangla.ee/#Avaleht>. (05.03.2018).

⁴³ Eluaegne vang Oleg Pjatnitski ei pääse ennetähtaegselt vanglast, 30.05.2013. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/eluaegne-vang-oleg-pjatnitski-ei-paase-ennetahtaegselt-vanglast?id=66209748> (24.03.2018).

⁴⁴ HKM 30.05.2013 määrus 1-13-4429.

⁴⁵ TMK 25.10.2016 määrus 1-13-4429.

⁴⁶ TMK 22.01.2018 määrus 1-13-4429.

PS § 78 punkti 19 kohaselt vabastab Vabariigi President süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendab karistust.⁴⁷ Juhul kui armuandmispalvet ei rahuldata, vaatab korduva armuandmispalve samas kuriteoasjas komisjon uuesti läbi üldjuhul pärast aasta möödumist eelmise palve rahuldamata jätmisest.⁴⁸ Vabariigi President vaatab läbi Eesti Vabariigi kohtute poolt kriminaalasjas süüdimõistetud isikute armuandmispalveid pärast süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist.⁴⁹

Armuandmise korra on seadnud kahtluse alla eluaegne kinnipeetav Anatoli Nikolajev. Ta esitas Riigikohtule taotluse, milles palus tunnistada Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007.a käskkirjaga nr 13 kinnitatud ja Vabariigi Presidendi 21. veebruari 2008.a käskkirjaga nr 47 muudetud "Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni töökorra" punkti 2 esimene lause põhiseadusega vastuolus olevaks. Täpsemalt vaidlustas kaebaja korra punkti 2 esimese lause, mille kohaselt kutsutakse komisjoni koosseisu Riigikohtu ja Riigiprokuratuuri esindajad. Kaebaja hinnangul ei ole see kooskõlas ausa ja õiglase kohtupidamisega. Riigikohus leidis otsuses⁵⁰, et komisjoni ettepanekud ei ole presidendi jaoks õiguslikult siduvad, samuti ei saa komisjon välistada ega peatada armuandmispalve läbivaatamist. Kaebaja õiguste riivamist ei ole võimalik järeldada üksnes asjaolust, et president võib komisjoni esitatud ettepanekut või selles esitatud motiive armuandmispalve lahendamisel arvesse võtta. Armuandmispalvete lahendamise senine praktika kinnitab, et presidendi otsused ei lange alati kokku komisjoni esitatud ettepanekutega. Seega ei saa kolleegiumi hinnangul väita, et komisjoni ettepanekud oleksid presidendile faktiliselt siduvad või piiraksid muul viisil riigipea sõltumatust armuandmispalve lahendamisel. Otsustuse armu anda või mitte anda teeb Vabariigi President ise oma enesekorraldusõiguse alusel. Eeltoodud põhjustel jättis Riigikohus Anatoli Nikolajevi individuaalkaebuse läbi vaatamata.

Armuandmispalveid saab esitada kord aastas ning ühed agaramad armupalujad on eluaegsed vangid. Kahe algul surma mõistetud isiku (Oleg Pjatnitski⁵¹ ja Mihhail Talõšanov)

⁴⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁴⁸ Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007 käskkirja nr 13 „Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine“ punkt 12. – RTL, 08.02.2007, 13, 201.

⁴⁹ Armuandmispalvete läbivaatamise kord. – RT I 1997, 88, 1481

⁵⁰ RKPKo 06. juuni 2017, 3-4-1-6-17.

⁵¹ 1959. aastal sündinud Oleg Pjatnitski pandi vangi juba 1983. aastal ühe varguse pärast. Vanglas viibides toime pandud tapmistest eest mõisteti ta aga 1992. aastal surma, kuid 1993. aastal sai ta president Lennart Merilt armu ning surmanuhtluse asemel eluaegse vanglakaristuse. Hilisemate vägivallategude eest on talle mõistetud ka lisaks veel üks 9-aastane vanglakaristus. Eluaegne vang Oleg Pjatnitski ei pääse ennetähtaegselt vanglast. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/eluaegne-vang-oleg-pjatnitski-ei-paase-ennetahtaegselt-vanglast?id=66209748> (02.03.2018)

surmanuhtlus asendati Vabariigi Presidendi Lennart Meri 05.03.1993 otsusega nr 57 eluaegse vanglakaristusega. Vabariigi Presidendi Arnold Rüütli 31.10.2002 otsusega nr 264 asendati Mihhail Talõšanovile mõistetud eluaegne vangistus 20-aastase vanglakaristusega.⁵² Kui süüdimõistetu eluaegne vangistus on muudetud tähtajaliseks vangistuseks, hakkavad tema karistuse osas tingimisi ennetähtaegse vabastamise kohta kehtima üldised reeglid, mis kõigile tähtaegse vangistusega karistatud süüdimõistetutele. Talõšanov vabastati vanglast ennetähtaegselt 17.11.2008 ja saadeti Venemaale.⁵³ M. Talõšanov oli L. Merilt armu palunud varasemalt kokku kolmel korral – 2001., 2000. ja 1998. aastal. Kõigil kolmel korral oli ta saanud eitava vastuse.⁵⁴ President Toomas Hendrik Ilves jättis 2016 rahuldamata jõhkra roima eest eluaegset vangistust kandva Rene Vainiku armuandmispalve.⁵⁵ Vaid 22-aastane Rene Vainik mõisteti surma Viru maakohtu poolt 1997. aasta mais eaka naise elajaliku tapmise eest. Hiljem Eestis surmanuhtlus tühistati ja Vainik asus kandma eluaegset vangistust.⁵⁶

Vabariigi Presidendi poole armuandmispalvetega pöördunud eluaegsed kinnipeetavad nähtuvad diagrammist 1.

⁵² Andmed autori valduses. Allikas – Vabariigi Presidendi Kantslei.

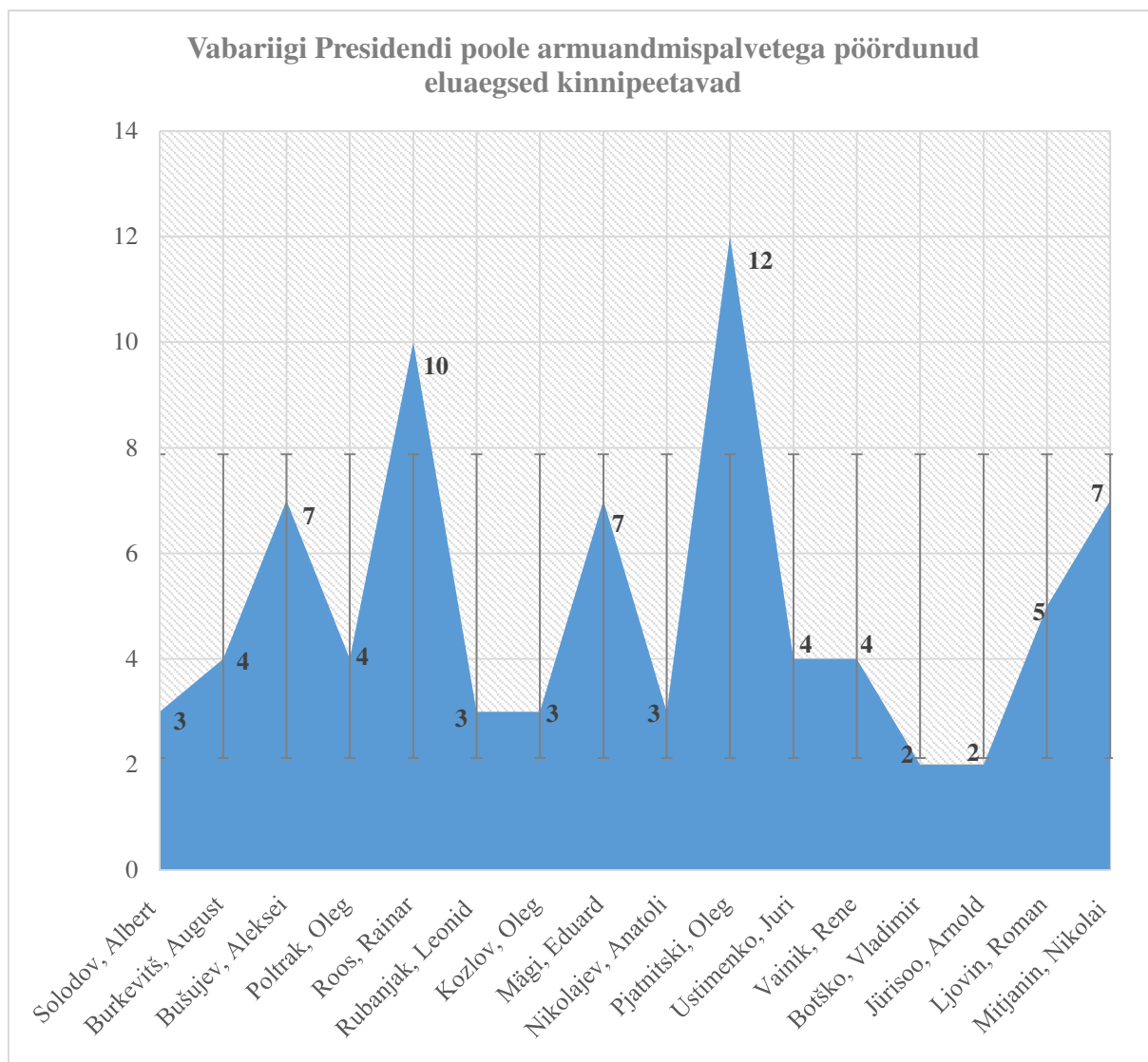
⁵³ Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Kriminaalpoliitika osakond. Justiitsministeerium. Tallinn 2010. – http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf (02.03.2018).

⁵⁴ K. Kaas. Eesti esimene eluaegne vang sai president Arnold Rüütlilt armu. 01.11.2002. – <https://www.postimees.ee/1976777/eesti-esimene-eluaegne-vang-sai-president-arnold-ruutlilt-armu> (02.03.2018).

⁵⁵ K. Kaas. Tuttava mehe maha lasknud süüdimõistetule andis president armu, jõhkrale roimarile aga mitte. 05.04.2016. – <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/tuttava-mehe-maha-lasknud-suudimoistetule-andis-president-armu-n166253> (02.03.2018).

⁵⁶ Samas.

Diagramm 1. Vabariigi Presidendi poole armuandmispalvetega pöördunud eluaegsed kinnipeetavad

Allikas: Vabariigi Presidendi Kantslei⁵⁷

Töö koostamise ajal andis Eesti Vabariigi President Kersti Kaljulaid 26.03.2018.a. armu Eesti kõige vastuolulisemale eluaegsele vangile Anatoli Nikolajevile.⁵⁸ Eluaegsele vangile pole Eestis varem kunagi armu antud. 63-aastane Anatoli Nikolajev oli trellide taga veetnud 20 aastat. Meest süüdistati 1998. aasta 19. aprilli õhtul Kohtla-Järvel korteris kahe naise ja ühe mehe tapmises.

⁵⁷ Andmed asuvad autori valduses.

⁵⁸ L. Velsker. President lasi Tartu vanglast välja vastuolulise «süütu» eluaegse vang. A. Nikolajevi armuandmispalve presidendile. 27.03.2018. BNS. – <https://www.postimees.ee/4452029/president-lasi-tartu-vanglast-valja-vastuolulise-suutu-eluaegse-vangi> (27.03.2018).

Nikolajev on enda sõnul süütu ja tema väitel peteti temalt ülestunnistus lihtsalt välja. Mehe süütusesse usub ka tema juhtumiga tegelenud prokurör, kes loobus omal ajal kohtus Nikolajevi süüdistamisest. Selle üle, kas Nikolajev oli tegelikult süüdi või istus vangis süütuna, on palju aastaid vaieldud nii kohtus kui meedias.⁵⁹

Karistusseadustiku ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsuse kohaselt plaanitakse muuta eluaegse vangistuse kandmise regulatsiooni. Kui eluaegset vanglakaristust kandev isik on vangistuse vältel piisavalt pingutanud, et elada edaspidi õiguskuulekalt, siis:

- saab ta võimaluse asuda 20-aastase vangistuse järel avavanglasse;
- võib ta 25-aastase vangistuse järel või ühe aasta pärast peale avavanglasse paigutamist vabaneda elektroonilise valvega käitumiskontrolli alla;
- rakendatakse talle kõiki vajalikke sotsiaalse toetuse ja järelevalve meetmeid.⁶⁰

Eluaegsest vangistusest ennetähtaegne vabastamine peab olema ühiskonnale turvaline ning samas motiveerima kinnipeetavat õiguspärasele käitumisele. Sealjuures peavad eluaegse vangistuse tingimused ja sellest ennetähtaegselt vabanemise kord olema kooskõlas põhiseadusega. Eeltoodud muudatused on vajalikud, kuna õiguskantsler osundas oma märgukirjas probleemile, et Vangistusseadus⁶¹ (edaspidi VangS) ja Kriminaalmenetluse seadustik⁶² on PS § 18 lg 1 ja EIÕK artikliga 3 vastuolus, kuna Eesti õiguses puudub mehhanism eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise otsustamiseks pärast kinnipeetava vabastamata jätmist 30 aasta möödumisel vangistuse algusest.⁶³ Muudatuste tegemise on esile kutsunud EIK otsus 09.07.2013.a. asjas *Vinter ja teised vs. Ühendkuningriik*, milles märgitakse, et juhul, kui liikmesriigi siseriiklik õigus ei garanteeri võimalust eluaegse vangistuse ümbervaatamiseks hiljemalt 25 aasta järel pärast karistuse kohaldamist, on tegemist EIÕK artiklist 3 tulenevate standardite rikkumisega.⁶⁴ Eluaegsed kinnipeetavad on isikud, kes on üles näidanud erilist jõhkra ühiskonna suhtes. Ka

⁵⁹ D. Mihkels. President andis armu Eesti kõige vastuolulisemale eluaegsele vangile. 27.03.2018. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/president-andis-armu-eesti-koige-vastuolulisemale-eluaegsele-vangile?id=81571721> (27.03.2018).

⁶⁰ Justiitsministeerium (viide 37), lk 19.

⁶¹ Vangistusseadus. – RT I, 07.07.2017, 10.

⁶² Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 05.12.2017, 8.

⁶³ Eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_eluaegset_vangistust_kandva_kinnipeetava_karistusest_tingimisi_vabastamise_kord.pdf (23.03.2018).

⁶⁴ EIK 9.07.2013 otsus asjades nr 66069/09, 130/10 ja 3896/10 *Vinter vs. Ühendkuningriik*, p-d 120 ja 121.

kõige raskemate kuritegude toimepanemise eest eluaegset vangistust kandva kurjategija puhul ei ole õigustatud tema EIÕK artiklist 3 tulenevate õiguste ülemäärane riivamine.⁶⁵

1.3. Eesti eluaegsete vangide karakteristikud

Täitmisplaani § 6 kohaselt paigutatakse Eestis eluaegse vangistusega karistatud kinnipeetav kas Tartu Vanglasse või Viru Vanglasse.⁶⁶ Seisuga 22. jaanuar 2018 viibib Eestis vanglates 41 jõustunud kohtuotsusega eluaegse vanglakaristuse saanud isikut: neist 19 kannab karistust Viru ja 22 Tartu vanglas.⁶⁷

Eluaegsete vangide kinnipidamise tingimused ei erine põhiosas teiste vangistusega karistatud isikute kinnipidamisest. VangS sätestab eluaegsete kinnipeetavate suhtes vaid kaks olulist erisust:

- § 20 kohaselt ei või avavanglasse ümber paigutada eluaegset vangistust kandvat kinnipeetavat, ehk et ta viibib seega kogu aeg kinnises vanglas;
- § 32 lg 6 näeb ette, et lühiajalise väljasõidu (kuni 21 kalendripäeva aastas) luba ei anta eluaegset vangistust kandvale kinnipeetavale.⁶⁸

Vangla sisekorraeeskirja § 96⁵ sätestab ka selle, et vangla võib keelata eluaegset vanglakaristust kandval isikul väljaspool vanglat töötamise.⁶⁹

Vaadates Eesti vanglates eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate andmeid, saab tuua välja järgmised karakteristikud:

- 1) nende hulgas ei ole ühtegi naist;
- 2) vanuseline jaotus. (Vt diagramm 2).

⁶⁵ EIK 18.03.2014 otsus *Öcalan vs. Türki*, nr 2, p-d 97-98 ja 205.

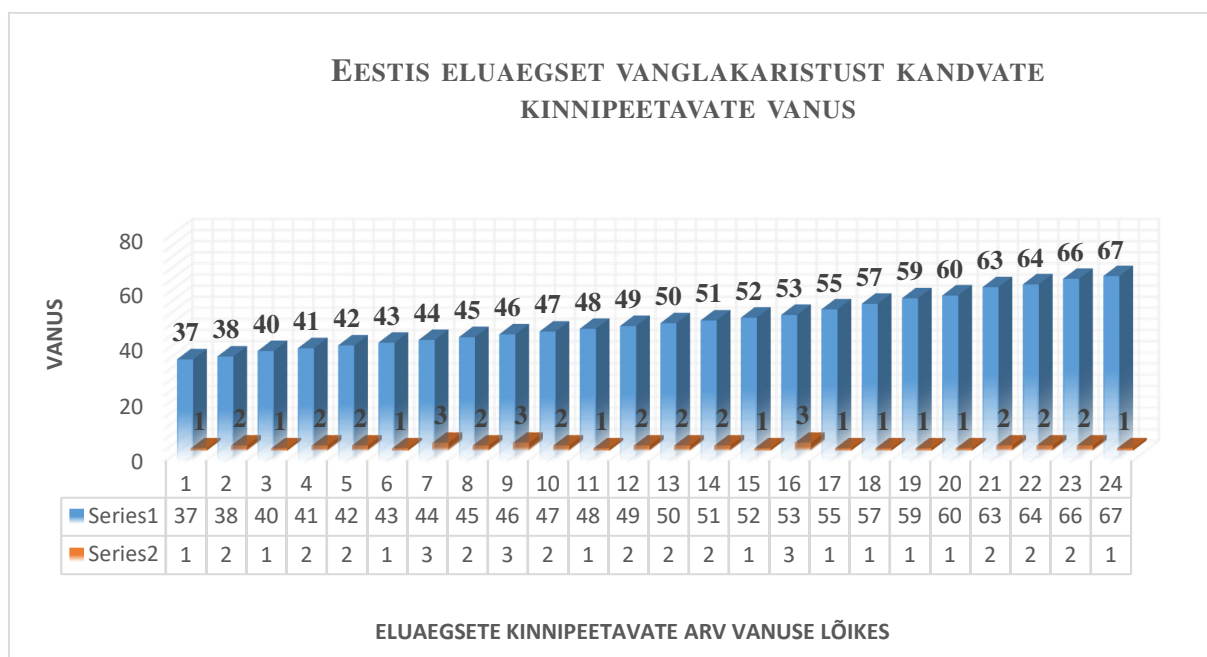
⁶⁶ Täitmisplaan. – RT I, 21.04.2016, 10

⁶⁷ Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv. Vanglateenistuse kodulehekül. – <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangide-ja-kriminaalhooldusaluste-arv> (23.03.2018).

⁶⁸ Vangistusseadus. – RT I, 07.07.2017, 10

⁶⁹ Vangla sisekorraeeskiri. – RT I, 06.10.2017, 7

Diagramm 2. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate kinni peetavate vanus

Allikas: Justiitsministeeriumi andmed.⁷⁰

Eluaegsete kinni peetavate keskmine vanus on 50 aastat. Kõige noorem Eesti eluaegne vang on 37-aastane, kõige vanem 67-aastane. Kõige rohkem on eluaegsete kinni peetavate seas 44-, 46- ja 53-aastaseid, keda kõiki on 3 isikut.

Retsidiivsust mõjutavate tegurite analüüsil on vaadeldavateks tunnusteks harilikult kuriteoliik, sanktsiooni liik, isiku sugu ja vanus ning varasemad karistused, osades riikides ka isiku kodakondsus, tööalane staatus, perekonnaseis jms.⁷¹ Arvestades eluaegsete kinni peetavate tänaseks kantud karistust, olid nad karistuse kandmise alguses nooremas eas. Nt Romeo Kalda`le⁷² määrati eluaegne vangistus 22-aastasena, Juri Ustimenko`le 21-aastasena, Margus Luuk`ile⁷³ 20-aastasena. Eluaegsete kinni peetavate vanusest võib järeldada, et kinnitust leiab kriminoloogias, arengupsühholoogias ja hälbiva käitumise sotsioloogias levinud teadmine, et hälbiva käitumise tippaeg on noorukieas.

⁷⁰ Andmed asuvad autori valduses.

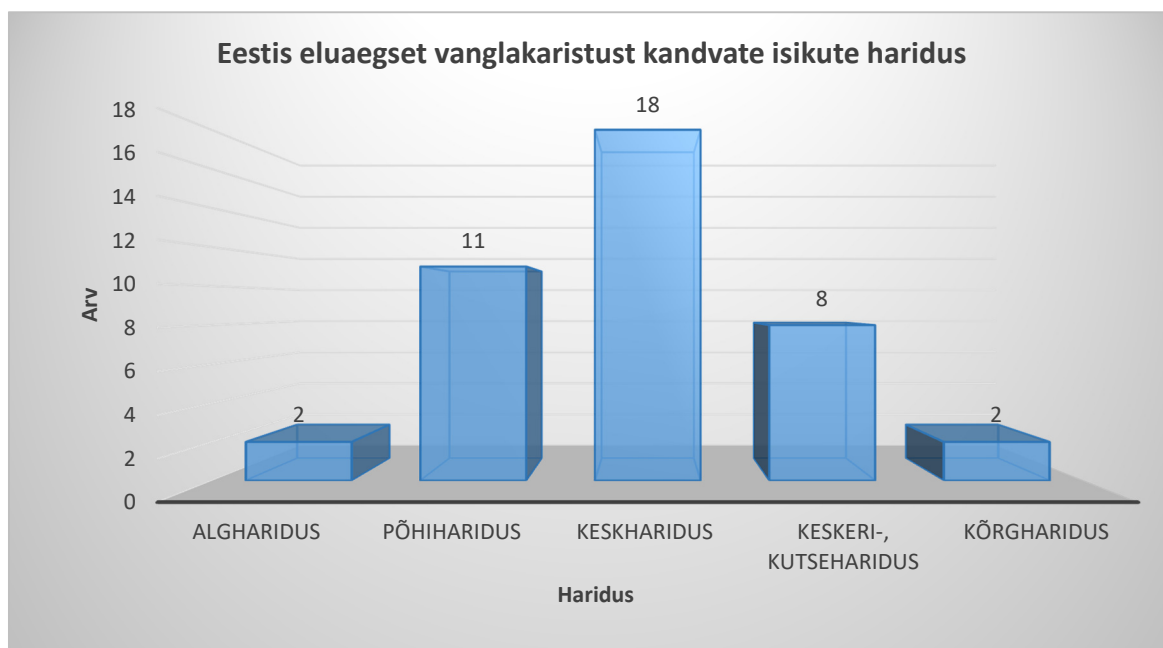
⁷¹ B. S. J. Wartna, L. T. J. Nijssen (2006). National studies on recidivism. An inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries. February, 2006. WODC-studies on recidivism. Fact sheet 2006-11. The Hague. – <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1453a-international-comparisons-of-reconviction-rates.aspx>, lk 4. (23.03.2018).

⁷² Romeo Kalda. – https://et.wikipedia.org/wiki/Romeo_Kalda, (04.03.2018).

⁷³ T. Pöld. „Ära sa nuga küll kaasa võta.“ 05.08.2008. – <https://www.postimees.ee/24663/ara-sa-nuga-kull-kaasa-vota> (24.03.2018).

Oluliseks tunnuseks isiku sotsiaalsel hindamisel on tema haridustase. Eluaegset vanglakaristust kandvate isikute haridustase on kujutatud diagrammil 3.

Diagramm 3. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate isikute haridustase (absoluutarvudes)

Allikas: Justiitsministeeriumi andmed ⁷⁴

Haridustaseme järgi domineerivad eluaegsete kinnipeetavate seas kesk- ja põhiharidusega isikud, vastavalt 18 ja 11, järgnevad keskeri-, kutseharidus – 8 isikut, algharidusega 2 ja kõrgharidusega samuti 2 isikut. Võib järeldada, et suurel osal eluaegsetest kinnipeetavatest on üsna hea haridustase (keskharidus), samuti kesk-eri haridus (tehnikum). Algharidusega vange on vähe. See näitab, et kooliharidusest kõrvalehoidnuid selles rühmas eriti ei ole ning nende isikute kuritegeliku käitumise peapõhjused ei tulene haridustasemest. On oluline, et kinnipeetavad saavad vanglas end harida, sest keskkond on pigem vaimu pärssiv kui arendav.

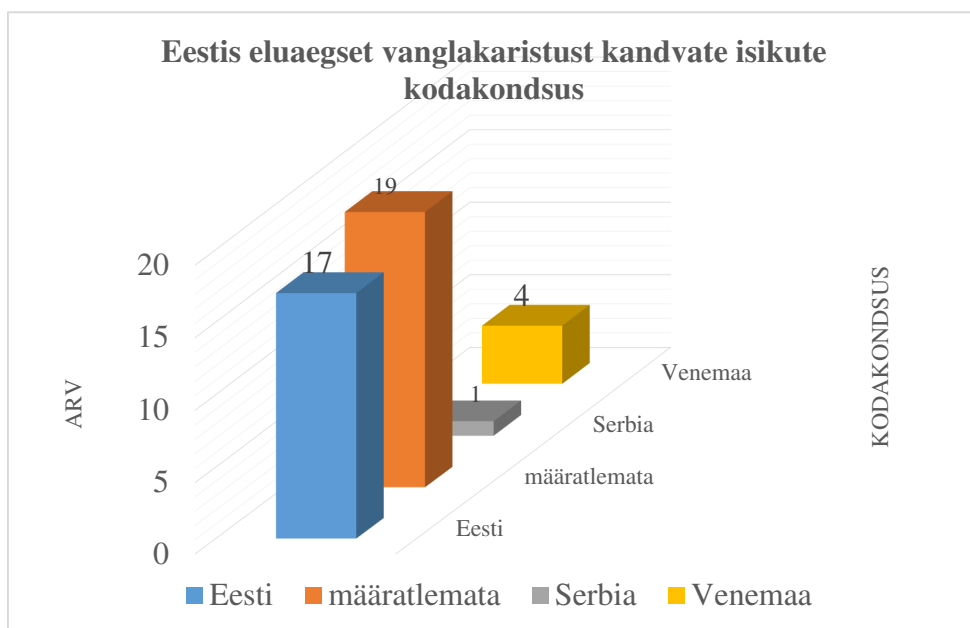
Kinnipeetavate jagunemine kodakondsuse ja emakeele alusel on järgmine: 2017. aasta lõpul oli kõikide Eesti vangide hulgas kokku Eesti kodanikke 65% (1727), määratlemata kodakondsusega inimesi 26% (715) ja Venemaa kodanikke 7% (188). Teistest välisriikidest oli vanglates Läti (23), Leedu (18), Ukraina (3), Aserbaidžani (2), Soome (2), Poola, Rootsi, Suurbritannia, Süüria, Tuneesia, Usbekistani, Valgevene, Kõrgõzstani, Gruusia, Hispaania ja Kreeka kodanikke (üks igast riigist).⁷⁵ Ka eluaegsete kinnipeetavate hulgas on erineva

⁷⁴ Andmed asuvad autori valduses.

⁷⁵ K. Tülinen. Vangistus. – A. Ahven, K.-C. Kruusmaa jt. Kuritegevus Eestis 2017. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud. 2017, lk 107. –

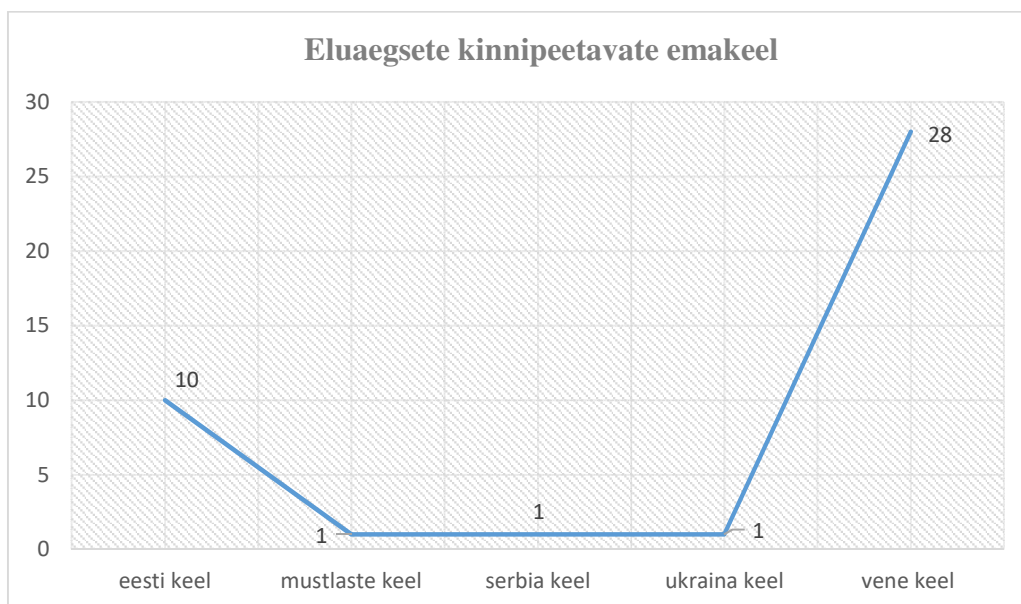
kodakondsusega isikuid. Eluaegsete vangide jagumine kodakondsuse ja emakeele alusel on kajastatud diagrammidel 4 ja 5.

Diagramm 4. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate isikute kodakondsus

Justiitsministeeriumi andmed.⁷⁶

Diagramm 5. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate isikute emakeel

Justiitsministeeriumi andmed.⁷⁷

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (27.03.2018).

⁷⁶ Andmed asuvad autori valduses.

⁷⁷ Andmed asuvad autori valduses.

Suurem osa eluaegsetest vangidest, kes Eesti vanglates viibivad on määratlemata kodakondsusega, neid on 19. Eesti kodanikke on 17. Venemaa kodakondsusega eluaegseid on 4, Serbia kodakondsusega 1. 10 isikul on emakeeleks eesti keel ja 28 isikul vene keel. Lisaks on üksikutel eluaegsetel emakeeleks mõni muu keel. Ilmselt on määratlemata kodakondsusega isikute puhul inimeste seos riigiga nõrk ning selle üheks väljenduseks on suurem kuritegelik käitumine. Riigikeele oskamatus võib suurendada sotsiaalset tõrjutust ja soodustada mitteseaduskuulekat elu. Võõrast kultuurist ja õiguskorrast pärit inimeste kohanemine teise riigi õiguskorra ja käitumisnormidega ei ole kerge ning see võib tekitada kriminogeenset käitumist. Enam kui pooled vanglas viibinuist on venekeelsed ja paljud neist ei oska kvalifitseeritud tööks vajalikul määral eesti keelt.

Süüdimõistetute seas oli 2017. aastal kõige enam neid, kellele kohus oli määranud üks kuni viis aastat vangistust (kokku 53%), alla üheaastast vangistust kandis 10% (216 isikut). Eluaegse vanglakaristuse saanud isikuid oli 2% (41 isikut).⁷⁸ Üle poolte eluaegsetest kinnipeetavatest on tänaseks vanglas viibinud üle 15 aasta. Diagrammil 6 kajastub eluaegset vanglakaristust kandvate isikute tänaseks kantud karistus.

⁷⁸ K. Tüllinen. Vangistus. – A. Ahven, K.-C. Kruusmaa jt. Kuritegevus Eestis 2017. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud. 2017, lk 107. – http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (27.03.2018).

Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate isikute kantud karistus aastates

The chart displays the distribution of prison sentences in Estonia. The x-axis represents the number of years served (Kantud aastad), ranging from 0 to 35. The y-axis represents the number of convictions (Eluaegsete kinnipeatavate arv), ranging from 1 to 20. For each conviction count, there are two bars: a blue bar representing the number of years served and an orange bar representing the number of individuals. The values for the blue bars are explicitly labeled at the end of each bar.

Eluaegsete kinnipeatavate arv	Kantud aastad (Blue bar)	Kantud aastad (Orange bar)
1	35	1
2	26	4
3	24	5
4	23	2
5	22	2
6	21	2
7	20	4
8	19	4
9	18	3
10	17	1
11	16	2
12	15	1
13	14	1
14	13	1
15	11	1
16	9	1
17	8	1
18	6	3
19	5	1
20	4	1

Eluaegset vanglakaristust on kõige kauem kandud Oleg Pjatnitski, kes on vanglas olnud 35 aastat.⁸⁰ Kõige lühemat aega on eluaegset vanglakaristust kandnud Oleg Pityukov,⁸¹ kes on vanglas viibinud 4 aastat. Temast sai Eesti 41. eluaegne vang. 34 isikut on praeguseks vanglas viibinud enam kui kümme aastat, sh 31 isikut enam kui viisteist aastat. Lähtudes asjaolust, et ennetähtaegset vabastamist on seadusest tulenevalt⁸² võimalik taotleda eluaegset

⁸² Karistusseadustik § 77 lg 1 - RT I, 30.12.2017, 29

vanglakaristust kandval isikul, kes on kandnud karistust vähemalt 30 aastat, siis esitatud andmetest järeldub, et see õigus on olnud vaid ühel meie eluaegsetest vangidest. Järgmine ennetähtaegselt vabastamise taotlemise võimalus tekiks 2022. aastal. Kõige lühemat aega eluaegset vanglakaristust kandnud Oleg Pityukovil tekib see võimalus alles 26 aasta pärast.

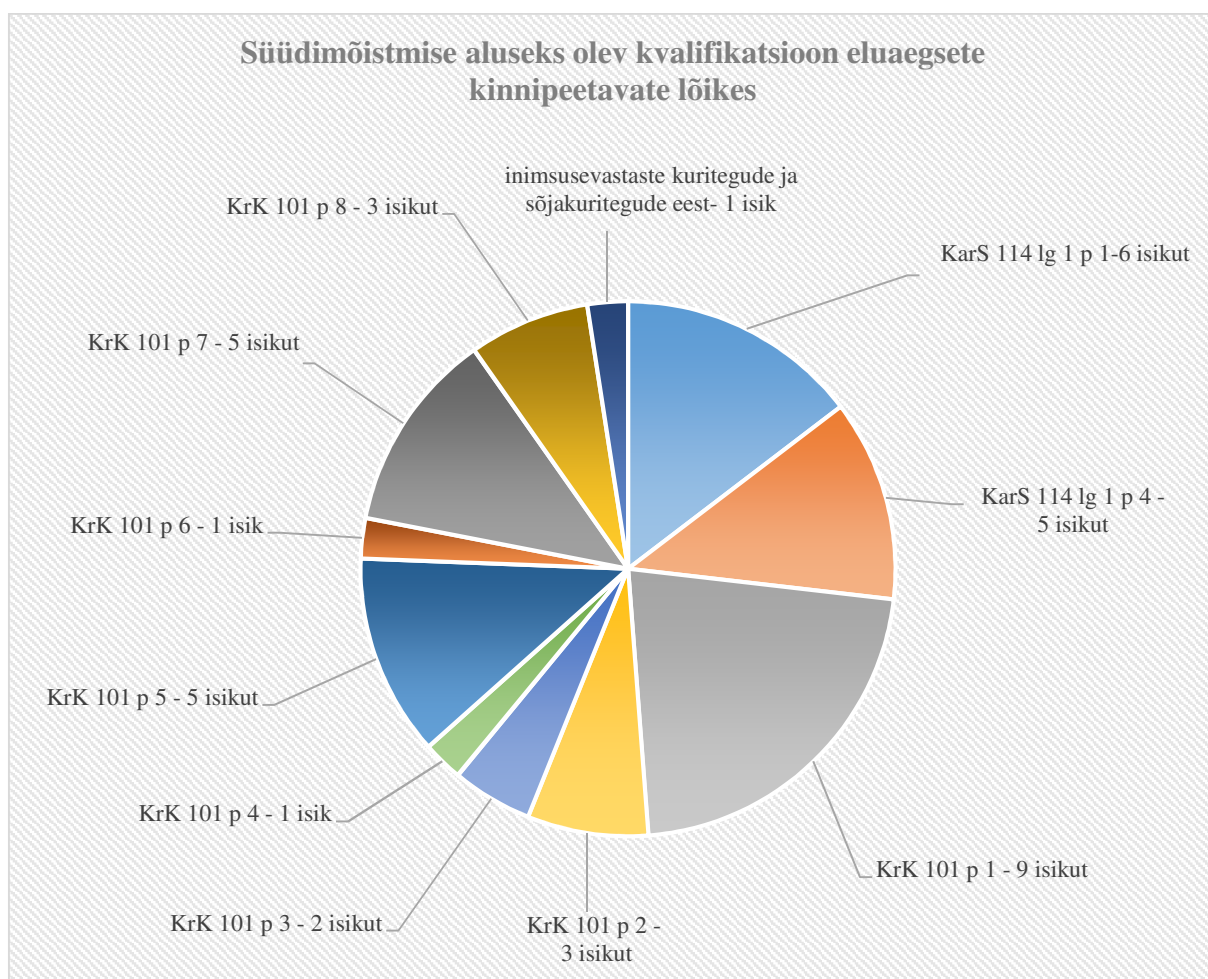
Vanglas on surnud üks eluaegne vang (Mais Avetisjan, kes 1999. aastal pani toime kaksikmõrva ja haiguse tõttu suri 65-aastasena 2003. aastal).⁸³

Lisaks eeltoodule vaadeldakse süüdimõistmise aluseks olevat kvalifikatsiooni eluaegsete kinnipeatavate lõikes. Kõik eluaegsed vangid kannavad karistust seoses tahtliku tapmisega raskendavail asjaoludel (KrK § 101) või mõrvaga (KarS § 114), välja arvatud 1 isik. Eluaegse vangistuse mõistmise aluseks olev kvalifikatsioon on kujutatud diagrammil 7.

⁸³ Justiitsministeerium (viide 53). –

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf, lk 5.

Diagramm 7. Süüdimõistmise aluseks olev kvalifikatsioon eluaegsete kinnipeetavate lõikes

Allikas: Justiitsministeerium.

Diagrammist 7 nähtub, et kõigi eluaegsete kinnipeetavate suhtes on süüdimõistmise aluseks KrK § 101 või KarS § 114 (v.a üks, kes kannab karistust inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude eest). Kõige rohkem on süüdi mõistetud isikuid KrK 101 p 1 alusel, mis sätestab tahtlikku tapmist omakasu ajendil – kokku 9 isikut. 6 isikut on süüdi mõistetud KarS §114 lg 1 p 1 alusel, mis käsitleb tapmist piinaval või julmal viisil. Isikutel võis olla kvalifikatsioonis ka muid kuritegusid, kuid eluaegne vangistus katab nende karistuse. KrK § 101 p 5 alusel, s.o tahtlik tapmine kahe või enama isiku suhtes, kannab karistust 5 isikut. KrK § 101 p 7 alusel, mis käsitleb tahtlikku tapmist eriti piinaval või eriti julmal või paljude inimeste elule ohtlikul viisil, kannab karistust samuti 5 isikut. 5 isikut kannab karistust tapmise eest, kui see on toime pandud teist korda, mis on kvalifitseeritav KarS 114 lg 1 p 4 alusel.

KrK alusel on eluaegne vangistus mõistetud (või varem määratud surmanuhtlus sellega asendatud) 29 isikule; KarS alusel on eluaegne vangistus mõistetud 11 isikule.

Suitsiidide ja suitsiidist mõtlemise, et mitte öelda unistamise osa eluaegsete vangide maailmas on suurem kui määratud karistusajaga kinnipeetavate maailmas. Põgeneda võib ka apaatiasse või infantiilsusse. Apaatia vastandiks on põgenemine tegutsemisse. Lisaks kaebuste kirjutamisele saab esineda teiste vangide eestkostjana, kambritevahelist kirja- ja kaubavahendust korraldada. Eluaegsete kinnipeetavate hulgas on ka neid, kes ikka veel soovivad korraldada oma vabadusse jäänud pereliikmete elu.⁸⁴ Samas võib mõni põgeneda korrarikkumistesse. Näide isikuvastastele kuritegudele orienteeritusest on 2017.a. juhtunu, kus vangla alustas kriminaalmenetlust tapmiskatse asjus, kui eluaegne vang ründas valvurit raseerijast eemaldatud žiletitera abil. Ametnik sai näole ja kaelale vigastusi ning talle anti vanglas esmaabi.⁸⁵ Kirjeldatud teo toimepanijaks osutus eluaegne vang Juri Ustimenko.⁸⁶

⁸⁴ A. Üprus. Põgenemine ja mäss ehk kohandumine määramatusega. Eesti Kirik. 07.12.2016. – <http://www.eestikirik.ee/pogenemine-ja-mass-ehk-kohandumine-maaramatusega/> (05.03.2018).

⁸⁵ Justiitsministeerium. Vanglateenistuse 2017. aasta ülevaade. – <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vanglateenistuse-2017-aasta-ulevaade> (05.03.2018).

⁸⁶ Eesti Ekspress, 7. veebruar 2018. Viie inimese tapmise eest eluks ajaks vangi pandud Juri Ustimenko on uuesti kriminaaluurimise all, sedakorda Tartu vangla töötaja ründamise eest. – <https://www.ohtuleht.ee/856851/eluaegne-vang-sarimorvar-ustimenko-puudis-jalle-tappa> (05.03.2018).

2. Kinnipeetavate kaebeõigus ja -võimalused

2.1. Kinnipeetavate põhiõigustest

Cicero väljendatud mõttel põhineb ka praegune Euroopa vangistusõiguse filosoofia, mille kohaselt isiku õiguste kaitse ei lõpe vanglavärvetel. Kinnipidamisasutuses võetakse isikult küll tema liikumisvabadus, kuid mitte tema teisi vabadusi.⁸⁷

Vanglas karistust kandval kinnipeetaval on alles tema põhiõigused nagu igal inimesel, kuid neid on piiratud kooskõlas põhiseadusega. Piirang kinnipeetava liikumisvabadusele ei muuda olematuks tema õigust teistele õigustele. EIK on lahendis 74025/01 *Hirst vs. Ühendkuningriik*⁸⁸ rõhutanud, et kinnipeetaval säilivad kõik õigused ja vabadused, mis on konventsiooniga tagatud, välja arvatud õigus artikli 5 kohaselt isikuvabadusele, mida on seaduslikult piiratud. Lisaks märkis kohus antud lahendis, et vanglaametnikel ei ole lubatud kinnipeetava väärkohtlemine, tema ebainimlik või alandav kohtlemine või karistamine tingimustes, mis on vastuolus artikliga 3, kinnipeetaval on õigus era- ja perekonnaelu kaitsele, õigus mõttevabadusele, õigus praktiseerida oma religiooni, õigus juurdepääsule advokaadi juurde ja kohtusse artikli 6 kohaselt. Kinnipeetavatele määratud piirangud peavad olema põhjendatud, proportsionaalsed ja õigustatud ka individuaalsel juhul.⁸⁹

Siseriiklikult sätestatakse piirangud põhiseaduse ja vangistusseadusega. VangS § 41 lg 2 sätestab, et kinnipeetava, arestialuse või vahistatu vabadus allutatakse seaduses toodud piirangutele. Kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, Justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel. Piirangud peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust. Inim- ja põhiõigused võivad olla küll absoluutsed, kuid samas on riigid kehtestanud piiranguid: nt isik mõistetakse kuriteos süüdi ja temalt võetakse vabadus. Sellisel juhul on tegemist liikumisvabaduse piiranguga. Samuti on riigil õigus sekkuda isiku eraellu kooskõlas põhiseadusega, kui VangS § 29 lg 2 kohaselt avatakse vanglateenistuse ametnike poolt kohtu loal ja järelevalve tegevuse raames kinnipeetavale saadetud kirju. Rahvusvahelisel tasandil on

⁸⁷ J. Murdoch. The treatment of prisoners – European standards. Council of Europe Publishing 2006, lk 237.

⁸⁸ EIKo 74025/01, *Hirst vs. Ühendkuningriik*. – ÜRO Rahvusvahelise Kohtu ametlik lehekülj <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (27.03.2018).

⁸⁹ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Vanglaametniku baasõppe õpik III osa. Justiitsministeerium: Tallinna Raamatutrükikoda 2010, lk 57.

põhiõiguste piiramine reguleeritud EIÕK-ga. Riigi põhiseadus ei tohi aga rohkem sekkuda isiku õigustesse, kui seda lubab EIK.

Juhul, kui kinnipeetav tunneb, et tema seadustest ja konventsioonidest sätestatud õigusi või vabadusi on rikutud, on tal õigus pöörduda abi saamiseks Eesti Vabariigi kohtu poole nagu igal inimesel ning kui ta leiab, et Eesti kohtusüsteemis ei menetletud tema kaebust õiguspärast, mille tulemusel on kohus jõudnud ebaõige kohtulahendini, siis on tal õigus pöörduda EIK-sse.⁹⁰

Eesti Vabariigis karistust kandvate kinnipeetavate õigused vanglas on reguleeritud erinevates seadustes ja konventsioonides. Nii Eesti Vabariigi kodanike, kui ka Eestis viibivate välisriikide kodanike ja kodakondsuseta isikute põhiõigused on reguleeritud PS-s.⁹¹ Siseriiklikult reguleerib Eestis vangistusõiguslikku tegevust VangS reguleerides vangistuse, aresti, eelvangistuse ja karistusjärgse kinnipidamise täideviimise korda, samuti vanglateenistuse ning vanglaametniku mõistet ja tingimusi. VangS sisaldab nii norme, mis reguleerivad otseselt vangi õigusi ja kohustusi, kui ka norme, mis käsitlevad kinnipidamist arestimajas ja Eesti õiguses uudset instituuti: karistusjärgset kinnipidamist.⁹² Justiitsministri 30.11.2000.a. määrus nr 72 „Vangla sisekorraeeskiri“ on VangS kõrval teine olulisim õigusakt, mis täpsustab VangS sätestatud ja reguleerib kinnipeetava elukorraldust ning õigusi ja kohustusi.⁹³

Rahvusvahelistest konventsioonidest on kõige tähtsam Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon.⁹⁴ Õigusi ja vabadusi määratlevate sätete poolest on vangistuse kontekstis kõige tähtsamad: õigus elule; piinamise keelamine; orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine; õigus isikuvabadusele ja turvalisusele, õiglasele kohtulikele arutamisele, austusele era- ja perekonnaelu vastu, mõtte-, südametunnistus- ja usuvabadusele, sõnavabadusele, kogunemistele ja ühingute moodustamise vabadus; õigus abielluda; õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks; diskrimineerimise keeld; õigus haridusele ja valimistele.⁹⁵

Lisaks erinevatele õigusaktidele ja Euroopa Nõukogu Ministrite välja antud soovituslikule vanglareeglistikule on piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise

⁹⁰ Olesk (viide 89), lk 32.

⁹¹ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁹² Vangistusõigus. Vanglateenistuse koduleht. – <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistusõigus> (03.03.2018)

⁹³ Vangla sisekorraeeskiri. – RT I, 06.10.2017, 7.

⁹⁴ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. – <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=est> (03.03.2018)

⁹⁵ Olesk (viide 89), lk 31.

tõkestamise Euroopa Komitee välja töötanud standardid,⁹⁶ mille alusel kontrollitakse liikmesriikide kinnipidamisasutusi, sh ka vanglate olukorda ning tingimuste ja kohtlemise vastavust konventsioonile. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon (CPT) artikkel 1 sätestab, et komitee peab külastusi tehes uurima vabaduse kaotanud isikute kohtlemist, et vajaduse korral tugevdada selliste inimeste kaitset piinamise ning ebainimliku või alandava käitumise või karistamise vastu.⁹⁷

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on välja andnud soovitusliku Euroopa vanglareeglistiku liikmesriikidele (*Recommendation Rec (2006)2 of the Committee of Ministers to Member States on the European Prison Rules*, edaspidi vanglareeglistik).⁹⁸ Dokumendi eesmärgiks on ühtlustada Euroopa Nõukogu 47 liikmesriigi vangistuspraktikat. Euroopa Vanglareeglistiku seletuskirja kohaselt on selle dokumendi esmane funktsioon olla ühtlaseks heatahtlikuks juhiseks vangistust puudutavate õigusaktide ning praktika kujundamisel, tuues välja Euroopa vanglate arengusuunad.⁹⁹ Vanglastandardid on selleks, et vange õiglaselt kohelda ning et ei rikutaks sellise tundliku rühma inimõigusi.

Vanglareeglistiku p-de 3 ja 5 kohaselt peaksid vanglas viibivatele isikutele kehtestatud piirangud olema minimaalsed ning proportsionaalsed õiguspärase eesmärgiga ning vanglaelu peab olema viidud võimalikult lähedaseks ühiskonna positiivsele elumudelile. Vanglareeglistiku p 103.8 kohaselt tuleks võrreldes teiste kinnipeetavatega eluaegset või pikaajalist vangistust kandvatele isikutele pöörata erilist tähelepanu neile sobivate ja asjakohaste täitmiskavade ja režiimide koostamisel.¹⁰⁰

Eluaegsetel kinnipeetavatel ei ole põhimõtteliselt teistsuguseid õigusi võrreldes teiste kinnipeetavatega. Küll aga pööratakse rohkem tähelepanu eluaegsete kinnipeetavate haldamisele vanglas. Direktiivis „Eluaegset karistust kandvate ja muude pikaajaliste vangide haldamine vangla juhtkonna poolt“ (*Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*) on toodud esmase põhimõttena välja individualiseeritud lähenemine

⁹⁶ Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee standardid. – <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf> (03.03.2018)

⁹⁷ Olesk (viide 89), lk 50.

⁹⁸ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (03.03.2018)

⁹⁹ Euroopa Vanglareeglistiku seletuskiri. –

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (03.03.2018)

¹⁰⁰ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (03.03.2018)

igale kinnipeetavale. Eristamist soovitatakse kasutada ainult äärmise vajaduse korral ning ainult kuni vajaduse äralangemiseni. Osalemist programmides on nähtud karistuse kandmise korraldamisel võtmeelemendina. Ka eluaegse ja pikaajalise karistuse kandmine peab olema progresseeruv, vabanemisele suunatud ning soodustama vastutuse võtmist. Eluaegses vangistuses ja pikaajalises vangistuses viibivate isikute vanglaelu tuleks korraldada nii, et see oleks võimalikult lähedane ühiskonnaelu tegelikkusele (normaliseerumispõhimõte). Direktiiv leiab, et üks üldisi eesmärgi eluaegset karistust kandvate inimeste haldamiseks on võimaluste suurendamine ja parandamine, kuidas nad saaksid edukamalt ühiskonda naasta. Direktiiv rõhutab asjaolu, et eluaegset vanglakaristust kandvad inimesed peaksid saama kasu vabanemise konstruktiivsest ettevalmistusest ja tõstab samuti esile asjaolu, et need, kes kannavad eluaegset vanglakaristust, peaksid saama võimaluse tingimisi vabanemiseks.¹⁰¹

Avo Üprus leiab, et eluaegsetele kinnipeetavatele saab siiski osaks erikohtlemine. Ohtlikkuse tõttu on nad asetatud eriolukorda nii vanglasiseses keskkonnas kui ühiskondlikus teadvuses. Kõrgendatud tähelepanu asetab eluaegsed kinnipeetavad kõrgendatud valmisoleku olukorda. Avo Üprus märgib, et selline tähelepanek on kurnav, tähelepanu ühekülgne (tähelepanu alla paneb eluaegse kinnipeetava nii vangide kui ametnike suhtumine temasse kui ohuallikasse) võib viia afektini.¹⁰²

2.2 Kinnipeetavate kaebõiguse vaidemenetluses

Kinnipeetav saab oma õigusi kaitsta eelkõige vaidemenetluses. Vanglasiseses õiguspärase menetluse korral on kinnipeetaval õigus koostada vanglasiseses menetluse lõpetuseks koostatud haldusakti peale vaie, kui ta leiab, et distsiplinaarkaristuse algatamisega ja määramisega on rikutud tema õigusi.¹⁰³ Vaie on isiku kirjalik taotlus haldusakti terviklikult või osaliselt kehtetuks tunnistamise, ettekirjutise tegemise, asja uuesti otsustamise või toimingute sooritamise nõue haldusorganile.¹⁰⁴

¹⁰¹ Direktiiv „Eluaegset karistust kandvate ja muude pikaajaliste vangide haldamine vangla juhtkonna poolt.“ – Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dec7a (03.03.2018).

¹⁰² A. Üprus. Eluaegne vangistus: eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut. Tallinn 2013, lk 35.

¹⁰³ Vanglateenistuse kodulehekül (viide 20).

¹⁰⁴ L. Madise, P. Pikamäe. J. Sootak. VangS § 28 kumm p 2. – Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juua 2014.

VangS § 1¹ lg 4¹ kohaselt Justiitsministeerium vaatab läbi vangla direktori haldusakti või toimingu peale esitatud vaideid. Vanglateenistus vaatab läbi muu vanglas töötava isiku haldusakti või toimingu peale esitatud vaideid.

Vaide esitamine vanglateenistusele või Justiitsministeeriumile sõltub sellest, kas kinnipeetava suhtes tegi otsuse või toimingu vangla direktor või tema poolt volitatud vanglaametnik. Juhul, kui vanglasisest distsiplinaarmenetlust menetles vangla direktor on kinnipeetav kohustatud esitama vaide Justiitsministeeriumile ning kui haldusakti koostas vangla direktori poolt volitatud vanglaametnik, siis tuleb kinnipeetaval esitada vaie vanglateenistusele.¹⁰⁵

Vaide esitamisel peab kinnipeetav vaites põhjendama, miks ta arvab, et tema õigusi on rikutud ja miks tema arvates ei olnud vanglasisene menetlus õiguspärane ning miks ta arvab, et tema õigusi on vanglasisese distsiplinaarmenetluse käigus rikutud.¹⁰⁶

Vaide läbivaatamisel tuleb algset haldusakti või toimingut kontrollida igakülgset ja põhjalikult, andmaks hinnangut selle õiguspärasusele. Kontrollida tuleb nii asja formaalset (vormilist ja menetlusõiguslikku) kui ka materiaalõiguslikku ehk sisulist poolt.¹⁰⁷ Valet sisuliselt lahendades on haldusorganil õigus vaideotsusega vastavalt Haldusmenetluse seaduse §-le 85¹⁰⁸ teha vastav otsus:

- 1) rahuldada vaie ja tunnistada haldusakt kas täielikult või osaliselt kehtetuks ning kõrvaldada haldusakti faktilised tagajärjed;
- 2) teha ettekirjutus haldusakti andmiseks, toimingu sooritamiseks või asja uueks otsustamiseks;
- 3) teha ettekirjutus toimingu tagasitäitmiseks;
- 4) jätta vaie rahuldamata.

Vaideotsuse täitmine on vanglale kohustuslik. Vaide lahendamiseks on ette nähtud 30 kalendripäeva. Kaaludes märgukirja või vaide esitamist, tuleb esmalt endale selgeks teha, kas soovitakse midagi vaidlustada, ning seejärel, kas seadus lubab seda asja vaidlustada. Kui vaide esitamine on võimalik ja see kaitseks isiku õigusi kõige paremini, siis tasub eelistada valet. Kui

¹⁰⁵ Vanglateenistuse kodulehekül (viide 20).

¹⁰⁶ Samas.

¹⁰⁷ A. Aedmaa, E. Lopman, N. Parrest, I. Pilving, E. Vene. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004, lk 417 p 11.7.1. – <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14765/9985568605.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (04.03.2018).

¹⁰⁸ Haldusmenetluse seadus. – RT I, 28.12.2017, 21

aga soovitakse lihtsalt juhtida tähelepanu probleemile ning saada seletusi ja vastuseid, maksab eelistada märgukirja või selgitustaotlust.¹⁰⁹

2.3 Kinnipeetavate kaebeõigus halduskohtumenetluses

Vangil tekib õigus pöörduda samas asjas halduskohtusse alles pärast vaidemenetluse läbimist – vaidemenetluse läbimine on halduskohtusse pöördumise eeldus. Tulenevalt VangS § 1¹ lg 5 on kinnipeetaval ja vahistatul õigus esitada vangla haldusakti või toimingu peale kaebus halduskohtule Halduskohtumenetluse seadustikus¹¹⁰ sätestatud alustel ja korras tingimusel, et kinnipeetav või vahistatu on eelnevalt esitanud vaide vanglateenistusele või Justiitsministeeriumile ning vanglateenistus või Justiitsministeerium on vaide tagastanud, osaliselt rahuldanud, rahuldamata või tähtaegselt lahendamata jätnud.

Kaebuse menetlusse võtmisel peab kohus alati ja igakülselt kontrollima isiku õiguste rikkumist, põhjendatud huvi olemasolu ning seda, kas kaebusega on võimalik üldse saavutada taotletavat eesmärki.¹¹¹ Ühesõnaga: tuvastama kaebeõiguse olemasolu.¹¹²

Lisaks eeltoodud võimalustele on kinnipeetaval õigus pöörduda avaldusega vanglakomisjoni poole. Vanglakomisjoni ülesandeks on aidata vangla juhtkonnal korraldada vangla tööd, s.h abistada juhtkonda vangide paigutamise, õppimise, töötamise, toitlustamise, meditsiinilise teeninduse, järelevalve ja teiste karistuse täideviimisega seotud küsimuste lahendamisel. Vanglakomisjonide töö aitab tagada vangide põhiõigusi ja pakub vangla juhtkonnale abi tema igapäevatöös. Vanglakomisjoni põhimääruse § 9 lg 3 kohaselt lahendab vanglakomisjon ka kinnipeetavate suulisi ja kirjalikke avaldusi.¹¹³

2.4 Kinnipeetavate Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördumise võimalused

Igakuks, kes tunneb, et tema EIÕK-ga tagatud õigusi või vabadusi on rikutud, võib pöörduda EIK poole. EIK-l kohtul on pädevus arutada asju, mis langevad EIÕK kaitse alla. EIÕK artikkel 34 kohaselt võib vastu võtta kaebusi igalt üksikisikult, vabaihenduselt ja isikurühmalt, kes väidavad, et nad on konventsioonis ja selle protokollides sätestatud õiguste

¹⁰⁹ Vanglateenistuse koduleheküljel (viide 20).

¹¹⁰ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 28.11.2017, 3.

¹¹¹ A. Pilv. Õigusmõistmine milliste eesmärkide nimel. – Juridica, 2011/IV, lk 243.

¹¹² HKMS § 121 lg 2 p 1 näeb ette, et kohus võib kaebuse määrusega tagastada, kui kaebajal puudub asjas ilmselgelt kaebeõigus. – RT I, 28.11.2017, 3

¹¹³ Vanglakomisjoni põhimäärus. – RTL 2000, 126, 2018, § 9.

konventsiooniosalise poolt toimepandud rikkumise ohvriks. Konventsiooniosalised ei või mitte mingil viisil takistada selle õiguse tõhusat kasutamist.¹¹⁴

Kinnipeetavad võivad esitada kohtule avalduse juhul, kui vangla on nende suhtes rikkunud konventsioonis sätestatud õigusi. Oluline on märkida, et EIK kontroll on siiski täiendav ja nimetatud kohus saab sekkuda ainult siis, kui siseriiklik õigus või praktika on EIK-ga vastuollu läinud ning isik ei ole saanud siseriiklikult kaitset oma õiguste ja vabaduste rikkumise vastu. Seega peavad olema ammendatud kõik siseriiklikud õiguskaitse võimalused.¹¹⁵

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹¹⁶ art-s 3 on sätestatud piinamise keeld: kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada. Eesti põhiseaduses kajastub sama põhimõtte § 18 esimeses lauses: kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärikust alandavalt kohelda ega karistada. EIÕK art 3 alusel esitavad kaebusi eriti sageli kinnipeetavad, kuna neil on suurem oht langeda ebainimliku või alandava kohtlemise ohvriks.¹¹⁷

EIK avalduse esitamise kriteeriumiks on, et see tuleb esitada 6 kuu jooksul pärast lõpliku otsuse tegemist siseriiklikul tasandil, ehk siis Eesti kontekstis tähendab seda, et Riigikohus on langetanud otsuse või ei ole kassatsioonikaebust menetlusse võtnud.¹¹⁸ Tuleb toonitada, et iga rikkumise korral ei saa pöörduda EIK, vaid tõusetunud probleemid peavad olema seotud EIÕK kaitsealaga. Töös on käsitletud kahte EIK otsust kohtuasjades, kus Eesti riik on olnud vastustajaks ja kus kohus on leidnud EIÕK rikkumise Eestis. Autori arvates on need lahendid, mis tagavad eluaegsete kinnipeetavate õiguste tõhusama kaitse ja aitavad kaasa Eesti õigusriigi arengule tervikuna.

¹¹⁴ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) sünonüümina kasutatakse ka nimetust *Euroopa inimõiguste konventsioon* (EIÕK). – RT II 1996, 11/12, 34; 2010, 14, 54.

¹¹⁵ Olesk (viide 89), lk 32.

¹¹⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) sünonüümina kasutatakse ka nimetust *Euroopa inimõiguste konventsioon* (EIÕK). – RT II 1996, 11/12, 34; 2010, 14, 54.

¹¹⁷ U. Lõhmus (koostaja). Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Sihtasutus Iuridicum 2003, lk 48.

¹¹⁸ Olesk (viide 89), lk 32.

3. Vangistusõigusalaste kaebuste laekumine Eesti kohtutesse ja kinnipeetavate vaiete ja kaebuste ohjamiseks pakutavad lahendused

3.1 Vangistusõigusalaste kaebuste laekumine Eesti kohtutesse

Kõrvuti nendega, kes kasutavad oma kohtusse pöördumise põhiseaduslikku õigust heas usus enese õiguste või huvide kaitsmiseks, on halduskohtule kaebusi esitavate isikute hulgas kahjuks ka neid, kes nimetatud õigusi kuritarvitavad, esitades kaebusi pahatahtlikult, ilma et kohtusse pöördumine nende õiguste või huvide kaitseks tegelikult vajalik oleks. Praktikast esitatakse kaebusi, milles formaalselt ei saa kaebeõiguse olemasolu või eesmärgipärasust eitada, ent sisuliselt ei ole kohtusse pöördumine isiku tegelike seaduse kaitset vajavate huvide kaitseks vajalik ning kaebus on õigupoolest esitatud kas kaebaja põhimõtteliselt kaebamise ja protsessimise tahtest, vastustajale või mõnele vaidlusesemega seotud kolmandale isikule ebamugavuste tekitamise soovist või muust sellelaadsest põhjendamatust eesmärgist. Esineb juhtumeid, kus üks ja sama isik esitab aastas kümneid või lausa sadu kaebusi, kusjuures märkimisväärse osa sellistest kaebustest moodustavad vanglas kinni peetavate isikute kaebused. Samuti esineb märkimisväärsel hulgal kaebusi, kus õiguskaitset otsitakse küll heas usus, kuid õiguste riive, mille kaitseks kaebus on esitatud, on väheintensiivne. Iseäranis vanglas kinni peetavad isikud esitavad arvestava hulga kaebusi ka põhimõtteliselt väga vähe oluliste õiguste kaitseks, mis tekitab olukorra, kus isegi kaebuse võimalikust rahuldamisest kaebajale tekkiv kasu on võrreldamatult väiksem kui asja kohtuliku lahendamise seotud kulu.¹¹⁹

Endine Riigikohtu esimees Märt Rask, oma ettekandes Riigikogus 2013. aastal, nimetas kinnipeetavate kaebusi massnähtuseks, millele kulub ebaproportsionaalselt palju halduskohtupidamise ressursi. Tema sõnul moodustasid 2012. aastal kinnipeetavate kaebused esimese astme kohtus 37,2 protsenti kõigist haldusasjadest. Riigikohtu halduskolleegium kirjutas vanglate ja kinnipeetavate vaidlustest tingitud kohtuasjades 24 sisulist lahendit, mis moodustas 22,2 protsenti halduskolleegiumi aastasest töömahust.¹²⁰

¹¹⁹ K. Kärsten jt. Justiitsministeerium. 24.08.2017. Seletuskiri halduskohtumenetluse tõhustamiseks halduskohtumenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. – [\(https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a8032ed5-482b-4ac5-8884-7d5fe0ef8e99/Halduskohtumenetluse%20t%C3%B5hustamiseks%20halduskohtumenetluse%20seadustiku.%20riigil%C3%B5ivuseaduse%20ja%20riigi%20%C3%B5igusabi%20seaduse%20muutmise%20seaduse%20eeln%C3%B5u%20\(496%20SE%20III\)%20\(Riigikogu%20koosseisu%20h%C3%A4%C3%A4teenamus\)\)](https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a8032ed5-482b-4ac5-8884-7d5fe0ef8e99/Halduskohtumenetluse%20t%C3%B5hustamiseks%20halduskohtumenetluse%20seadustiku.%20riigil%C3%B5ivuseaduse%20ja%20riigi%20%C3%B5igusabi%20seaduse%20muutmise%20seaduse%20eeln%C3%B5u%20(496%20SE%20III)%20(Riigikogu%20koosseisu%20h%C3%A4%C3%A4teenamus)) (03.03.2018).

¹²⁰ K. Kangro. Rask: Vangide kaebustele kuulub liiga palju kohturessursi. – <https://www.postimees.ee/868612/rask-vangide-kaebustele-kulub-liiga-palju-kohturessursi> (28.03.2018).

Raski sõnul on ta kaugel arvamusest, et õigusriigis saaks vangide kaebused kuidagi ära keelata või lihtsalt nende menetlemine lõpetada. Samas paneb kaebuste arvukus mõtlema, kas on mõistlik kulutada rohkem kui kolmandik halduskohtupidamise ressursist üht liiki kaebuste lahendamisele, mis moodustab ebaproportsionaalselt suure osa. Kinnipeetavate kaebuste arvu saab vähendada menetluslike abinõudega, kuid samas ei kõrvalda need vaidluste tegelikke põhjuseid. Enamlevinud kaebuste märksõnad on keelatud esemed, isiklike asjade kasutamine, distsiplinaarkaristuse määramine, vanglas töötamisest keeldumine. Rask avaldas arvamust, et kohtulahenditele tuginedes saaks muuta vanglate halduspraktikat ning seega ära hoida kaebused, kus kohus peab lahendama olmetasandil tekkinud konflikte. Ei ole mõistlik, et kohus peab arutama küsimust, kas kinnipeetaval on õigus saada putru moosiga või moosita,¹²¹ või seda, et maitse eelistustele mittevastava muusika mängimine vangla üldkasutatavates ruumides võib olla küll ebameeldiv, kuid mitte igasugune ebameeldivustunne ei ole iseenesest inimväärikuse alandamine. Toonane justiitsminister Kristen Michal kinnitas, et probleemist ollakse teadlikud ja otsitakse sellele lahendusi. Menetluslike probleemide lahendamiseks tuleks uuesti kaaluda ideed koondada kinnipeetavatega seotud vaidlused ühte kohtusse, mis ministeeriumi ettepaneku kohaselt oleks Ida-Virumaal.¹²²

Kinnipeetavate poolt halduskohtutele esitatavate kaebuste rohkus on pikaajaline probleem. Juba 2011.a. Kohtute Haldamise Nõukoja 59. istungil oli üheks päevakorra punktiks kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise teema.¹²³ Loogiliselt võttes oleks mõistlik sisutud kaebused eraldada sisukatest, kuid seda on raske teha, kuna igal kinnipeetaval on inimõigused ning õigus nende kaitsele. Samas sisutud või tühised kaebused naeruvääristavad õigussüsteemi ning selliste kaebuste lahendamise asemel võiks tegeleda tõsisemate kaebustega.

Kuna eraldi statistikat eluaegsete vangide poolt kohtutele esitatud kaebuste kohta ei ole avalikest teabekandjatest võimalik leida, siis sellest lähtuvalt ei ole võimalik ka seda antud töös käsitleda. Kaebuste rohkuse näitlikustamiseks peab autor vajalikuks välja tuua kõikide kinnipeetavate poolt halduskohtutele esitatud kaebuste statistikat (Tabel 2).

¹²¹ TrtRnKo 30. november 2007, 3-07-1426. Üks vang taotles kohtult vanglale ettekirjutuse tegemist, et Tartu vangla kehtestaks õmblusnõela kasutamise korra. – TrtHKO 02.märts 2007, 3-07-150.

¹²² K. Kangro. Rask: Vangide kaebustele kuulub liiga palju kohturessurssi. – <https://www.postimees.ee/868612/rask-vangide-kaebustele-kuulub-liiga-palju-kohturessurssi> (28.03.2018).

¹²³ Kohtute Haldamise Nõukoja 59. istungi protokoll 15.-16. september 2011. - <http://www.kohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/istungite-protokollid> (28.03.2018).

Tabel 2. Halduskohtutesse saabunud vangide kaebused aastatel 2012-2015

	2012	2013	2014	2015
Saabunud haldusasjade üldarv	2855	2957	3786	3371
sh vangide kaebused	859	754	1657	1216
vangide kaebuste osakaal	30%	26%	44%	36%

Halduskohtusse esitatavatest kaebustest 40–50% on korrakaitse valdkonna kaebused, millest enamuse moodustavad erinevad vangistusõiguselased vaidlused. Suur osa neist puudutavad omakorda olmetingimusi kinnipidamisasutuses. Paljud kaebused kinnipidamisasutuse olmetingimuste kohta (nt mitmesuguste esemete kambrisse lubamine, toitlustusküsimused, lisatoiduainete soetamine ja hoidmine, esemete kasutamise kord, keelatud esemete nimekirjade põhjendatus jne) ei ole oma olemuselt sellised, millega kaasneks eelduslikult oluline riive isiku põhiõigustele ja mille läbivaatamine peaks tingimata toimuma kohtuistungil või kirjalikus menetluses. Asja läbivaatamine lihtmenetluses on kohtuistungil või kirjaliku menetluse korraldamisega võrreldes ressursisäästlikum, lihtsam, kiirem ja seetõttu väheintensiivsete riivete puhul eelistatum.¹²⁴

22.03.2011 Justiitsministeeriumi poolt koostatud Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise analüüsist nähtub, et Riigikohtusse laekuvate menetlustaotluste ning lahendite hulk kinnipeetavate asjades on sarnaselt esimese ja teise astme kohtutele viimasel viiel aastal oluliselt kasvanud. Nt kui 2006.a tegi Riigikohus 7 lahendit kinnipeetavatega seotud asjades, siis 2010.a oli niisuguste lahendite arv juba 36. Riigikohus võtab menetlusse hinnanguliselt 14-15% laekunud menetlustaotlustest, mistõttu võib järeldada, et umbes pooltes ringkonnakohtutes rahuldamata jäänud kaebustes esitatakse (enamasti kinnipeetava poolt) kassatsioon- või määruskaebus. Sarnaselt ringkonnakohtutega, tegeleb ka Riigikohus viimastel aastatel kinnipeetavate asjades üha enam menetluslike küsimuste lahendamisega, nt 2009-2010 on kümnel korral arutatud riigilõivu tasumisest vabastamise küsimust, tuvastades üldjuhul kinnipeetavate maksejõuetuse. HKMS § 110 lg 1 p 1 kohaselt võib kohus isiku taotlusel vabastada ta täielikult või osaliselt riigilõivu tasumisest riigituludesse, kui kohus leiab, et isik on maksujõuetu.¹²⁵ Kinnipeetava võimalused end vajalikul hetkel maksejõuetuks muuta on laiad, aga selle fakti tuvastamiseks kulutavad kohtud täiendavat ressursi lisaks vaidluse sisulisele lahendamisele. Näiteks nähtub viieteistkümne 2009-2010 enim kaebusi esitanud kinnipeetava isikuarve laekumiste ja väljaminekute analüüsist, et kinnipeetavatel on laekumisi,

¹²⁴ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 3.

¹²⁵ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 28.11.2017, 3.

kuid koheselt pärast laekumisi kasutatakse isikuarvele jäänud summad (pärast nõuete fondi ja vabanemistoetuse mahaarvamisi) ka ära, nt vangla kaupluses. Seega on halduskohtumenetlus *de facto* kinnipeetavatele tasuta ning arvestades üha suurenevat kaebuste arvu ja teiste kaebustega võrreldes märgatavalt madalamat rahuldamise tõenäosust, võib järeldada, et sellest on kujunenud nende jaoks meeldiv ajaviite võimalus.¹²⁶

3.2 Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste ohjamiseks pakutavad lahendused

Efektiivne süsteem vangide kaebustega tegelemiseks on suures osas aluseks vanglaelule. See aitab tagada, et vanglateenistus täidab oma kohustust tegeleda ausalt, avatult ja inimlikult kinnipeetavatega. Samuti aitab see vangidesse sisendada suuremat kindlustunnet selles osas, et nende vajadused ja heaolu on tagatud, vähendab pingeid ja soodustab paremaid suhteid vangide vahel. Vanglas valitseb parem tasakaal, kui vangid tunnevad, et neil on võimalik pääseda ligi efektiivsele kaebuse esitamise viisile ja et nende kaebused võetakse nõuetekohaselt arvesse ning tehtud otsuseid neile ka põhjendatakse.

Kõikidel vangidel on õigus esitada kaebusi mistahes ajahetkel ja kõiki kaebusi tuleb täie tõsidusega arvesse võtta. Kaebused võivad aga oma loomult erineda: mõned võivad olla seotud nt eluaseme tingimustega, toidu kvaliteediga või juurdepääsuga erinevatele teenustele; teised aga nt rünnakute, väärkohtlemise või hirmutamisega. Tundub loogilisena, et nende kaebuste menetlemise kord ja menetlejate ring võiks olla erinev.

Siinkohal on heaks näiteks Iirimaa Vanglateenistuse Kaebuste süsteem, kus on 6 kategooriat sõltuvalt kaebuse tõsidusest. Kõige tõsisemad kaebused kuuluvad A-kategooriasse, mida uurivad inimesed väljaspool vanglateenistust. Kaebusi võib esitada ükskõik millisele töötajale kas kirjalikult või suuliselt. Kaebuste vorm on saadaval kaebuste kastides üle kogu vangla. Kui vangil on kirjutamisel raskusi, aitab töötaja tal kaebuse vormi täita. Kui vangid ei ole kaebuse tulemusega rahul, on neil õigus kaevata otsus edasi kõrgemale ametnikule, et otsus uuesti läbi vaadataks. Kui A-kategooria kaebuse esitaja ei ole rahul uurimise tulemusega, võib ta kirjutada Iirimaa Vanglateenistuse peadirektorile ja Vanglate inspektorile, miks ta ei ole rahul. Kaebuste kategooriad on Iirimaa vanglateenistuses liigitatud järgmiselt:

¹²⁶ Justiitsministeerium. Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise analüüs. Olukorra analüüs ja ettepanekud muudatusteks 22.03.2011.a. Autori valduses. Saadud Justiitsministeeriumilt, lk 10.

- 1) A-kategooria – kaebused, mis käsitlevad ülemäärase jõu kasutamist kinnipeetava vastu või tema väärkohtlemist, rassilist väärkohtlemist, diskrimineerimist, hirmutamist, ähvardamist või mistahes muul viisil käitumist, mida Iirimaa Vanglateenistus on ära keelanud;
- 2) B-kategooria – tõsised süüdistused, mis ei mahu teiste kategooriate alla. Nt kinnipeetavate sõnaline väärkohtlemine vanglatöötajate poolt, sobimatute läbiotsimiste tegemine vangidel või muu vanglakaristus, mida Iirimaa Vanglateenistus on ära keelanud. B-kategooria kaebusi uurib peakohtunik, kes pöördub vajadusel presidendi poole;
- 3) C-kategooria – peamiselt teeninduse tasemele jäävad kaebused (küllastuste kohta, telefonikõnede, vastuvõtuküsimuste, puuduvate riiete, õigeaegselt posti mittesaamise kohta, võimaluse puudumine, et teha sobivaid kehalisi harjutusi);
- 4) D-kategooria – kaebused on seotud erinevate spetsialistide vastu suunatud tegevustega, nt hambaarstid, arstid jt;
- 5) E-kategooria – vangla küllastajate kaebused;
- 6) F-kategooria – kaebused otsuste kohta, mis on tehtud ajutise vabastamise ja vanglakaristuse ülekandmisega.¹²⁷

Autor leiab, et selline Iiri moodi kategooriate määratlemine on menetlusökonoomika seisukohalt vajalik. Ka Eesti võiks rakendada analoogset süsteemi, kus lihtsamaid kaebuseid saaks lahendada vanglasiseselt ja mis ei oleks siis edasikaevatavad väljapoole vanglateenistust. Eestis on kinnipeetaval võimalik oma õigusi kaitsta vaidemenetluse käigus. Selline n.-ö kohtueelne menetlus aitab kiirendada kaebuste läbivaatamist, kuna enamus kaebuse aluseks olevatest vajalikest dokumentidest on vaidemenetluses juba kogutud. Kogutud dokumentidest on näha kinnipeetava nõude sisu ja eesmärk. See aitab ka kohtute töökoormust vähendada.

Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise analüüsis pakutakse kaebuste arvu vähendamiseks välja ka riigilõivustamist. Tõhusama riigilõivustamise mõte on tekitada kinnipeetavatele rahaline motivaator mitte kaebust esitada. Samuti leitakse, et kaebuste arvu võiks vähendada vanglate poolt oma otsuste põhjalikum motiveerimine, kuna see võimaldaks kinnipeetavate arvu kohtus reguleerida.¹²⁸

¹²⁷ Irish Prison Service. Complaints Categories. –

http://www.irishprisons.ie/wp-content/uploads/documents_pdf/complaints_cat_poster.pdf (05.04.2018).

¹²⁸ Justiitsministeerium. Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise analüüs. Olukorra analüüs ja ettepanekud muudatusteks 22.03.2011.a. Autori valduses.

Kohtute ülekoormuse vähendamiseks pakutakse Halduskohtumenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõus välja lahendused kahes suuremas valdkonnas: kaebeõiguse ja edasikaebeõiguse piiritlemine ning lihtmenetluse kasutamise võimaluste laiendamine ja tõhustamine. HKMS-i muudatused on tingitud muuhulgas vajadusest suurendada halduskohtumenetluse tõhusust, leevendada kohtute ülekoormust, ohjata menetluslike määruskaebuste arvu kasvu.¹²⁹

01.01.2018.a. jõustus HKMS uus redaktsioon, mille § 121 lg 2 p 2¹ sätestab, et kaebusega kaitstava õiguse riive on väheintensiivne ning asjaoludest tulenevalt on kaebuse rahuldamine ebatõenäoline.¹³⁰ Õiguste riive on väheoluline, kui kaebuse aluseks oleva subjektiivsete õiguste rikkumisest kaebajale tulenev kahjulik tagajärg on sedavõrd kerge, et kaebuse rahuldamise korralgi kaebaja poolt saadav kasu oleks ebaproportsionaalselt väike võrreldes õigusemõistmisega seotud kuludega.¹³¹ Sellesse kategooriasse langevad kinnipeetavate isikute kaebused olmetingimustega seotud väheoluliste väidetavate rikkumiste peale (nt kartserikambri anti kinnipeetavale tekk, milles oli auk; kambri läbiotsimise käigus läks kaduma mingi ebaolulise väärtusega tarbeese; vangla sööklas pakutavad kartulid on liiga vesised jms).¹³²

Halduskohtumenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu üheks eesmärgiks oli allutada kinnipeetavate, vahistatute ja arestialuste kaebused kinnipidamisega seotud haldusakti või toimingu peale lihtmenetlusele, välja arvatud valdkonnad, kus põhiõiguse riive võib olla suurem. Eelnõus tuginetakse kohtupraktikale, et vangistusõigust puudutavates kaebustes ei ole kaitstava õiguse riive enamasti intensiivne ning sageli puudutavad kaebused selliseid teemasid nagu kambri- ja jalutusboksi tingimused (ebapiisav kambripind, õhuvahetus, valgustus, müra), kinnipeetava ja kambri läbiotsimine, toitlustamine, saatmistingimused, töö ja õppimine jmt.¹³³

Lihtmenetluse kui menetlusökonoomiat tõhusalt edendava menetlusvormi laialdasemaks kasutamiseks pakutakse välja seda kohaldada vangistusega seotud asjades. Selle valdkonna kohtuasju lahendatakse halduskohtutes enim ja sageli on tegemist kaasustega, kus isikute õiguste riive on väheintensiivne. Kinnipidamisega seonduvates asjades on vaidluse üks etapp

¹²⁹ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 1, 3.

¹³⁰ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 28.11.2017, 3.

¹³¹ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 36.

¹³² Justiitsministeerium. (viide 119), lk 22.

¹³³ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 40.

kohustusliku kohtueelse menetlusena juba läbitud, üldjuhul tõendid ja seisukohad paljusi juba kogutud. Samas asjades, kus tegu on kinnipeetava põhiõiguste tõsise riivega, ei pruugi lihtsustuste kohaldamine olla põhjendatud ja nende üle otsustamine jääb konkreetset asja lahendava kohtu pädevusse. Eelnõu kohaselt ei ole lubatud lihtmenetlust kohaldada distsiplinaarkaristuse ja täiendavate julgeolekuabinõude kohaldamist, ohjeldusmeetmete, vangla erivahendite ja teenistusrelvade kasutamist ning pikaajalisi kokkusaamisi puudutavates asjades.¹³⁴

Kaebeõiguse ja edasikaebeõiguse piiritlemine puudutab kaebusi, millega kaitstava õiguse riive on väheoluline ning mis on enamasti ajendatud kaebaja pahatahtlikkusest või muust seda laadi eesmärgist. Selliste kaebuste esitajateks on sageli vangid, kuid näiteks kaebeõiguse kuritarvitamiseks loetakse ka pidevalt selliste kaebustega kohtu poole pöördumist (ka n-ö sarikaebajateks on üldjuhul vangid). Tuleb rõhutada, et halduskohtutele ja ringkonnakohtutele jäetakse kaalutusõigus vähendamaks riski kaebeõiguse põhjendamatuks piiramiseks.¹³⁵

2016.a. jaanuaril viidi Iirimaa sisese uuendus Avaliku Teenistuse Teabeedastuse sätetes, mille eesmärgiks on võimaldada vangla personalil tõhusalt tegeleda kaebustega, mis puudutavad teenuseid, mille eest vastutavad kohalik omavalitsus ja vangla ühiselt. Nende muutuste eesmärgiks on see, et personal saaks pöörata tähelepanu kvaliteetsemate vastuste esitamisele. Aja investeerimine täielikesse ning mõttekatesse vastustesse tasub end hiljem ära, kuna kinnipeetavad jäävad nendega tõenäolisemalt rahule ja seetõttu on ebatõenäolisemalt vajalik küsimuste esitamiseks järgnevaid etappe läbi viia. Seda kohaldatakse eelkõige juhul, kui kaebust ei rahuldata. Isegi, kui kinnipeetav ei saa loodetud vastust, siis vähendab korralik selgitus ja põhjendus tõenäosust, et küsimust on vaja edasi arutada.¹³⁶

Õiguskantsleri 2006.a. tegevuse ülevaatest nähtub, et vanglates kinni peetud isikutelt saabunud kaebused moodustavad endiselt kõige suurema rühma õiguskantslerile esitatud avalduste koguhulgas. Valdav enamus vanglas kinnipeetud isikute esitatud avaldustest jäetakse sisuliselt läbi vaatamata ja menetlus lõpeb vaid formaalse vastuse andmisega.¹³⁷ Autor leiab, et ka Eesti oludes tuleks Iirimaa seisukohti kaebuste lahendamisel üle võtta, mitte anda kinnipeetavatele formaalseid vastuseid ja jätta mulje, et justkui nende probleemidega tegeletakse.

¹³⁴ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 25.

¹³⁵ Justiitsministeerium. (viide 119), lk 36.

¹³⁶ Irish Prison Service Policy for Prisoner complaints. PSI 02/2012, lk 3.

¹³⁷ Õiguskantsleri 2006 aasta tegevuse ülevaade. –

http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/õiguskantsleri_2006._aasta_tegevuse_ulevaade.pdf (06.03.2018).

4. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate kaebuste sisu Riigikohtu lahendites aastatel 2010-2017

4.1 Analüüsi lähtesituatsioon ja eesmärk

Märkimisväärne osa õiguskantslerile saadetud kaebustest pärineb isikuilt, kes viibivad vanglas süüdimõistetute või eelvangistuses olija staatuses. Selliste kaebuste hulk ja maht püsib aastate lõikes samal tasemel, mistõttu pelgalt statistika põhjal on pea võimatu teha järeldusi vanglates valitseva olukorra, sh kinnipeetavate isikute õiguste järgimise kohta.¹³⁸

Kinnipidamisasutustest lähtuvate pöördumiste hulk ja iseloom sõltub paljudest asjaoludest, näiteks vanglate sisekorda reguleerivate seaduste muutmise, aga ka sellest, kas süüdimõistetutega on (taas) liitunud mõni isik, kellele õiguskantslerile kirjade koostamine on omamoodi eneseväljenduse vormiks ja vaba aja täiteks (paarkümmend läkitust kuus ühe inimese kohta). Sellest hoolimata käsitleme kõiki süüdimõistetute ja eelvangistustes olijate pöördumisi võrdse tähelepanuga.¹³⁹

Sisestades Riigikohtu kodulehel olevasse kohtulahendite otsingusse eraldi eluaegsete kinnipeetavate nimed, leiti iga kinnipeetava kohta vastav arv lahendeid, mille hulgas on temaga seotud kohtuotsused, kohtumäärused, eriarvamused, menetluse uuendamise ja menetluse ühendamise määrused. Lahendeid otsiti ajavahemiku 2010-2017 kohta. Otsingutulemusena leiti, et kokku on sellel perioodil 41 eluaegse kinnipeetava suhtes tehtud 54 lahendit. Autor ei välista võimalust, et tegelikult on eluaegsete kinnipeetavate suhtes nimetatud ajavahemikul tehtud rohkem lahendeid, kuid nimeotsinguga oli võimalik tuvastada 54 lahendit.

Käesolevas peatükis analüüsitakse eluaegsete kinnipeetavate kaebuste sisu, mis kajastuvad Riigikohtu lahendites. Mõistetavalt hõlmab analüüs kaebusi, mis on Riigikohtu poolt menetlusse võetud. Kuna eraldi statistikat eluaegsete kinnipeetavate suhtes ei koguta, siis ei ole võimalik välja tuua, kui palju eluaegsete kinnipeetavate kaebusi on jäetud menetlusse võtmata ning mis on nende kaebuste sisu. Analüüsi eesmärgiks on saada informatsiooni eluaegsete kinnipeetavate kaebuste asjaolude, kaebuste sisu ja üldise menetluskäigu kohta.

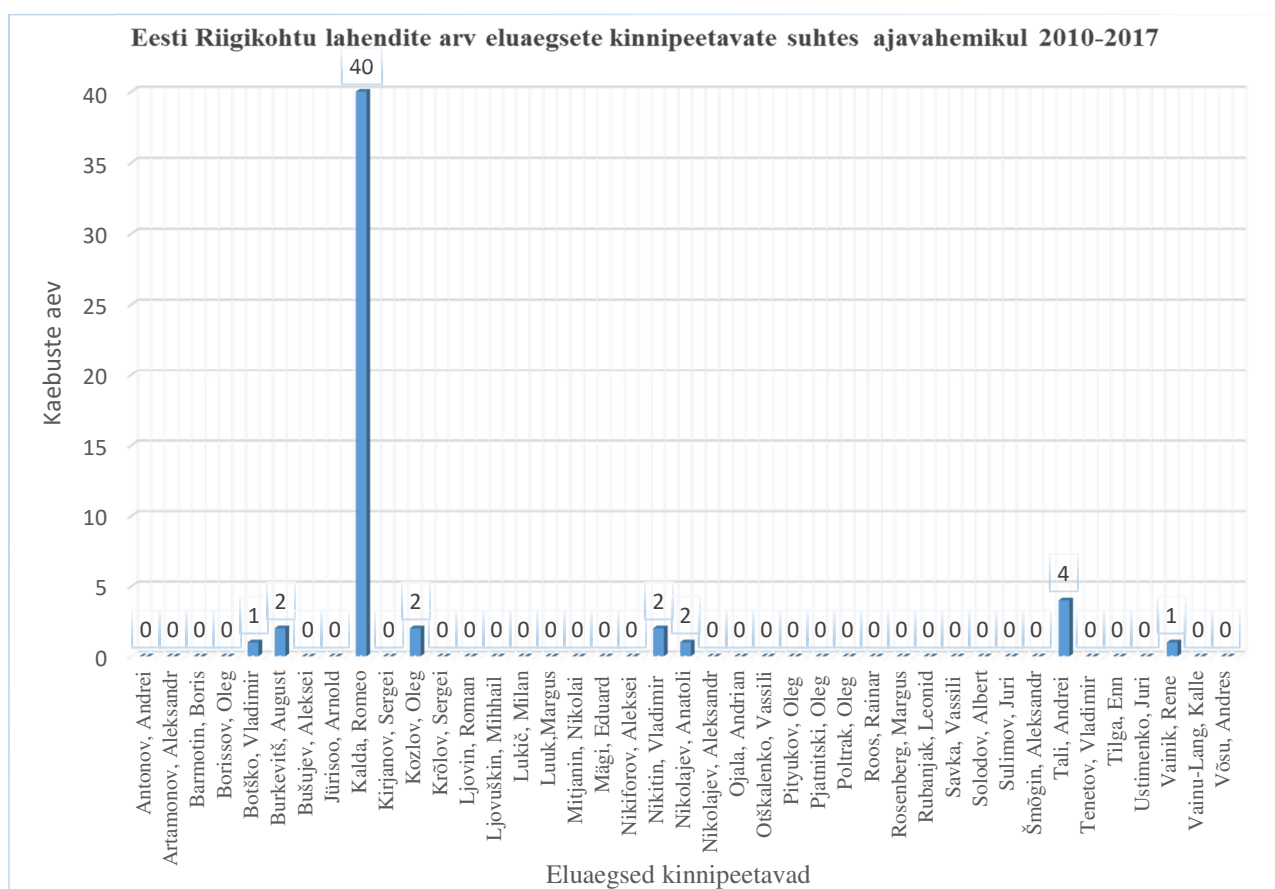
¹³⁸ Õiguskantsler olukorrast vanglas. Õiguskantsleri aastaülevaade 2014/2015. – http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2015/vanglad#_ftn1 (05.03.2018).

¹³⁹ Samas.

4.2 Eesti eluaegsete vangide poolt esitatud kaebuste sisu ja kohtulahendid

Kohtulahendite andmete töötlemiseks koostas autor tabelarvutusprogrammis Excel võrdlustabeli, milles liigitas kaebused eluaegsete kinnipeetavate järgi, et analüüsi koostamisel oleks võimalikult täpselt teada kohtulahendite arv eluaegsete kinnipeetavate lõikes, kaebuste sisu ning kohtulahendi põhjendused. Eluaegsete kinnipeetavate suhtes tehtud Riigikohtu lahendite arv isikute lõikes perioodil 2010-2017 kajastub diagrammis 8.

Diagramm 8. Eluaegsete kinnipeetavate suhtes tehtud Riigikohtu lahendite arv isikute lõikes perioodil 2010-2017

Kõige enam on eluaegsetest kinnipeetavatest kaebusi esitanud Romeo Kalda, keda on meedias nimetatud ka sarikaebajaks.¹⁴⁰ Tema osas on tehtud kokku 40 lahendit. Väärrib märkimist, et ta on saavutanud kohtus tulemusi, millega ei saa kiidelda kaugeltki kõik ega ka enam

¹⁴⁰ V. Lepassalu. Kadestamisväärselt tulemuslik: eluaegne vang Romeo Kalda on edukam mõnestki advokaadist. 27.01.2016. – <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/kadestamisvaarselt-tulemuslik-eluaegne-vang-romeo-kalda-on-edukam-n161430> (05.03.2018).

kinnipeetavatest. Sellest täpsemalt edaspidi. Järgneb Andrei Tali, kelle suhtes on tehtud 4 lahendit. Eluaegsete kinnipeetavate August Burkevitši, Vladimir Nikitini, Anatoli Nikolajev ja Oleg Kozlovi suhtes on tehtud kõikidel 2 lahendit. Rene Vainiku ja Vladimir Botško suhtes on tehtud 1 lahend. Ülejäänute suhtes Riigikohtu lahendeid ei leitud.

Eluaegsete kinnipeetavate poolt Riigikohtusse esitatud kaebuste põhjused olid vägagi erinevad (vt diagramm 9). Autor jagas eluaegsete kinnipeetavate suhtes Riigikohtu poolt tehtud lahendid sisu järgi erinevatesse gruppidesse. Lahendite analüüsimisel selgusid eluaegsete vangide probleemid, mille üle kaevatakse. Diagramm põhineb leitud kohtulahendite analüüsil. Kohtulahendite andmete töötlemiseks koostas autor tabelarvutusprogrammis Excel võrdlustabeli, milles jagas kinnipeetavate kaebused sisu järgi kategooriatesse. Sellise tabeli alusel oli autoril võimalik hiljem koostada olulisi üldistusi.

Diagramm 9. Eestis eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate kaebuste sisu Riigikohtu lahendites 2010-2017

Kõige enam on tehtud eluaegsete kinnipeetavate suhtes lahendeid, millega keelatakse kambrisse esemeid väljastada. On mõistetav, et kinnipeetav soovib teatud esemeid kambrisse, et tagada endale inimväärsed elamistingimused. Samas, sisekorra tagamiseks tuleb arvestada julgeoleku- ja ohutusnõuetega, mistõttu kambrisse esemete lubatavuse küsimused on olulised. Kokku on sellisel teemal lahendeid 6. Teisel kohal on kaebused, millega soovitakse tühistada kinnipeetava tööle määramise käskkirja. Selle-teemalisi lahendeid on kokku 3. Autor leiab, et töökohustus vanglas on õigustatud. Euroopa Vanglareeglistiku soovitud nähtub, et vanglatöösse tuleb suhtuda kui vanglarežiimi positiivsesse elementi ning seda ei tohi kasutada karistusena.¹⁴¹ EIÕK artikkel 4 p 2 sätestab, et kellelki ei või nõuda sunniviisilist või kohustuslikku töötamist. Artikli 4 lõike 3 punkti a kohaselt ei hõlma sunniviisiline või kohustuslik töötamine ehk sunnitöö kinnipidamisel nõutavaid töid. Siit võib järeldada, et süüdimõistetud töökohustus ei ole käsitatav sunnitööna. Töökohustuse osas võib tekkida olukord, kus kinnipeetavale ei meeldi vangla poolt pakutud töö ning siis ta leiab, et ta ei pea seda tegema. Autor on seisukohal, et kinnipeetava tööle rakendamine pakub talle kambrivälist tegevust.

Valimiste teema on eluaegsete kinnipeetavate seas kolmandal kohal Riigikohtu lahendites: 1 lahendis keelatakse kinnipeetavale osalemist Riigikogu valimistel; 2 lahendit käsitlevad kinnipeetavate Euroopa Parlamendi valimiste nimekirja kandmata jätmist; 2 lahendis on kaebuse sisuks üleriigiliste valimistulemuste tühistamise nõue. Autor leiab, et selliste kaebuste puhul ei ole tegemist igavuskaebustega. EIK on kohtuasjas *Hirst vs Ühendkuningriik* sõnastanud EIÕK I lisaprotokolli artiklis 13 sätestatud õiguse üldpõhimõtte, mis seisnes selles, et õigus valida ei ole absoluutne õigus ja riikidel on kaalutusõigus. Legitiimse eesmärgi küsimuses rõhutas kohus, et kui isikult on võetud vabadus, ei tähenda see automaatselt seda, et ta kaotab konventsioonis sätestatud teiste põhiõiguste kaitse. Kohus leidis, et meelevaldselt kõikide kinnipeetavate täielik ja automaatne valimisõigusest ilmajätmine ei ole kooskõlas konventsiooniga.¹⁴² Autor on seisukohal, et selline lähenemine on uuenduslik ning tuleks kaaluda, kas ka eluaegsete kinnipeetavate puhul tunnustada põhimõtet, millega anda laiem valimisõigus. Tänapäeval on Eesti õiguses kinnipeetavate hääleõiguse absoluutne piirang. EIK lahendite ülevaadetes on ka välisministeerium juhtinud korduvalt tähelepanu kehtiva õiguse võimalikule vastuolule põhiseaduse ning EIÕK sätetega.

¹⁴¹ Euroopa Vanglareeglistiku soovitud punkt 26.1.

¹⁴² Olesk (viide 89), lk 243.

Eluaegsete kinnipeetavate kaebuste sisuks on ka kinnipidamistingimused, mis on autori arvates loomulik ja ei väljenda igavust. Kinnipeetavate jaoks on kamber igapäevane elupaik, mistõttu kinnipeetav soovib, et see oleks võimalikult mugav ning vastaks tema soovidele. Ka EIK lahendites on leitud olulisi puudujääke kinnipidamistingimustes, mis näitab, et ka Eesti eluaegsete vangide kaebused ei ole pelgalt ajaviitekaebused. Näiteks vastuvõetamatute ja kambrite halbade tingimuste mudellahendiks on EIK otsus asjas *Kalashnikov vs Venemaa*¹⁴³, kus isik viibis 4 aastat ja 10 kuud kambris kus oli: ülerahvastatus, vähe põrandapinda, magati voodis kordamööda, televiisor töötas pidevalt, avatud tualetinurk, puudulik ventilatsioon. Kohus tuvastas selle juhtumi puhul artikli 3 rikkumise. Seega leiab autor, et eluaegsete kinnipeetavate kaebused kinnipidamistingimuste osas on õigustatud ning on hea, kui kinnipidamistingimusi sisalduvaid kaebusi aeg-ajalt üle vaadatakse. Seeläbi saab tagatud Euroopa Vanglareeglistikus p 72.1 sätestatud põhimõte, et kõikidel vangidel on õigus humaansele kohtlemisele ja inimväärikuse austamisele.

Seoses moodsate informatsiooniallikate levikuga on üheks oluliseks kaebuse teemaks juurdepääs internetile. Üha rohkem on kinnipeetavate kaebusi Eesti kohtutes ja EIK-s seoses sellega, et neil puudub juurdepääs internetis sisalduvale informatsioonile. Seoses asjaoluga, et väga suur osa elust toimub interneti kaudu, siis on ka selle-teemalised kaebused käesoleva töö autori hinnangul asjakohased.

¹⁴³ EIK 15.07.2002 otsus 47095/99. – [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["\"CASE OF KALASHNIKOV v. RUSSIA\""\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-60606"\]}\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (05.03.2018).

5. Eluaegsete vangide kaebused, mis on kujundanud Eesti õigust ja EIK praktikat

EIK teeb aastas üle 800 sisulise otsuse, sh Eesti kohta keskel läbi viis sisulist otsust aastas. Aastatel 1996–2016 (seisuga 01.10.2016) on EIK langetanud 50 sisulist otsust kohtuasjades, kus Eesti riik on olnud vastustajaks, ja leidnud neist 39 korral vähemalt osalise EIÕK rikkumise Eestis. Siiski ei tasuks neid otsuseid vaadata niivõrd kui Eesti riigi vastu tehtud lahendeid või Eesti riigi hukkamõistmist, vaid pigem kui lahendeid, mis tagavad Eesti inimeste õiguste tõhusama kaitse ametivõimude omavoli vastu ja aitavad kaasa Eesti õigusriigi arengule tervikuna.¹⁴⁴

Arvestades asjaolu, et kahe eluaegse kinnipeetava Andrei Tali ja Romeo Kalda suhtes on tehtud EIK poolt 2 lahendit, siis toob autor välja iga rahuldatud kaebuse faktilised asjaolud ja kohtu põhjenduse. Antud kaasuste suhtes on autor seisukohal, et tegemist ei ole igavusest esitatud kaebustega. Samuti tuleb käsitlemisele Vladimir Botško kaebus kambripinna suuruse küsimuses, mis iseenesest EIK ei jõudnud. Teema on oluline kuna kambripinna suuruse osas tegi EIK Eesti suhtes otsus asjas *Tunis vs Eesti*,¹⁴⁵ milles EIK tuvastas art 3 rikkumise.

5.1 Romeo Kalda kaebus internetile juurdepääsu võimaldamiseks RKÜK otsus 3-3-2-1-16

Järgnevalt analüüsitakse lähemalt kaasust,¹⁴⁶ milles eluaegset vanglakaristust kandev Romeo Kalda võitis EIK-s interneti kasutamist puudutavas vaidluses Eesti riiki.

Kalda asjas tehtud EIK otsus on tehtud konkreetse kohtuasja asjaolude valguses. Aeg näitab, millise lahenduse saavad selle kohtuasja valguses EIK pooleli olevad vaidlused. Igal juhul on senist praktikat arvestades R. Kalda Eesti kontekstis andnud oma panuse EIK praktikasse sõnavabaduse ja eraelu kaitse tasakaalustamisel muuhulgas Internetis ja Internetile juurdepääsu küsimustes. Seetõttu peab autor vajalikuks peatuda sellel lahendil pikemalt.

¹⁴⁴J. Laffranque. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: kas monoloog või dialoog? Eesti kohta tehtud lahendite mõju Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale – Juridica 2016/8, lk 539.

¹⁴⁵ EIK otsus 19.12.2013, nr 429/12 *Tunis vs Eesti*. – [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["tunis_vs_eesti"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (23.03.2018).

¹⁴⁶ RKÜKo 30. juuni 2017, 3-3-2-1-16.

Vaatlusaluse juhtumi puhul olid asjaolud järgmised: R. Kalda esitas Tartu Halduskohtule kaebuse¹⁴⁷ taotlusega tunnistada õigusvastaseks Tartu Vangla 18. oktoobri 2007.a. toiming, millega keelduti temale ligipääsu võimaldamisest interneti lehekülgedele www.coe.ee, www.oiguskantsler.ee ja www.riigikogu.ee, ning kohustada vanglat tagama talle juurdepääs neile interneti lehekülgedele. Kaebuse kohaselt esitas R. Kalda 18. septembril 2007 Tartu Vanglale taotluse lubada talle ligipääs interneti lehekülgedele www.coe.ee (Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalituse veebileht, kus sel ajal avaldati EIKi Eesti suhtes tehtud otsuste eestikeelsed tõlked ning mõned teiste riikide suhtes tehtud otsuste eestikeelsed kokkuvõtted; seda lehekülge enam ei eksisteeri), www.oiguskantsler.ee ja www.riigikogu.ee. Tartu Vangla vastas 18. oktoobri 2007.a. kirjaga keelduvalt ja selgitas, et vangla arvuti on seadistatud juurdepääsuks elektroonilisele Riigi Teataja andmebaasile, kohtulahendite registrile, EIK koduleheküljele ning Eesti Vabariigi Riigikohtu leheküljele. Juurdepääs nimetatud avaliku teabe allikatele on kinnipidamiskoha tingimuste kohta piisav ning puudub õigusaktidest või kõrgemalseisva organi korraldusest tulenev kohustus laiendada avalikule teabele ligipääsu. R. K. esitas 24. oktoobril 2007 Justiitsministeeriumile vaide, mille Justiitsministeerium jättis 23. novembri 2007.a. vaideotsusega nr 4-1-08/1739 rahuldamata. Kuigi Tartu Halduskohus 17. juulil 2008 ja Tartu Ringkonnakohus 31. oktoobril 2008 rahaldasid kaebuse osaliselt ning leidsid, et vangla peab võimaldama kinnipeetavale juurdepääsu veebilehele www.coe.ee, siis Riigikohtu üldkogu 7. detsembri 2009 otsusega asjas nr 3-3-1-5-09 tühistati alama astme kohtute otsused ning asuti seisukohale, et vangla ei pidanud tagama kaebajale juurdepääsu ühelegi ülal nimetatud veebileheküljele. Neli kohtunikku esitasid eriarvamuse. 19. jaanuaril 2016 tegi EIK otsuse kohtuasjas Kalda vs. Eesti (kaebus nr 17429/10),¹⁴⁸ leides kuue häälega ühe vastu, et Eesti riik on rikkunud EIÕK artiklit 10 (sõnavabadus),¹⁴⁹ kuna kaebajale ei võimaldatud vanglas juurdepääsu kolmele tema soovitud internetileheküljele. EIK leidis oma otsuses Kalda vs. Eesti p 43, et antud asjas ei ole küsimuseks ametivõimude keeldumine soovitud teabe andmisest, vaid kaebaja taotlus puudutas avalikus sfääris vabalt kättesaadavat teavet. EIK leidis, et pigem

¹⁴⁷ TrtHKO 17. juuli 2008.a. ja TrtRK 31. oktoobri 2008. a otsus asjas nr 3-07-2639.

¹⁴⁸ EIKo 17429/10, *Kalda vs. Eesti* - ÜRO Rahvusvahelise Kohtu ametlik lehekülg http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160270.Eestikeelne_tõlge-https://www.riigiteataja.ee/failid/kalda_vs_eesti.pdf. (27.03.2018).

¹⁴⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon artikkel 10 sätestab:

- 1) Igäühel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ja vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. Käesolev artikkel ei takista riike nõudmast raadio-, televisiooni- ja filmiettevõtete litsentseerimist.
- 2) Kuna nende vabaduste kasutamisega kaasnevad kohustused ja vastutus, võidakse seda seostada niisuguste formaalsuste, tingimuste, piirangute või karistustega, mis on fikseeritud seaduses ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratute või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks. Vastu võetud 04.11.1950. – RT II 1996, 11, 34.

puudutas kaebaja kaebus konkreetseid vahendeid, millega pääseda ligi kõnealusele teabele; nimelt tema kui kinnipeetav soovis saada juurdepääsu – just interneti kaudu – teatud veebilehtedel avaldatud teabele. Punktis 44 EIK kordab, et arvestades internetile juurdepääsu ja interneti suutlikkust talletada ja edastada suurel hulgal teavet, on internet ülioluline vahend, millega edendada avalikkuse juurdepääsu uudistele ja soodustada teabe levitamist üldiselt (Delfi AS vs. Eesti [suurkoda], nr 64569/09, punkt 133, EIK 2015; Ahmet Yıldırım vs. Türgi, nr 3111/10, punkt 48, EIK 2012; ja Times Newspapers Ltd vs. Ühendkuningriik (nr 1 ja 2), nr 3002/03 ja 23676/03, punkt 27, EIK 2009). Punktis 45 märgib EIK, et vangistus tähendab paratamatult mitmeid piiranguid kinnipeetavate suhtlusele välismaailmaga, sealhulgas teabe saamisele. EIK leiab, et artiklit 10 ei saa tõlgendada selliselt, et see kehtestab üldise kohustuse pakkuda kinnipeetavatele juurdepääsu internetile või konkreetsetele internetilehekülgedele. Kuid samas leiab EIK, et kohtuasja asjaolude valguses ja kuna Eesti õiguse alusel on juurdepääs teatud veebilehtedele, mis sisaldavad õigusteavet, lubatud, siis juurdepääsupiirang teistele veebilehtedele, mis samuti sisaldavad õigusteavet, riivab teabe saamise õigust. Punktis 46 EIK märgib, et puudub vaidlus selle üle, et kinnipeetavate internetikasutuse piirang põhines vangistusseadusel, mille alusel piirneb kinnipeetavate juurdepääs internetile ametlike õigusaktide andmebaaside ja kohtulahendite registritega. Juurdepääs ülejäänud internetile oli keelatud. Eeltoodust tulenevalt nõustub EIK, et kõnealune riive oli „seaduses ette nähtud” konventsiooni artikli 10 lõike 2 tähenduses. Punktis 47 nõustub EIK riigi väitega, et kõnealusel riivil oli teiste isikute õiguste kaitsmise ning kuritegude ja korratuste ärahoidmise eesmärk. Punktis 48, mis puudutab asjaolu, kas riive oli artikli 10 lõike 2 tähenduses vajalik, siis märgib EIK, et riigi väitel oleks kinnipeetavatele rohkemale arvule internetilehekülgedele juurdepääsu võimaldamine suurendanud turvariske ning nõudnud materiaalselt lisaressurssi ja lisainimtööjõudu, et selliseid riske maandada. Võimalike turvaprobleemidega tegeles juba tõhusalt Justiitsministeerium, kes blokeeris juba lubatud veebilehtedel olevad lingid ja muud sarnased funktsioonid, mis võivad turvaprobleeme tekitada; kaebaja sõnul polnud põhjust, miks see peaks nende kolme soovitud veebilehe puhul teisiti olema. 49. EIK kordab, et VangS § 311 alusel võimaldatakse kinnipeetavatele piiratud juurdepääsu internetile, sealhulgas internetis kättesaadavatele ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registritele. Punktis 50. EIK märgib, et Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalituse, õiguskantsleri ja Riigikogu veebilehed, millele kaebaja soovis ligi pääseda, sisaldasid valdavalt õigusteavet ja põhiõiguste, sealhulgas kinnipeetavate õigustega seotud teavet. Näiteks sisaldas Riigikogu veebileht seaduseelnõusid koos seletuskirjadega, Riigikogu istungite stenogramme ja komisjonide istungite protokolle. Õiguskantsleri (ühtlasi Eesti ombudsmani) veebileht sisaldas valikut tema õiguslastest arvamustest. EIK-i hinnangul edendab juurdepääs sellisele informatsioonile

üldsuse teadlikkust ja inimõiguste austamist, ning annab kaalu kaebaja väitele, et Eesti kohtud kasutasid sellist informatsiooni ja et kaebaja vajab sellele juurdepääsu, et kaitsta oma õigusi kohtumenetluses. EIK on arvesse võtnud ka kaebaja väidet, et õiguslane uurimustöö kättesaadava informatsiooni läbivaatamise kujul (et leida asjakohast informatsiooni) ja konkreetsete teabenõuete esitamine on kaks eri asja ja et nimetatud veebilehed olid suunatud pigem õiguslast uurimustööd tegevatele isikutele kui konkreetsete teabenõuete esitamisele. Konkreetse teabenõude esitamiseks tuleb tõepoolest kõigepealt teada, milline informatsioon on üldse kättesaadav. EIK märgib ka, et riigi ametiasutused on viidanud alternatiivsetele vahenditele, mille abil kõnealustel veebilehtedel olev informatsioon kaebajale kättesaadavaks teha (näiteks kirja teel), kuid ei ole võrrelnud selliste alternatiivsete vahendite kulukust lisakuludega, mida ulatuslikum juurdepääs internetile väidetavalt kaasa tooks. EIK märgib, et ajal, mil kaebaja esitas oma kaebuse riigisisestesse kohtutesse, olid EIK-i lahendite eestikeelsed tõlked ja kokkuvõtted kättesaadavad üksnes Euroopa Nõukogu Tallinna Infotalituse veebilehel ja mujal – elektroonilises Riigi Teatajas – hakati neid avaldama alles hiljem. Punktis 52 ei saa EIK mööda minna asjaolust, et mitmes Euroopa Nõukogu dokumendis ja muudes rahvusvahelistes õigusaktides tunnustatakse interneti avaliku teenuse väärtust ja selle olulisust paljude inimõiguste kasutamisel. Juurdepääsu internetile käsitletakse üha enam kui õigust ja samuti on tehtud üleskutseid tõhusate tegevusjuhendite väljatöötamiseks, et saavutada universaalne juurdepääs internetile ning ületada „digitaalne lõhe”. EIK leiab R. K. kohtuasjas, et kõik see peegeldab interneti osatähtsust inimeste igapäevaelus. Üha rohkem teenuseid ja teavet on kättesaadavad vaid internetis, nagu tõendab asjaolu, et Eestis avaldatakse õigusakte ametlikult elektroonilises Riigi Teatajas, mitte enam paberil. EIK kordab, et elektroonilises Riigi Teatajas avaldatakse ka EIK-i lahendite eestikeelseid kokkuvõtteid ja tõlkeid. Nendel asjaoludel asus EIK seisukohale, et sekkumine – st küsitud kolmele internetileheküljele juurdepääsu keelamine – ei olnud proportsionaalne ning tuvastas artikli 10 rikkumise.

R. K. palub teistmisavalduses¹⁵⁰ tühistada Riigikohtu üldkogu 7. detsembri 2009. a otsus, samuti halduskohtu ja ringkonnakohtu otsused selles asjas ning rahuldada kaebus EIK otsuses toodud põhjustel. Riigikohtu halduskolleegium andis 22. veebruari 2017.a. määrusega asja

¹⁵⁰ Teistmine on juba jõustunud kohtuotsuse või -määruse uus läbivaatamine Riigikohtus, kui ilmsiks on tulnud uusi asjaolusid. Selleks peab esitama avalduse menetlusosaline või muu isik, kelle kohus oleks pidanud asja lahendamisel kaasama. Teistmisavaldus tuleb esitada üsna pea pärast uutest asjaoludest teadasaamist. Tsiviil- ja haldusasjades on tähtaeg üldjuhul kaks kuud, kriminaal- ja väärteoasjades pikemad, ulatudes kuue kuuni.

lahendamiseks Riigikohtu üldkogule. Riigikohus leidis, et teistmise aluseks on halduskohtumenetluse (HKMS) § 240 lg 2 p 8.¹⁵¹

Seetõttu on tarvis selgitada, kas teistmise aluse tõttu tuleks haldusasi lahendada teisiti, kui seda tegi üldkogu oma otsuses. Halduskolleegium aga ei saa üldkogu otsuse seisukohti seaduse kohaldamisel ümber hinnata. Kolleegium leidis samuti, et EIK 19. jaanuari 2016.a. otsuse seisukohad võivad asja uuel lahendamisel üldkogus tuua kaasa VangS § 31¹ põhiseaduspärasusele antud hinnangu ümbervaatamise. Kolleegium kahtles VangS § 31¹ põhiseadusele vastavuses ning andis asja üldkogule üle ka HKMS § 228 lg 1 p 3 ning põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse (PSJKS) § 3 lg 3 alusel.

Riigikohtu üldkogu 30.06.2017.a. kohtuasjas nr. 3-3-2-1-16 rahuldab R. K. teistmisavalduse osaliselt ning asi saadeti tühistatud osas uueks lahendamiseks Tartu Halduskohtule.

Riigikohus asus seisukohale,¹⁵² et kehtiv õigus ei näe ette võimalust põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses tehtud jõustunud kohtulahendeid teista. Selles osas jättis kohus teistmisavalduse läbi vaatamata. Riigikohus leidis, et R. K-le ei ole vanglas tagatud ligipääs Riigikogu ja õiguskantsleri veebilehtedele, mille tõttu on EIÕK art 10 rikkumine jätkuv. Samuti nentis Riigikohus, et EIK tuvastas küll art 10 rikkumise, kuid ei asunud seisukohale, et juurdepääs vaidlusalustele lehekülgedele tuleb igal juhul tagada. Riigikohus märkis, et kindlaks tuleb teha, millised konkreetsed julgeolekuriskid kaasnevad riigile kinnipeetavatele juurdepääsu andmisega vaidlusalustele veebilehekülgedele ning kui suured on ressursikulud nende riskide maandamiseks.

5.1.1 Mida on ette võetud Eesti riigi poolt Romeo Kalda kaebuse ja EIK 19.01.2016 otsuse nr 17429/10 valguses?

Kuna EIK 19.01.2016 otsusega nr 17429/10 tuvastati VangS kehtiva redaktsiooni Romeo Kalda inimõigust rikkuv iseloom, siis VangS muutmise seaduse (kinnipeetavate ligipääs internetile) eelnõuga¹⁵³ tahetakse kinnipeetavatele võimaldada vanglateenistuse poolt selleks kohandatud

¹⁵¹ HKMS § 240 lg 2 p 8 kohaselt teistetavas haldusasjas tehtud kohtuotsuse või -määruse peale Euroopa Inimõiguste Kohtule esitatud individuaalkaebuse rahuldamine Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni või selle protokollide rikkumise tõttu, kui rikkumine võis mõjutada asja otsustamist ja seda ei ole võimalik mõistlikult kõrvaldada või sellega tekitatud kahju hüvitada muul viisil kui teistmise kaudu.

¹⁵² RKÜKo 30. juuni 2017, 3-3-2-1-16

¹⁵³ M. Kärner. Vangistusseaduse muutmise seaduse (kinnipeetavate ligipääs internetile) eelnõu seletuskiri. Eelnõude infosüsteemis. – <http://eelroud.valitsus.ee/main#ws9DFofn> (27.03.2018).

arvutites vanglateenistuse järelevalve all ligipääsu Riigikogu kodulehele (www.riigikogu.ee) ja õiguskantsleri kodulehele (www.oiguskantsler.ee) tervikuna.

„Seaduseelnõu koostamise põhjuseks on asjaolu, et Eesti on konventsiooni liikmesriigina EIK kohtuotsuse täitmiseks kohustatud võtma individuaalseid ja vajaduse korral ka üldise iseloomuga meetmeid oma õiguskorras, et tuvastatud rikkumine lõpetada ja tagajärjed heastada.“¹⁵⁴

Seaduseelnõuga võimaldatakse kinnipeetavatele vanglateenistuse poolt selleks kohandatud arvutites vanglateenistuse järelevalve all ligipääsu Riigikogu kodulehele (www.riigikogu.ee) ja õiguskantsleri kodulehele (www.oiguskantsler.ee) tervikuna. Muudatus on tingitud EIK 19.01.2016 otsusest nr 17429/10 kohtuasjas Kalda vs. Eesti,¹⁵⁵ millega tuvastati inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikli 10 rikkumine.

Vanglas on käesoleval ajal eraldi arvutid, mida kinnipeetav kasutab VangS §-ga 31¹ (interneti kasutamine) antud õiguste realiseerimiseks. Arvutid on internetiühendusega, kuid internetis on kinnipeetaval seadusest tulenevalt täna õigus juurde pääseda kohtulahendite ja õigusaktide andmebaasidele. Nendeks on riigiteataja.ee, nc.ee kohtulahendite andmebaas ja EIK kohtulahendite andmebaas. Muud juurdepääsud on keelatud. Arvuteid ja juurdepääse haldab ning nende korrasoleku peab tagama RIK. Kinnipeetaval puudub üldjuhul neile arvutitele vaba juurdepääs.¹⁵⁶

Sellest tulenevalt leidsid elnõu koostajad, et põhiõiguste kaitse eesmärgil on asjakohane VangS § 31¹ sõnastust muuta. Muudatuse järel on VangS § 31¹ sõnastus järgmine: „Kinnipeetaval ei ole lubatud kasutada Interneti, välja arvatud vanglateenistuse poolt selleks kohandatud arvutites, mille kaudu on vanglateenistuse järelevalve all võimaldatud juurdepääs ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registrile ning Riigikogu kodulehele ja õiguskantsleri kodulehele.“¹⁵⁷

¹⁵⁴ U. Lõhmus (viide 2), lk 2.

¹⁵⁵ EIKo 19.01.2016 nr 17429/10 kohtuasjas Kalda vs. Eesti. – Arvutivõrgus <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160270>. Eestikeelne tõlge https://www.riigiteataja.ee/failid/kalda_vs_eesti.pdf. (27.03.2018).

¹⁵⁶ Vangistusseaduse muutmise seaduse elnõu väljatöötamise kavatsus. – Eelnõude infosüsteemis: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/27ba2b62-7bba-4df9-91d4-6a4fa237c7f1>, lk 8. (27.03.2018).

¹⁵⁷ M. Kärner (viide 153), lk 2.

Romeo Kalda võit EIK-s annab arvatavasti hoogu juurde nii isikule endale kui ka teistele kinnipeetavatele uute samasisuliste kui ka teiste kaebuste kirjutamiseks. On märgatav tendents pigem internetiligipääsu laiendamise suunas.¹⁵⁸

Arvatakse, et eelnõu muudatustel võib olla positiivne mõju. Eelnõus leitakse, et Riigikogu ja õiguskantsleri kodulehelt võib saada kinnipeetava jaoks vajalikku õiguslast informatsiooni ning aidata tal kaitsta oma õigusi, mis võivad olla rikutud vangistuses olles. Samas aga on oht, et kinnipeetavad võivad seda õigust kuritarvitada ning kasutada interneti laiemalt, mis omakorda toob kaasa uued probleemid.

5.2 Romeo Kalda nõue eraldi kambri saamiseks RK 3-3-1-76-11

Suitsetamise teema on üleskerkinud ka EIK praktikas. Juba seetõttu ei saa lugeda sellesisulisi kaebusi ajaviitekaebusteks. Isiku tervise kaitset peetakse oluliseks ka vanglas, seega peetakse mitesuitsetaja paigutamist suitsetajaga kokku EIÕK artikkel 3 rikkumiseks. EIK kohtuasjas nr. 35207/03 *Ostrovar vs. Moldaavia*¹⁵⁹ oli üks kinnipeetav paigutatud ühte kambrisse koos suitsetajaga. Kaebajal oli diagnoositud astma. Ta pidi viibima ühes kambris suitsetajaga ligi üheksa kuud. Kohus leidis, et riik rikkus kinnipeetava õigust tervisele ega täitnud kohustust kaitsta kinnipeetava tervist. Seoses üle-euroopaliste suitsetamisvastaste kampaaniatega on suitsetamise teemalisi kaebusi üsna palju.

Justiitsministeeriumi 23.12.2008 vastuses nr 10.1-6/12096 õiguskantslerile rõhutatakse, et tubakaseaduse järgimine vanglates on olnud viimastel aastatel Justiitsministeeriumi vanglate osakonna tugevdatud tähelepanu all ning osakond jätkab tööd selles valdkonnas. Ka Justiitsministeeriumi 2009. aasta tööplaanis on ühe punktina sees vanglas suitsetamispääsude analüüs, tõhustamaks mitesuitsetajate kaitset tervisele. Peamiseks põhimõtteks, millest ministeerium lähtub, on see, et mitesuitsetaja põhiseaduslik õigus tervise kaitsele on ülimaldlikuks võrreldes suitsetaja sooviga tarbida tubakatoodet.¹⁶⁰

¹⁵⁸ EIKo 21575/08, *Jankovskis vs Leedu*, milles EIK leidis, et Leedu vangide juurdepääsu piiramine õppeprogrammide infole internetis ei ole demokraatlikus ühiskonnas vajalik ja rikub EIÕK artiklit 10.

¹⁵⁹ EIK otsus nr. 35207/03 *Ostrovar vs. Moldaavia*. – [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-68768"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (23.03.2018).

¹⁶⁰ Õiguskantsleri märgukiri justiitsministri 30.11.2000 määrusega nr 72 kehtestatud "Vangla sisekorraeeskirja" § 82 lõike 4 kooskõlla viimiseks Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadusega. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_suitsetamise_regulatsioon_vanglas.pdf, p. 4, 5. (23.03.2018).

Suitsetamise teema läbib ka ühte eluaegse kinnipeetava Romeo Kalda poolt esitatud kaebust. Ta esitas 30. juunil 2010 Tartu Halduskohtule kaebuse, milles palus tunnistada õigusvastaseks Tartu Vangla toimingud: a) kaebaja paigutamine 18. juulist kuni 7. augustini 2007 ühte kambrisse isikuga, kellega kaebajal oli konflikt erinevate usuliste vaadete, keele ja iseloomuomaduste tõttu; b) kaebaja paigutamine 23. novembrist kuni 5. detsembrini 2007 ühte kambrisse kinnipeetavaga, kes oli ahelsuitsetaja; c) kaebaja paigutamine 29. maist kuni 28. augustini 2008 ühte kambrisse suitsetava kinnipeetavaga, kellega kaebajal oli konflikt iseloomuomaduste erisuste tõttu; d) kaebaja paigutamine 28. augustist kuni 10. septembrini 2008 ühte kambrisse suitsetava kinnipeetavaga. Kaebuse kohaselt on kaebaja viibinud Tartu Vanglas üksinda kambris ajavahemikel 23. septembrist 2003 kuni 1. aprillini 2005 ja 14. veebruarist 2007 kuni 18. juulini 2007 vastavalt enda soovile tulenevalt pikaajalisest karistusest, tema iseloomuomadustest ja usust, samuti sellest, et kaebaja ei ole suitsetaja. Tartu Vanglale oli juba varasemast teada, et kaebaja ei suitseta, et tema usk on budism ja et ta soovib karistust kanda üksikkambris. Iseloomuomaduste tõttu ei saa ta olla koos ühes kambris isikutega, kes on teist usku, suitsetavad ja ei ole eestlased ning kellega tema maailmavaade ei kattu. Alates 23. novembrist kuni 5. detsembrini 2007 ning 29. maist kuni 10. septembrini 2008 oli kaebaja koos suitsetavate kinnipeetavatega. Sellega rikuti tema tervist. Kaebaja pidi vangla tegevuse tõttu kannatama, taluma ebameeldivusi ja stressi. Riigikohus leidis, et kinnipeetavaid reguleerivad õigusaktid ei pane vanglale kohustust paigutada kinnipeetav tema soovil ühekohalisse kambrisse. Seadus jätab vanglale kaalutusõiguse otsustamaks, kas paigutada kinnipeetav kambrisse eraldi või koos kaaskinnipeetavatega. Siinjuures tuleb nentida tõsiasja, et riik ei suuda praegusel ajal paigutada valdavalt enamikku kinnipeetavaist eraldi kambritesse. Seadusandja on pidanud vajalikuks kehtestada vanglates nn ülerahvastatuse keelu. Olukorras, kus valdav enamik kinnipeetavaist on Tartu Vanglas paigutatud kahekohalistesse kambritesse, kaasnevad sellised riived paratamatult vangistuse täideviimisega. Nende riivete õigusvastaseks tunnistamiseks ei anna alust ka see, et kaebaja kannab eluaegset vanglakaristust. Soovituse nr 23 (2003) p-d 2 ja 21 soovivad küll vältida ja tasandada pikaajaliste vanglakaristuste kahjulikke mõjusid, kuid ei anna sellele kinnipeetavatele kategooriale õigust olla paigutatud kambrisse üksi. Kolleegium jättis kinnipeetava kassatsioonkaebuse rahuldamata.

R. Kalda kaebus otseselt ei olnud tõukeks vanglates suitsetamise keelamisele, kuid selle mõju probleemi tõstatamisel oli olemas. 01.10.2017 keelati vangla territooriumil suitsetamine. Õigus tervise kaitsele on üldjuhul piisav põhjus piirata mõnd PS § 19 lõikega 1 hõlmatud õigust (sh õigust suitsetada, õigust narkootikume tarvitada jms). On üldteada fakt, et mittesuitsetaja

tervise kaitset tuleb eelistada kahjustava tegevuse (suitsetamise) viljeleja õigusele kahjustavat tegevust teha.¹⁶¹

Tubakaseaduse (edaspidi TubS) § 29 loetleb suitsetamiseks keelatud kohad. Vangla või selle maa-ala ei ole TubS §-s 29 loetletud. TubS § 30 lg 1 kohaselt otsustab TubS §-s 29 nimetatata juhtudel ruumis või piiratud maa-alal suitsetamise lubamise vastavalt ruumi või piiratud maa-ala valdaja enda äranägemisel. TubS § 30 lg 2 p 1 kohaselt on riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuse ruumides suitsetamine lubatud üksnes suitsetamisruumis või suitsetamisalal. VangS § 105 lg-st 1 tulenevalt on vangla Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mille ülesandeks on vangistuse, eelvangistuse täideviimine vangistusseaduses sätestatud korras. Seega on vangla ruumide näol tegemist riigiasutuse ruumidega TubS § 30 lg 2 p 1 mõttes. Eeltoodust tulenevalt näeb kehtiv tubakaseadus ette, et vanglas suitsetamise lubamise otsustab vangla valdaja. Tubakaseaduse eelnõu seletuskirjas on toonitatud, et ruumide või maa-ala valdajal ei ole kohustust suitsetamisruumi ja/või -ala eraldamiseks. Seega ei tulene tubakaseaduse regulatsioonist suitsetaja õigust nõuda, et TubS § 30 lg-s 2 nimetatud kohas oleks suitsetamisruum või -ala ning seega ka suitsetamine lubatud. Muudatusega keelatakse alates 01.10.2017 vangla territooriumil suitsetamine kinnipeetavatele, ametnikele ja teistele Tartu Vangla territooriumil viibivatele isikutele. Vanglas suitsetamise keelamise eesmärkideks on 1) tervise kaitse (tervist toetava, mitte kahjustava, elu- ja töökeskkonna loomine); 2) vangla julgeoleku tagamine ning riiklike ressursside säästmine (kulud tervishoiuteenustele); 3) vabanemine sõltuvusest.¹⁶²

5.3 Eluaegse kinnipeetava Andrei Tali hagi vanglaametnike vastu mittevavalise kahju hüvitamiseks seoses jõu kasutamisega (RKTSm 3-2-1-40-16)

EIK leidis, et vanglaametnikud riivasid eluaegse vangi Andrei Tali inimõigusi, kui lasid tema korralekutsumiseks kambrisse pisargaasi, mistõttu kohustati Eesti riiki maksma talle 6776 eurot kompensatsiooni.

¹⁶¹ Õiguskantsleri margukiri justiitsministri 30.11.2000 määrusega nr 72 kehtestatud "Vangla sisekorraeeskirja" § 82 lõike 4 kooskõlla viimiseks Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadusega. – http://www.oguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_suitsetamise_regulatsioon_vanglas.pdf, p 39. (27.03.2018).

¹⁶² Tartu Vangla kodukorra seletuskiri. Vanglateenistuse koduleht. – <http://www.vangla.ee/et/alusdokumendid/tartu-vangla-kodukord> (03.03.2018).

Andrei Tali (hageja) esitas 14. oktoobril 2015 Viru Maakohtule hagi vanglaametnike vastu, milles palus mõista kostjatelt solidaarselt hageja kasuks välja mittevahalise kahju hüvitis 5000 eurot. Hagiavalduse kohaselt kannab hageja karistust Viru Vanglas. 4. juulil 2009 kasutasid vangivalvurid hageja suhtes füüsilist vägivalda ja erivahendeid. Peavalvekeskusest jälgis toimuvat videokaamerate kaudu vangla peakorrapidaja. 15. juunil 2010 lõpetas Ida Politseiprefektuur kriminaalmenetluse, leides, et hageja vastu jõu kasutamine oli õiguspärane. Hageja esitas 7. novembril 2010 EIK-le kaebuse EIÕK art-te 34 ja 35 alusel Eesti Vabariigi vastu. EIK 13. veebruari 2014. a kaebuses nr. 66393/10 *Tali vs. Eesti Vabariik* leidis EIK, et Eesti Vabariik on rikkunud EIÕK art-t 3, kuna hageja kohtlemine 4. juulil 2009 oli ebainimlik ja alandav. Samuti leidis EIK, et Eesti Vabariik peab maksma hagejale kolme kuu jooksul kohtuotsuse jõustumisest 5000 eurot mittevahalise kahju hüvitist.

Hageja on seisukohal, et EIK otsusega on tõendatud hageja väärkohtlemine 4. juulil 2009, mis annab talle õiguse nõuda kostjatelt solidaarselt 5000 euro väljamõistmist. See summa on igati mõistlik ja vastavuses EIK kohtupraktikaga. Hageja pöördus maakohtusse, kes ei võtnud hagi menetlusesse, kuna hageja ei olnud hagiavalduselt riigilõivu tasunud. Ringkonnakohus jättis maakohtu määruse resolutsiooni muutmata. Hageja pöördus Riigikohtusse.

EIK otsusest nr. 66393/10 *Tali vs. Eesti Vabariik* nähtub, et kaebaja kannab eluaegset vanglakaristust, kuna 2001. aastal mõisteti ta süüdi kahe inimese mõrvas ja ühe inimese tapmiskatses. Lisaks on ta mitmel korral mõistatud süüdi vanglaametnike ja teiste kinnipeetavate ründamises. Samuti on talle vanglas mõistatud mitmeid distsiplinaarkaristusi, sealhulgas vanglaametnike korralduste täitmata jätmise ja vanglaametnike ähvardamise eest. Tartu Vangla ja Viru Vangla koostatud kinnipeetava individuaalses täitmiskavas iseloomustatakse kaebajat kui ohtlikku inimest, kellel puudub enesekontroll ja kes on võimeline teisi füüsiliselt ründama. Kaebaja kaebas, et vanglaametnikud väärkohtlesid teda 3. ja 4. juulil 2009, rikkudes sellega konventsiooni artiklit 3, mis on sõnastatud järgmiselt: „Kedagi ei või piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.” EIK tunnistas kaebuse väidetava väärkohtlemisega 4. juulil 2009 vastuvõetavaks. EIK leidis, et Eesti riik peab kaebajale maksma 6776 eurot.

5.4 Eluaegse kinnipeetava Vladimir Botško kaebus Tallinna Vangla vastu ebainimlikest kinnipidamistingimustest tulenenud mittevaralise kahju hüvitamiseks RKHK otsus 27 aprill 2016 kohtuasjas 3-3-1-68-15.

Vladimir Botško (kaebaja) esitas Tallinna Vanglale 14. aprillil 2014 kahju hüvitamise taotluse, milles nõudis Tallinna Vangla kinnipidamistingimustest tulenenud mittevaralise kahju hüvitamist. Taotluse kohaselt viibis kaebaja ajavahemikul 2002 kuni 2014 Tallinna Vanglas ebainimlikes tingimustes, kuna teda hoiti kambrites, milles oli ühe isiku kohta tagatud vaid 1,5 m² põrandapinda. Kinnipidamistingimustes esines ka teisi puudusi. Riideid tuli pesta ja kuivatada samas kambris, mistõttu oli seal niiske ja röske, ning kambri kunstlik valgustus ei vastanud VangS § 45 lg-s 1 sätestatud nõuetele. Vähene valgus kurnas kaebaja silmi. Vladimir Botško taotles kahjuhüvitisena 500 eurot kuus. Riigikohtu hinnangul pole kohtud piisaval määral arvesse võtnud vangla üldisi kinnipidamistingimusi ja isiku liikumis- ja tegutsemisvõimalusi väljaspool kambrit ning on jõudnud ebaõigele järeldusele, et põrandapinna mittenõuetekohasusest tulenev isikuõiguste riive ületab kinnipidamisega kaasnevate kannatuste taseme, kus need lähevad üle inimväärikust alandavaks kohtlemiseks. Riigikohus leidis, et väiksemast kui 3 m² põrandapinnast isiku kohta tulenevaid negatiivseid mõjusid võivad tasandada ja väärikuse alandamise välistada muud kinnipidamistingimused kogumis, sh kinnipeetava liikumisvabaduse ulatus vangla või osakonna piires. EIK on muu hulgas selgitanud, et ülerahvastatusest tulenevaid negatiivseid tagajärgi võib piisavalt kompenseerida isikule tagatud laialdane võimalus viibida päeval pikka aega väljaspool kambrit. Oluline on, kas kinnipeetavale on tagatud vanglas väljaspool kambrit piisavad liikumisvõimalused. Hinnangut vangla tegevuse õiguspärasusele ei mõjuta asjaolu, kas kinnipeetav liikumisvõimalusi ka realselt kasutab.

Asjakohasel ajavahemikul viibis kaebaja ööpäevas teatud aja alla 3 m² põrandapinnaga kambris kokku 814 päeval ehk ligi 75% päevadest (kambris nr 22 oli kaebajale tagatud 2,6 m² põrandapinda 597 päeval ja 2,97 m² 89 päeval, kambris nr 19 oli isikule tagatud põrandapinda 2,78 m² kokku 128 päeval). Seejuures olid ajavahemikud, mil põrandapinda oli alla 3 m² kinnipeetava kohta, pikad. Näiteks jäi kaebajale tagatud põrandapind alla 3 m² ajavahemikul 21. märtsist 2011 kuni 25. juunini 2012 ehk järjestikku 465 päeval. Vaidlust ei ole aga selle üle, et kaebajale oli vangla kodukorrast lähtuvalt tagatud võimalus viibida päevasel ajal vähemalt 4 tundi, tavapäraselt aga äratusest kuni kambrite lukustamiseni väljaspool kambrit ning tegeleda spordi ja muude resotsialiseerimisele kaasa aitavate tegevustega, sh sai ta töötada väljaspool kambrit majandustöödel. Ka ei esinenud kambri olmetingimustes muid minetusi kui põrandapinna vähesus ning isikule oli tagatud seaduses ettenähtud võimalus viibida päevas 1

tund vabas õhus. Kambri kitsikusest tulenevad negatiivsed tagajärjed said avalduda eelkõige öisel ajal, millel ei saanud kaebajale olla ulatuslikku negatiivset mõju, sest magamistingimused olid nõuetekohased. Kolleegiumi hinnangul kompenseerisid kaebaja laialdased liikumis- ja tegutsemisvõimalused väljaspool kambrit piisavalt kambri ülerahvastatusest tingitud negatiivseid mõjutusi, mistõttu ei ole kambritingimusi põhjust käsitada inimväärikust alandavana.¹⁶³

Antud kaasuse puhul ei ole tegemist ajaviitekaebusega, kuna 2013.a. lõpus tehti EIK poolt Eesti suhtes otsus asjas *Tunis vs Eesti*,¹⁶⁴ milles EIK tuvastas art 3 rikkumise liiga väikese (2,5 m²) põrandapinna puhul ning kohustas Eestit pea kolm aastat kestnud ruumikitsikuse tõttu maksma kaebajale välja hüvitise summas 10 000 eurot.

Vabadusevõtmise kontekstis on EIK järjepidevalt rõhutanud, et selleks, et kannatused ja alandus kuuluks artikli 3 kohaldamisalasse, peavad need igal juhul olema suuremad kinnipidamisega seotud paratamatust kannatusest ja alandusest. Riik peab tagama, et isiku kinnipidamine toimuks inimväärikust austavates tingimustes, et meetme rakendamise viis ega meetod ei põhjustaks talle kannatusi ega raskusi, mis ületaks kinnipidamisega kaasnevat vältimatut kannatust, ja et vangistuse praktilisi nõudeid arvestades oleks tema tervislik seisund ja heaolu piisavalt tagatud.¹⁶⁵ Kuna EIK on pidanud alandavaid kinnipidamistingimusi artikkel 3 rikkumiseks, siis ei ole Vladimir Botško kaebus sisult tühikaebus, vaid kambripinna suuruse teemaga tegeldakse ka Euroopa Kohtu tasandil.

¹⁶³ RKHKo 27. aprill 2016, 3-3-1-68-15.

¹⁶⁴ EIK otsus 19.12.2013, nr 429/12 *Tunis vs Eesti*. – [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"tunis_vs_eesti\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\",\"CHAMBER\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\) (23.03.2018).

¹⁶⁵ EIK otsus 19.12.2013, nr 429/12 *Tunis vs Eesti*, p 41.

KOKKUVÕTE

Kuna puudub eluaegse vangistuse teooria, siis on ka teemakohast erialakirjandust vähe. Samuti ei saa otsida põhjusi ega anda hinnanguid eluaegse vangistuse efektiivsusele karistusena, kuna keegi ei tea põhjusi ning pole olemas efektiivsuse mõõdikuid. Selge on see, et eluaegsel vangistusel karistusena ei ole alternatiive, ei saagi olla. On kuritegusid, mille toimepanemise eest ei tule kõne alla ükski muu karistus peale vangistuse. Seega kurjategija, kes on toime pannud teo, mille eest talle on kohtu poolt karistuseks mõistetud eluaegne vangistus, on teinud midagi sellist, mille tagajärjel tuleb tal ühiskonnast väga pikkadeks aastateks isoleeruda.

Igale kuriteole järgneb karistus ning oluline on otsustada, missuguse kuriteo toimepanemise eest missugune karistus määrata. Vastavalt kuriteo raskusastmele määratakse ka raskem karistus. Raskeima karistuse näol on Eestis tegemist eluaegse vangistusega. Seega lähtuvalt eeltoodust peab isikuid raske kuriteo toimepanemise korral ka rangemalt karistama. Seeläbi kannab eluaegne vangistus ka oma eesmärgi.

Igale vangistusele järgneb kunagi kinnipeetava vabastamine, toimugu see siis ühe või kolmekümne aasta pärast. Pikkade aastate jooksul on eluaegse vangi igapäevane elu detailideni reguleeritud. Kinnipeetava eest otsustatakse peaaegu kõike, seega puudub tal vähimgi vajadus teha sotsiaalseid valikuid, millest tulenevalt kaob igasugune iseseisvus oma elu korraldamisel ning otsuste tegemisel. Samal ajal teiseneb ja muutub elu väljaspool vanglat olulisel määral ning peale pikki aastaid vangistuses olnud inimesele võib vabaduses eluga kaasaminemine osutuda võimatuks. Sellisel juhul säilib ka suur oht toime panna uus kuritegu, sattuda taas vanglasse ning sellega tõestada, et pikaajaline vangistus ei ole oma eesmärgi täitnud. Eluaegse vangistuse mõistmiseks peab tegu olema julma, külmaverelise ja ohtliku kurjategijaga.¹⁶⁶

Vabaduses olevad inimesed suunavad oma mõtted igapäevaelus tulevikku. Eluaegsetel kinnipeetavatel on aga tuleviku ees ebaselgus või isegi puudub see. Määratlemata elusaatus kutsub esile põgenemissoovi. Eluaegsete kinnipeetavate puhul piirdub see põgenemissoov fantaasiasse või elu hävitamisega. Iga eluaegne kinnipeetaval tuleb leida oma viis, kuidas suletud keskkonnas toime tulla. Mõne kinnipeetava käitumine võib vanglaruumides olla ebameeldiv,

¹⁶⁶ S. Meister. Eluaegsed vangid Eestis (Tallinna Vangla näitel). – S. Kaugia. Koostaja. Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. Avatar Holding 2009, lk 252-253.

kuid see toetab teda ennast. Selline käitumisviis võib olla kaitsemehhanism. Samuti võib olla erinevate kaebuste kirjutamine põgenemine tegutsemisse kui omamoodi kaitsemehhanism.

Iga eluaegne kinnipeetav peab leidma ja leiabki toimetuleku viisi, kuidas vangla elukeskkonnas kohaneda. Kinnipeetava poolt kaebuste esitamine võib olla ka üheks tema toimetuleku viisidest vanglas, see hõlmab kaebuste koostamist, edasikaebamist ja kõigi elu korraldamist.

Töö koostamise ajal oli Eestis 41 eluaegset kinnipeetavat, kuid 26.03.2018.a. andis Eesti Vabariigi President Kersti Kaljulaid armu ühele eluaegsele kinnipeetavale. Tegemist on erakordse sündmusega, kuna eluaegsele vangile pole varem kunagi armu antud. Seega on tänaseks Eestis eluaegseid kinnipeetavaid 40.

Töös uuris autor eluaegsete kinnipeetavate karakteristikuid – vanust, kodakondsust, emakeelt, kantud karistust, haridust. Andmetest selgus, et eluaegsete kinnipeetavate keskmine vanus on 50 aastat. Kõige noorem Eesti eluaegne vang on 37-aastane, kõige vanem 67-aastane. Kõige rohkem on eluaegsete kinnipeetavate seas 44-, 46- ja 53-aastaseid, keda kõiki on 3 isikut. Haridustaseme järgi domineerivad eluaegsete kinnipeetavate seas kõige enam kesk- ja põhiharidusega isikuid, millest võib järeldada, et suurel osal eluaegsetest kinnipeetavatest on üsna hea haridustase. Arvestades eluaegsete kinnipeetavate tänaseks kantud karistust, olid nad karistuse kandmise alguses nooremas eas. Eluaegsete kinnipeetavate vanusest võib järeldada, et kinnitust leiab kriminoloogias, arengupsühholoogias ja hälbiva käitumise sotsioloogias levinud teadmine, et hälbiva käitumise tippaeg on noorukieas.

Eluaegset vanglakaristust on kõige kauem kandud Oleg Pjatnitski, kes on vanglas olnud 35 aastat. Kõige lühemat aega on eluaegset vanglakaristust kandnud Oleg Pityukov,¹⁶⁷ kes on vanglas viibinud 4 aastat. Temast sai Eesti 41. eluaegne vang. 34 isikut on praeguseks vanglas viibinud enam kui kümme aastat, sh 31 isikut enam kui viisteist aastat. Järeldub, et 1 isikul on olnud võimalik taotleda ennetähtaegset vabastamist. Järgmine ennetähtaegselt vabastamise taotlemise võimalus tekiks 2022. aastal. Kõige lühemat aega eluaegset vanglakaristust kandnud Oleg Pityukovil tekib see võimalus alles 26 aasta pärast.

¹⁶⁷ Pityukovi on Pärnu Maakohus juba 1997. aastal karistanud kahe inimese tapmise eest 15-aastase vangistusega. Ta on viibinud vanusevahemikus 15–34 tervelt 17 aastat kinnipidamiskohas. E. Kirsipuu. Kohus mõistis ühe inimese tapnud ja teist eluohtlikult vigastanud mehele eluaegse vangistuse. - Kohtute kodulehekülg - <http://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/uudised/kohus-moistis-uhe-inimese-tapnud-ja-teist-eluohtlikult-vigastanud-mehele> (03.03.2018).

Kõigi eluaegsete kinnipeetavate suhtes on süüdimõistmise aluseks KrK § 101 või KarS § 114 (v.a üks, kes kannab karistust inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude eest). Kõige rohkem on süüdi mõistetud isikuid KrK 101 p 1 alusel, mis sätestab tahtlikku tapmist omakasu ajendil – kokku 9 isikut. 6 isikut on süüdi mõistetud KarS § 114 lg 1 p 1 alusel, mis käsitleb tapmist piinaval või julmal viisil.

Töös analüüsiti eluaegsete kinnipeetavate kaebuste kohta tehtud Riigikohtu lahendeid perioodil 2010-2017. Otsingutulemusena leiti Riigikohtu kodulehelt nimeotsinguga 54 lahendit, mis on tehtud sellel perioodil 41 eluaegse kinnipeetava suhtes.

Tulemustest selgus, et kõige enam on eluaegsetest kinnipeetavatest kaebusi esitanud Romeo Kalda, keda on meedias nimetatud ka sarikaebajaks. Tema osas on tehtud kokku 40 lahendit. Järgneb Andrei Tali, kelle suhtes on tehtud 4 lahendit. Eluaegsete kinnipeetavate August Burkevitši, Vladimir Nikitini, Anatoli Nikolajev ja Oleg Kozlovi suhtes on tehtud kõikidel 2 lahendit. Rene Vainiku ja Vladimir Botško suhtes on tehtud 1 lahend. Ülejäänute suhtes Riigikohtu lahendeid ei leitud.

Eluaegsete kinnipeetavate poolt Riigikohtusse esitatud kaebuste põhjused olid väga erinevad. Enamlevinud kaebuste märksõnad on: keelatud esemed, isiklike asjade kasutamine, distsiplinaarkaristuse määramine, kinnipidamistingimused, vanglas töötamisest keeldumine, valimisõigus. Kõige enam on tehtud eluaegsete kinnipeetavate suhtes lahendeid, millega keelatakse kambrisse esemeid väljastada. Teisel kohal on kaebused, millega soovitakse tühistada kinnipeetava tööle määramise käskkirja. Valimiste teema on eluaegsete kinnipeetavate seas kolmandal kohal Riigikohtu lahendites. Eluaegsete kinnipeetavate kaebuste sisuks on ka kinnipidamistingimused. Kinnipeetavate jaoks on kamber igapäevane elupaik, mistõttu kinnipeetav soovib, et see oleks võimalikult mugav ning vastaks tema soovidele. Seoses moodsate informatsiooniallikate levikuga on üheks oluliseks kaebuse teemaks juurdepääs internetile. Üha rohkem on kinnipeetavate kaebusi Eesti kohtutes ja EIK-s seoses sellega, et neil puudub juurdepääs internetis sisalduvale informatsioonile.

Eelnevast tulenevalt ei leidnud töö alguses püstitatud hüpotees – eluaegset vanglakaristust kandvate isikute poolt Riigikohtule esitatud kaebused on valdavalt ajaviite- ja igavuskaebused – kinnitust. Autor mõnab, et vangide kaebusi on palju, kuid Riigikohtuni jõuavad siiski olulised vaidlused. Selles, et eluaegsete kinnipeetavate kaebused Eestis on mõjutanud nii Eesti õigust kui ka EIK praktikat, pole kahtlust. Küsimuses, kas eluaegsete kinnipeetavate kaebused

Riigikohtu lahendites on monoloog või dialoog, jõudis autor eeltoodud analüüsi tulemuste põhjal järeldusele, et tegemist on siiski dialoogiga. Eluaegsete kinnipeetavate suhtes tehtud Riigikohtu lahendid on mõjutanud nii Eesti õigust kui ka EIK praktikat tervikuna. Eluaegsete kinnipeetavate kaebused on andnud oma panuse Riigikohtu ja EIK praktikasse interneti juurdepääsu (EIÕK art 10 – sõnavabadus), jõu kasutamise, väikse kambripinna ja kinnipidamistingimuste (EIÕK art 3 – piinamise keelamine) küsimustes. Eluaegsete kinnipeetavate vaidlused, mis on jõudnud Riigikohtuni ja EIK otsused on olnud tõukeks seadusemuudatuste tegemisele või vähemalt on algatanud diskussiooni muudatusettepanekute tegemiseks. Dialoog võib jätkuda valimisõiguse teemal, kuna Eesti õigus ei ole valimiskorralduses muudatusi teinud. Ka EIK ei ole Eesti suhtes selles valdkonnas juhistega otsust teinud.

Riigikohtu lahenditele tuginedes on võimalik muuta vanglate elukorraldust. Kokkuvõtlikult tuleb märkida, et vanglad saaksid rohkem tähelepanu pöörata süsteemsetele puudustele, millele on kohtud oma lahendites viidanud. Tavapärane on see, kus kohus peab lahendama erinevaid olmetasandil tekkinud konflikte. Tuleb aru saada, et konflikti lahendamine on kõige otstarbekam selle tekkekohas.

Жалобы заключенных на пожизненный срок, в решениях Эстонского Государственного суда в период времени 2010-2017г.: монолог или диалог?

РЕЗЮМЕ

Поскольку отсутствует теория относительно пожизненного заключения, специальной литературы на эту тему мало. Так же нельзя искать причины или давать оценки эффективности наказания в качестве пожизненного заключения, поскольку никто не знает причин и нет измерителей этой эффективности. Очевидно то, что у наказания в качестве пожизненного заключения нет альтернатив, их и не может быть. Есть преступления, за совершение которых надлежит лишь одно возможное наказание – заключение под стражу. Таким образом преступник, который совершил деяние, за которое ему присуждено судом в качестве наказания пожизненное заключение, совершил что-то такое, вследствие чего ему необходимо изолироваться от общества на очень длительный срок.

За каждое преступление следует наказание и важно определить, за какое нарушение и какое именно наказание следует назначить. Согласно степени тяжести преступления, назначается и соответственно более тяжкое наказание. Тяжелейшим наказанием в Эстонии является пожизненное заключение. Таким образом исходя из вышеупомянутого, лиц, совершивших преступление тяжкой степени, следует наказывать соответственно. Поэтому пожизненное заключение имеет свою цель.

За каждым заключением под стражу следует в свою очередь освобождение задержанного, будь то через один год или через 30 лет. В течение долгих лет жизнь пожизненно осужденного отрегулирована до деталей. За место самого осужденного решается практически все, таким образом у него отсутствует необходимость делать какие-либо социальные выборы, в следствие чего пропадает самостоятельность при организации собственной жизни и при принятии решений. В тоже время жизнь вне тюрьмы существенно меняется и после длительного срока заключения человеку может оказаться невозможным приспособиться к жизни на свободе. В подобном случае сохраняется большая опасность совершения нового преступления, попадания еще раз в тюрьму и тем самым доказывается, что длительное заключение не выполнило свою цель.

Для назначения пожизненного заключения мы должны иметь дело с жестоким, хладнокровным и опасным преступником.¹⁶⁸

Люди, находящиеся на свободе, направляют свои мысли в будущее. У пожизненно осужденных все что касается будущего – неясно либо оно отсутствует совсем. Неопределенный жизненный статус вызывает желание сбежать. У пожизненно осужденных подобное желание ограничивается фантазией либо желанием покончить с жизнью. Каждому пожизненно осужденному необходимо найти свой способ, как справиться в закрытой среде. Поведение некоторых осужденных может быть в стенах тюрьмы неприятным, но подобное поведение поддерживает его самого. Подобное поведение может быть защитным механизмом. Так же постоянное написание различных жалоб для нахождения себе занятий, может быть тоже своего рода защитным механизмом.

Каждый пожизненно осужденный должен найти и находит способ приспособления к тюремной среде. Подача жалоб со стороны заключенного может быть тоже одним из его способов приспособления, это включает в себя составление жалоб, докладов и устройство жизни других.

На время составления работы в Эстонии было 41 пожизненно осужденных, но 26.03.2018.г. президент Эстонской Республики Керсти Кальюлайд помиловала одного пожизненно осужденного. Это было чрезвычайным событием, поскольку никогда ранее никто помилован не был. Таким образом на сегодняшний момент в Эстонии 40 пожизненно осужденных.

В работе автор изучал характеристики пожизненно осужденных – возраст, гражданство, родной язык, отбытое наказание, образование. Из данных выяснилось, что средний возраст пожизненно осужденных - 50 лет. Самому молодому пожизненно осужденному 37 лет, самому старому 67 лет. Больше всего среди пожизненно осужденных 44-, 46- и 53-летних, каждого по три человека. По степени образования доминируют лица со средним и основным образованием, из чего можно сделать вывод, что в общей сложности у пожизненно осужденных довольно хорошая степень образования.

¹⁶⁸ S. Meister. Пожизненные заключенные в Эстонии (на примере Таллиннской тюрьмы). – S. Kaugia. Составитель. О сути социального права и его влиянии в обществе. Сборник статей. Avatar Holding 2009, с 252-253.

Учитывая отбытый на сегодняшний день срок наказания, пожизненно осужденные были молоды в начале своего срока. Исходя из возраста можно заключить, что распространенное в криминологии, психологии развития и социологии девиантного поведения, мнение находит свое подтверждение – пиковое время девиантного поведения приходится на подростковый возраст.

Дольше всех пожизненное заключение отбывает Олег Пятницкий, который пробыл в тюрьме уже 35 лет. Самый короткий срок пожизненного заключения на данный момент у Олега Питюкова – 4 года. Он стал 41-м пожизненно осужденным в Эстонии. 34 человека провели в тюрьме на сегодняшний момент более 10 лет, среди них 31 пробыл в тюрьме более 15 лет. Из вышесказанного следует, что у одного осужденного была возможность ходатайствовать о досрочном освобождении. Следующая возможность о ходатайстве о досрочном освобождении возникнет в 2022 году. То есть у пожизненно осужденного Олега Питюкова, отбывающего самый короткий срок пожизненного наказания на данный момент, возникнет такая возможность лишь через 26 лет.

Для всех пожизненно осужденных основанием для осуждения является § 101 Уголовного кодекса или § 114 Пенитенциарного кодекса (кроме одного, кто отбывает срок за преступления против человечности и за военные преступления). Больше всего осужденных лиц по ст. 101 п 1 Уголовного кодекса, которая устанавливает умышленное убийство из корыстных побуждений – всего 9 человек. 6 человек осуждены по ст. 114 ч. 1 п. 1 Пенитенциарного кодекса, которая рассматривает убийство, совершенное мучительным или жестоким способом.

В работе были проанализированы решения Государственного суда относительно жалоб пожизненно осужденных за период времени 2010-2017. В результате поиска на домашней страничке Государственного суда, было найдено 54 решения, которые были сделаны в этот период по отношению к 41-му пожизненно осужденному.

Из полученных результатов выяснилось, что среди пожизненно осужденных больше всего жалоб подавал Ромео Калда, кого и прозвали в средствах массовой информации «серийным жалобщиком». Относительно Ромео было сделано 40 решений. Далее следует Андрей Тали, по поводу которого было сделано 4 решения. По поводу пожизненно осужденных Августа Буркевича, Владимира Никитина, Анатолия Николаева и Олега Козлова было сделано по 2 решения. Ренэ Вайнику и Владимиру

Бочко было сделано 1 решение. Относительно других решений Государственного суда найдены не были.

Причины жалоб, предоставленных Государственному суду от пожизненно осужденных, были очень разные. Самые распространенные заглавные слова в жалобах были следующими: запрещенные предметы, использование личных вещей, назначение дисциплинарного наказания, условия задержания, отказ от работы в тюрьме, избирательное право. Больше всего было сделано решений, которыми запрещают выдавать предметы в камеры пожизненно осужденных. На втором месте жалобы, которыми хотят отменить приказ о назначении задержанного на работу. Темы выборов среди пожизненно осужденных находятся на третьем месте среди решений Государственного суда. Одной из тем жалоб со стороны пожизненно осужденных были и условия задержания. Для задержанного камера является каждодневным местожительством, отчего задержанный хочет, чтобы она была максимально удобная и соответствовала его желаниям. В связи с распространением модных источников информации, одной из важных тем жалоб является доступ к интернету. Все больше жалоб в Эстонских судах и Центре по правам человека по поводу того, что у задержанных отсутствует доступ к информации, содержащейся в интернете.

Исходя из вышесказанного гипотеза, выдвинутая автором о том, что жалобы, предоставленные на рассмотрение Государственному суду со стороны пожизненно осужденных в основном является развлекательными и против скуки – не нашла подтверждения. Автор признает, что жалоб со стороны задержанных много, но до Государственного суда доходят все-таки самые важные споры. В этом нет сомнения, что жалобы от пожизненно осужденных повлияли как на Эстонское право в общем, так и на практику Центра по правам человека. В вопросе, являются ли жалобы со стороны пожизненно осужденных в решениях Государственного суда монологом или диалогом, на основании вышеприведенного анализа полученных результатов, автор пришел к выводу, что мы скорее имеем дело с диалогом. Решения, принятые Государственным судом относительно пожизненно осужденных, повлияли как на Эстонское право в общем, так и на практику Центра по правам человека в целом. Жалобы со стороны пожизненно осужденных оставили свой вклад для Государственного суда и практики Центра по правам человека в вопросах относительно доступа к интернету (Конвенция по защите прав человека и основных свобод арт 10 – свобода слова), применение силы, маленькой площади камер и условий задержания (Конвенция по защите прав человека и

основных свобод арт 3 – запрет пыток). Споры пожизненно осужденных, которые попали в Государственный суд и в Центр по правам человека, были толчком для введения изменений в законе или хотя бы для начала дискуссий по поводу предложений об изменениях. Диалог на тему избирательного права может продолжиться, поскольку Эстонское право не ввело изменений в системе выборов. Так же и Центр по правам человека в Эстонии не принял свое решение в этой сфере.

Опираясь на решения Государственного суда, возможно изменить общее устройство жизни в тюрьме. Подводя итог следует отметить, что тюрьмы могли бы обратить больше внимания на системные недостатки, на которые ссылаются суды в своих решениях. В порядке вещей то, что суд должен разрешать различные конфликты, возникшие на бытовом уровне. Следует понять, что разрешение конфликтов является самым целесообразным в их очаге.

20.04.2018

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. A. Ahven, K.-C. Kruusmaa jt. Kuritegevus Eestis 2017. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud. 2017. –
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf (27.03.2018).
2. A. Aedmaa, E. Lopman, N. Parrest, I. Pilving, E. Vene. Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004. –
<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14765/9985568605.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (04.03.2018).
3. Amnesty International. Death penalty. –
<https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (01.03.2018).
4. I. Becci. Imprisoned Religion. Transformations of Religion during and after Imprisonment in Eastern Germany. Ashgate Publishing Limited 2012.
5. S. Brown, A. Day. Role of Loneliness in Prison Suicide Prevention and Mangement. – Journal of Offender Rehabilitation 2008 (47) 4.
6. Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond. Eluaegsete kinnipeetavate ennetähtaegne vabastamine. Tallinn 2010. –
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/eluaegsete_ulevaade.pdf (02.03.2018).
7. Justiitsministeerium. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus (ohtlikud kalduvuskurjategijad, välismaalastest kuritegude toimepanijad, juriidilise isiku vastutus) 18.05.2017.a. – Eelnõude infosüsteem <http://eelroud.valitsus.ee/main#4fbGEfLT>. (28.03.2018).
8. Justiitsministeerium. Kinnipeetavate vaiete ja kaebuste lahendamise analüüs. Olukorra analüüs ja ettepanekud muudatusteks 22.03.2011.a.
9. Justiitsministeerium. Vanglateenistuse 2017. aasta ülevaade. –
<http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vanglateenistuse-2017-aasta-ulevaade> (05.03.2018).
10. Justiitsministeerium. Vangistusseaduse muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus – Eelnõude infosüsteemis:
<https://eelroud.valitsus.ee/main/mount/docList/27ba2b62-7bba-4df9-91d4-6a4fa237c7f1> (27.03.2018).

11. Eesti Ekspress. 7. veebruar 2018. Viie inimese tapmise eest eluks ajaks vangipandud Juri Ustimenko on uuesti kriminaaluurimise all, sedakorda Tartu vangla töötaja ründamise eest. – <https://www.oh tuleht.ee/856851/eluaegne-vang-sarimorvar-ustimenko-puudis-jalle-tappa> (05.03.2018).
12. Eesti kohtusüsteem on kolmeastmeline. Riigikohtu kodulehekülg. – <https://www.riigikohus.ee/et/eesti-kohtusustee m/eesti-kohtusustee m-kolmeastmeline> (02.03.2018).
13. Eesti staažikaim eluaegne vang on trellide taga viibinud üle 30 aasta. 19.10.2016. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/eesti-staazikaim-eluaegne-vang-on-trellide-taga-viibinud-ule-30-aasta?id=75976055> (03.03.2018).
14. Eluaegne vang Oleg Pjatnitski ei pääse ennetähtaegselt vanglast, 30.05.2013. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/eluaegne-vang-oleg-pjatnitski-ei-paase-ennetah taegselt-vanglast?id=66209748> (27.03.2018).
15. Eluaegset vangistust kandva kinnipeetava karistusest tingimisi vabastamise kord. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margu_kiri_eluaegset_vangistust_kandva_kinnipeetava_karistusest_tingimisi_vabastamise_kord.pdf (27.03.2018).
16. Euroopa Vanglareeglistiku seletuskiri. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25. (03.03.2018).
17. E. Gumboh. The penalty of life imprisonment under international criminal law. – African human rights law journal, Vol 11, No 1, 2011.
18. M. Hänni. Eesti aktiivseim vang blogib otse trellide tagant. – <http://ekspress.delfi.ee/elu/eesti-aktiivseim-vang-blogib-otse-trellide-tagant?id=76854178>. Peeter Kangro blogi asub internetiaadressil <https://peeterkangro.wordpress.com/sisukord/> (01.03.2018).
19. Irish Prison Service. Complaints Categories. – http://www.irishprisons.ie/wp-content/uploads/documents_pdf/complaints_cat_poster.pdf. (27.03.2018).
20. K. Kaas. Eesti esimene eluaegne vang sai president Arnold Rüütlilt armu. 01.11.2002. – <https://www.postimees.ee/1976777/eesti-esimene-eluaegne-vang-sai-president-arnold-ruutlilt-armu>. (02.03.2018).
21. K. Kaas. Tuttava mehe maha lasknud süüdimõistetule andis president armu, jõhkrale roimarile aga mitte. 05.04.2016. – <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/tuttava-mehe-maha-lasknud-suudimoistetule-andis-president-armu-n166253>. (02.03.2018).

22. K. Kangro, Rask: Vangide kaebustele kuulub liiga palju kohturessurssi. – <https://www.postimees.ee/868612/rask-vangide-kaebustele-kulub-liiga-palju-kohturessurssi>. (27.03.2018).
23. S. Kaugia, J. Ginter. Emile Durkheim ja hälbekäitumise sotsioloogia. – Juridica 1998/5.
24. L. Kikas, K. Kulo jt. Endise Jugoslaavia sõjakurjategijad ja Eesti. Vanglateenistuse aastaraamat 2015. – https://issuu.com/vanglateenistus/docs/vanglaameti_aastaraamat_veeb. (27.03.2018).
25. E. Kirsipuu. Kohus mõistis ühe inimese tapnud ja teist eluohtlikult vigastanud mehele eluaegse vangistuse. - Kohtute kodulehekülg. – <http://www.kohus.ee/et/ajakirjanikule/uudised/kohus-moistis-uhe-inimese-tapnud-ja-teist-eluohtlikult-vigastanud-mehele>. (03.03.2018).
26. Kohtulahendite kokkuvõtted. Riigi Teataja võrguväljaande veebileht. – https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendite_analyysid.html (02.03.2018).
27. Kohtute Haldamise Nõukoja 59. istungi protokoll 15.-16. september 2011. – <http://www.kohus.ee/et/kohtute-haldamise-noukoda/istungite-protokollid> (27.03.2018).
28. Kriminaalkoodeksi eriosa ja Karistusseadustiku eriosa paragrahvide võrdlustabel. Võrdlustabel on koostatud justiitsministri 25.03.2002 käskkirja nr 150 punkti 14 alusel Justiitsministeeriumi karistusõiguse osakonna poolt.
29. R. Kristoffersen. Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2011 – 2015. University College of Norwegian Correctional Service Lillestrøm, 2016. – https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/nordic_statistics_2011-2015.pdf. (05.03.2018).
30. M. Kärner. Vangistusseaduse muutmise seaduse (kinnipeetavate ligipääs internetile) eelnõu seletuskiri. Eelnõude infosüsteemis - <http://eelnoud.valitsus.ee/main#ws9DFofn>. (05.03.2018).
31. K. Kärsten jt. Justiitsministeerium. 20.01.2017. Seletuskiri halduskohtumenetluse tõhustamiseks halduskohtumenetluse seadustiku, riigilõivuseaduse ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. – <https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/a8032ed5-482b-4ac5-8884-7d5fe0ef8e99/Halduskohtumenetluse%20t%C3%B5hustamiseks%20halduskohtumenetluse%20seadustiku,%20riigil%C3%B5ivuseaduse%20ja%20riigi%20%C3%B5igus>

- [abi%20seaduse%20muutmise%20seaduse%20eel%C3%B5u%20\(496%20SE%20III\)%20\(Riigikogu%20koosseisu%20h%C3%A4%C3%A4lteenamus\). \(03.03.2018\).](#)
32. J. Laffranque. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika mõju demokraatia ja õigusriigi arengule Eestis. Tallinn: Juura 2017.
33. J. Laffranque. Euroopa Inimõiguste Kohus ja Eesti õigus: kas monoloog või dialoog? Eesti kohta tehtud lahendite mõju Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale – Juridica 2016/8.
34. M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia. 1997.
35. The Legality of life imprisonment: Comparative analysis of International, European, and dutch law, Legal Memorandum. Public International Law & Policy Group NL. Mai 2016. – <https://pilpnjcm.nl/wp-content/uploads/2016/09/PILPG-NL-Life-Imprisonment-Comparative-Analysis-26.05.16.pdf> (05.03.2018).
36. V. Lepassalu. Kadestamisväärselt tulemuslik: eluaegne vang Romeo Kalda on edukam mõnestki advokaadist. 27.01.2016. – <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/kadestamisvaarselt-tulemuslik-eluaegne-vang-romeo-kalda-on-edukam-n161430>. (05.03.2018).
37. U. Lõhmus. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juura 2003.
38. F. Lüdtke. Life Imprisonment (without parole). – Turkey's Center for Prison Studies, 2015.
39. L. Madise, P. Pikamäe, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2014.
40. J. P. McCutcheon, Gerard Coffey. Life Sentences in Ireland and the European Convention on Human Rights. – The Irish Yearbook of International Law, Vol 1, No 3, 2006.
41. S. Meister. Eluaegsed vangid Eestis (Tallinna Vangla näitel). – S. Kaugia. Koostaja. Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest ühiskonnas. Artiklite kogumik. Avatar Holding 2009.
42. D. Mihkels. President andis armu Eesti kõige vastuolulisemale eluaegsele vangile. 27.03.2018. – <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/krimi/president-andis-armu-eesi-koige-vastuolulisemale-eluaegsele-vangile?id=81571721>. (27.03.2018).
43. N. Morris, D. Rothman. The Oxford history of the prison: the practice of punishment in western society. Oxford University Press 1998.

44. E. Mulcahy, S. Merrington, P. Bell. The Radicalisation of Prison Inmates: Exploring Recruitment, Religion and Prisoner. Vulnerability. – Journal of Human Security 2013 (9) 1.
45. J. Murdoch. The treatment of prisoners – European standards. Council of Europe Publishing 2006.
46. M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Vanglaametniku baasõppe õpik III osa. Justiitsministeerium: Tallinna Raamatutrukikoda 2010.
47. A. Pilv. Õigusmõistmine milliste eesmärkide nimel. – Juridica, 2011/IV.
48. T. Pöld. „Ära sa nuga küll kaasa võta.“ 05.08.2008. – <https://www.postimees.ee/24663/ara-sa-nuga-kull-kaasa-vota>. (05.03.2018).
49. E. Raska. Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse. Tallinn 2002.
50. M. Sillaots. Riigikohtu lahend Eesti kriminaalmenetlusõiguse allikana. – Juridica, 2001, nr 2.
51. TED^xTallinnaVangla inspiratsioonikonverents. – <http://www.tedxtallinnavangla.ee/#Avaleht>. (05.03.2018.)
52. P. Talv. Uus halduskohtumenetluse kord kiirendab kohtupidamist. Justiitsministeeriumi kodulehekül. – <https://www.just.ee/et/uudised/uus-halduskohtumenetluse-kord-kiirendab-kohtupidamist>. (28.02.2018).
53. Tartu Vangla kodukorra seletuskiri. Vanglateenistuse koduleht. – <http://www.vangla.ee/et/alusdokumendid/tartu-vangla-kodukord> (03.03.2018).
54. H. Trujillo, J. Jordán, J. Gutiérrez, J. González-Cabrera. Radicalization in Prisons? Field Research in Spanish Prisons. – Terrorism and Political Violence 2009 (21) 4.
55. D. Van Zyl Smit, S. Snacken. Principles of European Prison Law and Policy. Penology and human rights. Oxford University Press 2009.
56. Vanglateenistuse kodulehekül. – <http://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud>. (01.03.2018).
57. L. Velsker. President lasi Tartu vanglast välja vastuolulise «süütu» eluaegse vangi. A. Nikolajevi armuandmispalve presidendile. 27.03.2018. BNS. – <https://www.postimees.ee/4452029/president-lasi-tartu-vanglast-valja-vastuolulise-suutu-eluaegse-vangi>. (27.03.2018).
58. B. S. J. Wartna, L. T. J. Nijssen (2006). National studies on recidivism. An inventory of large-scale recidivism research in 33 European countries. February, 2006. WODC-studies on recidivism. Fact sheet 2006-11. The Hague. –

- <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1453a-international-comparisons-of-reconviction-rates.aspx>. (23.03.2018).
59. B. Western. Introduction to the Princeton Classic Edition. – G. M. Sykes. The Society of Captives. Princeton University Press 2007.
60. Wikipedia. Romeo Kalda. – https://et.wikipedia.org/wiki/Romeo_Kalda. (04.03.2018).
61. Wikipedia. Juri Ustimenko. – https://et.wikipedia.org/wiki/Juri_Ustimenko. (04.03.2018).
62. Õiguskantsler olukorrast vanglas. Õiguskantsleri aastaülevaade 2014/2015. – http://www.oiguskantsler.ee/ylevaade2015/vanglad#_ftn1. (04.03.2018).
63. Õiguskantsleri märgukiri justiitsministri 30.11.2000 määrusega nr 72 kehtestatud "Vangla sisekorraeeskirja" § 82 lõike 4 kooskõlla viimiseks Eesti Vabariigi põhiseaduse ja seadusega. – http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_suitsetamise_regulatsioon_vanglas.pdf. (05.03.2018).
64. A. Üprus. Eluaegne vangistus: eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut. Tallinn 2013.
65. A. Üprus. Põgenemine ja mäss ehk kohandumine määramatusega. Eesti Kirik. 07.12.2016. – <http://www.eestikirik.ee/pogenemine-ja-mass-ehk-kohandumine-maaramatusega/> (05.03.2018).

Kasutatud normatiivmaterjal

66. Armuandmispalvete läbivaatamise kord. – RT I 1997, 88, 1481.
67. Direktiiv „Eluaegset karistust kandvate ja muude pikaajaliste vangide haldamine vangla juhtkonna poolt“. – Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805dec7a (03.03.2018).
68. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
69. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. – RT II 1996, 11/12, 34; 2010, 14, 54.
70. Haldusmenetluse seadus. – RT I, 28.12.2017, 21.

71. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 28.11.2017, 3.
72. Karistusseadustik. – RT I, 30.12.2017, 29.
73. Kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus. – RT II 1998, 14, 22.
74. Kriminaalmenetluse koodeksi, kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku, politseiseaduse, apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku, täitemenetluse seadustiku, jälitustegevuse seaduse ja tolliseaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1998, 51, 756.
75. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 05.12.2017, 8.
76. Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa komitee standardid. – <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf> (03.03.2018).
77. Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. – https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (03.03.2018).
78. Täitmisplaan. – RT I, 21.04.2016, 10.
79. Vabariigi Presidendi 31. jaanuari 2007 käskkiri nr 13 „Armuandmispalvete läbivaatamise komisjoni moodustamine ja selle töökorra kinnitamine“. – RTL, 08.02.2007, 13, 201.
80. Vanglakomisjoni põhimäärus. – RTL 2000, 126, 2018.
81. Vangistusseadus. – RT I, 07.07.2017, 10.
82. Vangla sisekorraeeskiri. – RT I, 06.10.2017, 7.

Kasutatud kohtupraktika

Tartu Maakohtu lahendid

83. TMK 25.oktoober 2016, 1-13-4429.
84. TMK 22.jaanuar 2018, 1-13-4429.

Tartu Halduskohtu lahendid

85. TrtHKO 02.märts 2007, 3-07-150.
86. TrtHKO 17.juuli 2008, 3-08-802.

Harju Maakohtu lahend

87. HKMm 30.mai 2013, 1-13-4429.

Tartu Ringkonnakohtu lahendid

88. TrtRnKo 30. november 2007, 3-07-1426.

Riigikohtu halduskolleegiumi lahendid

89. RKHKo 18. detsember 2003, 3-1-1-137-03.

90. RKHKo 9. juuni 2010, 3-3-1-32-10.

91. RKHKm 22. september 2010, 3-3-1-40-10.

92. RKHKo 20. aprill 2011, 3-3-1-94-10.

93. RKHKm 23. mai 2011, 3-3-1-32-11.

94. RKHKo 14. juuni 2011, 3-3-1-35-11.

95. RKHKo 7. november 2011, 3-3-1-51-11.

96. RKHKo 19. jaanuar 2012, 3-3-1-76-11.

97. RKHKo 26. märts 2012, 3-3-1-77-11.

98. RKHKo 3. oktoober 2012, 3-3-1-31-12.

99. RKHKo 25. oktoober 2012, 3-3-1-27-12.

100. RKHKo 25. oktoober 2012, 3-3-1-28-12.

101. RKHKo 23. mai 2013, 3-3-1-19-13.

102. RKHKo 20. november 2013, 3-3-1-67-13.

103. RKHKo 16. jaanuar 2014, 3-3-1-86-13.

104. RKHKo 4. märts 2014, 3-3-1-89-13.

105. RKHKm 8. mai 2014, 3-3-1-12-14.

106. RKHKm 16. juuni 2014, 3-3-1-29-14.

107. RKHKo 30. jaanuar 2015, 3-3-1-40-14.

108. RKHKo 15. aprill 2015, 3-3-1-3-15.

109. RKHKo 29. september 2015, 3-3-2-2-15.

110. RKHKo 29. september 2015, 3-3-2-1-15.

111. RKHKo 9. november 2015, 3-3-1-49-15.

112. RKHKo 30. november 2015, 3-3-1-56-15.

113. RKHKo 27. aprill 2016, 3-3-1-68-15.

114. RKHKm 3. november 2016, 3-3-1-58-16.

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendid

- 115. RKKrKo 22. märts 2011, 3-1-1-13-11.
- 116. RKKrKo 12. oktoober 2012, 3-1-1-76-12.
- 117. RKKrKo 15. november 2013, 3-1-2-9-13.
- 118. RKKrKo 20. jaanuar 2017, 3-1-2-3-16.

Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendid

- 119. RKTKo 18. veebruar 2015, 3-2-1-159-14.
- 120. RKTKo 14. juuni 2016, 3-2-1-40-16.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi lahendid

- 121. RKPKm 22. jaanuar 2013, 3-4-1-26-12.
- 122. RKPKo 8. oktoober 2013, 3-4-1-49-13.
- 123. RKPKo 14. november 2013, 3-4-1-58-13.
- 124. RKPKo 06.juuni 2017, 3-4-1-6-17.

Riigikohtu üldkogu lahendid

- 125. RKÜK 1. juuli 2015, 3-4-1-2-15.
- 126. RKÜK 30. juuni 2017, 3-3-2-1-16.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

- 127. *Jankovskis vs Leedu*, nr 21575/08.
- 128. *Vinter vs Ühendkuningriik*, nr 66069/09, 130/10 ja 3896/10, 9.07.2013.
- 129. *Hirst vs Ühendkuningriik*, nr. 74025/01.
- 130. *Kalda vs Eesti*, nr. 17429/10.
- 131. *Ostrovar vs Moldovaavia*, nr. 35207/03.
- 132. *Öcalan vs Türgi*, nr 2, 18.03.2014.
- 133. *Tunis vs Eesti*, nr 429/12, 19.12.2013.
- 134. *Kalashnikov vs Russia*, nr 47095/99, 15.07.2002.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Margit Nurk

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose -
Eluaegsete kinnipeetavate kaebused Eesti Riigikohtu lahendites ajavahemikul 2010-2017:
kas monoloog või dialoog?

mille juhendaja on *dr iur* Silvia Kaugia,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.04.2018